

LINE 3

*Welcome
Stranger!*

SISU

3–6

Võõ
The

7–28

Liiku
War

29–46

Jaga
The

47–64

Inim
For

65–76

Tere
Welc

77–86

Kah
The

87–118

Sym

119–130

Jüri

131–142

Mag
MA

Sisearhi
The Jou

SISU ————— ***Welcome
Stranger!*** ————— **LINE 3**

Võõrastamise ja võõrustamise võimalikkus

“Welcome Stranger!” nime kannab baarikett, kuhu paari aasta eest Melbourne’i RMIT ülikooli jõudnuna esimesel õhtul maandusin. Avastamise võlu ajendab inimesi liikuma, et luua terviklikumat maailmapilti, selle osana ka minapilti. Selleks et minna, peab olema koht, kuhu tagasi tulla. Kaugemalt vaadates näivad asjad selgemad, fookus teravneb või koguni nihkub. Püsivus on tänapäeva maailmas normiks muutumas. Liikumine ja peatumine on ühtlasi piiride ületamine ja seadmine. Missugust ruumi vajab kaasaegne nomaad, missugused on tema eluolu ootused ja vajadused? Eesti on olukorras, kus juba pikka aega maad võtnud väljaränne on muutumas igapäevaseks normaalsuseks.

SISU III sümposium “Welcome Stranger!” oli provokatiivne üleskutse astuda Euroopa rändekriisi taustal oma mugavustsoonist välja, et arutleda ruumilise keskkonna vaatepunktist selle üle, kes on võõras ja millal saab võõrast oma. Ränne on tänases maailmas põletav teema – liikumine võib olla nii sund kui ka vaba voli. Siin peegelduvad inimeste kodunemise ja kohanemise teisenenud käitumismustrid tänapäeva reaalses ruumis. Räägime ruumilisest intelligentsusest ehk koha, arhitekturse ruumi ja inimeste omavahelisest suhestumisest, milles avaldub võime luua teistsuguses kultuuriruumis ja maastikus, poliitilises ja kliimaatilises keskkonnas uusi inspireerivaid lahendusi – kasutada ruumi teistmoodi.

 Tüüne-Kristin Vaikla

The Potential of Alienating and Hosting

The bar where I landed on the first night that I arrived at RMIT University in Melbourne was called Welcome Stranger! The allure of discovery motivates people to move, to create a more complete picture of the world, and a picture of oneself as a part thereof. In order to go, there must be a place to come back to. Viewed from afar, things seem clearer; one’s focus is sharpened or may even shift. Mobility is becoming the norm in today’s world. Moving and stopping also means the crossing and establishing of boundaries. What kind of space do modern nomads need? What are their expectations and needs? Estonia is in a situation where emigration, which has been gathering steam for a long time, is becoming the everyday normality.

The third SISU Symposium called *Welcome Stranger!* was a provocative call, against the background of Europe’s migration crisis, to step out of one’s comfort zone and discuss, from the viewpoint of the spatial environment, who is a stranger and when does a stranger become one of us. Migration is a hot topic in today’s world – movement can be forced or voluntary. The altered behavioural patterns of people’s acclimatisation and adaptation are reflected in real space. We are speaking about spatial intelligence, or the interaction of place, architectural space and people, which is expressed in the ability to create new inspiring solutions in different kinds of cultural spaces and landscapes, political and climatic environments – to use space in a different way.

SISU moderaatorid mõtestasid sümposiooni teemat nii:

Aet Ader: “Viimase paarikümne aasta jooksul on meie elu põhjalikult muutunud. Eelkõige pean siin silmas uusi sotsiaalseid suhteid, perekonnastruktuure ja soorollide muutumist, samuti elatustaseme erinevust, massimigratsiooni ja elanikkonna vananemist. Veneetsia arhitektuuribiennaali kuraator Alejandro Aravena tegeles niisuguste teemadega Saksamaa paviljonis, mis kandis pealkirja “Making Heimat: Germany, Arrival Country”. Väljapanekus arutleti, kuidas luua kodutunne (sks *Heimat*) moel, et inimesed selle omaks võtaksid. Saksalased jõudsid järeldusele, et see on eelkõige kahepoolne protsess, millesse tuleb kaasata nii vastuvõtjad kui ka saabujad ehk immigrandid, kes seisavad silmitsi oma uue kodu tingimustega. Saksamaa on praeguses keerukas olukorras silmitsi suurima väljakutsega pärast Ida- ja Lääne-Saksamaa taasühinemist.

Briti paviljon deklareeris, et elu muutusi tuleb disainida ise. Nende ekspositsioon “Home Economics” näitlikustas, kuidas korraldada kodust elu sõltuvalt viiest ajaskaalast: tunnid, päevad, kuud, aastad ja dekaadid – olenevalt sellest, kui pikaajaliselt “kodu” kasutatakse. Kas saame kujundada elamist, lähtudes ajalisest vaatepunktist?”

Martin Melioranski: “Esimene raamat, mida pidin aastal 2000 New Yorki elama kolides ja kolmandat korda arhitektuuriõpinguid alustades (loe: aspirantuuris) lugema, oli prantsuse mõtleja Michel de Certeau teose “L’invention du quotidien” (1980) ingliskeelne tõlge. Nüüdseks ka eesti keeles pealkirja all “Igapäevased praktikad” (2005) ilmunud ning arvatavasti paljudele tuttava raamatu saab võtta kokku autori enda sõnadega, mis suunavad kaasaegses maailmas, kesk linlikke ja küberneetilisi muutusi, tähtsustama ja tähistama seda, mis on tihti märkamatu ja tavaline, kuid tundub erilisena, eriti inimeses. Need argised pisiasjad New Yorgis, mida raamatus esile tõstetakse, aitavad mul selles suurlinnas õppida tundma mitte ainult minust endast väljaspool olevat, vaid ka omaenda sisemaailma. Sisimas oleksin oma isikliku Manhattani piirkonna tundmaõppimisel eelistanud teiste prantslaste, Gilles Deleuze’i ja Félix Guattari vaatenurki ja loomingut, millest olin juba mitu aastat vaimustunud. Eelkõige köitis mind nende

The SISU moderators interpreted the theme of the symposium as follows:

Aet Ader: ‘During the last few decades, our life has thoroughly changed. What I mean are the new social relations, changes in family structure and gender roles, as well as differences in living standards, mass migration and the aging of the population. Alejandro Aravena, the curator of the Venice Biennale of Architecture dealt with these topics in the German pavilion, with an exhibition entitled *Making Heimat: Germany, Arrival Country*. The exhibition discussed how to create a *Heimat* or homeland, in such way that people will accept it. The Germans arrived at the conclusion that this is essentially a two-sided process, which must involve the hosts and the arrivals, i.e. the immigrants, who are facing the conditions of a new home. In the current complicated situation, Germany is facing its greatest challenge since the reunification of East and West Germany.

The British pavilion declared that people must design their own life changes. The exposition called *Home Economics* illustrated how to organise one’s home life based on five temporal scales: hours, days, months, years, and decades – depending on how long the “home” is in use. Can we really design our living based on a temporal viewpoint?’

Martin Melioranski: ‘The first book I had to read when I moved to New York in 2000 and started my architectural studies for the third time (i.e. my post-graduate studies) was the English translation of *L’invention du quotidien* (1980) by the French scholar Michel de Certeau. The book, which is probably familiar to many people, can be summarised in the author’s own words, which, amidst the urban and cybernetic changes in the contemporary world, encourage us to value and celebrate that which is ordinary and often unnoticed, but seemingly special, especially in people. In this big city, the ordinary details highlighted in the book helped me learn, not only about things outside me, but also about my own inner world. I would have preferred two other Frenchmen when learning about my personal Manhattan neighbourhood

teos “Kapitalism ja skisofreenia 2. Tuhat platood” (*Capitalisme et schizophrénie 2. Mille plateaux*, 1980), mis muuhulgas sisaldab nomaadliku eluviisi harrastajale maailma mõistmiseks vajalikke kriitilisi ülestähendusi. Sealjuures vastanduvad Deleuze ja Guattari hierarhiale väga mitmel tasandil, alates ühiskondlike struktuuride ülesehitusest kuni inimest ümbritseva kesta ja materjalini. Siiski pidin (tagantjärele tarkusena) õnneks vaatama New Yorgi finantslinnaosa läbi de Certeau silmade ja kirjutamisviisi, mis lõppes selle konkreetse õppeaine raames üllatavalt hästi.”

Jüri Kermik: “SISU sümposiumil püstitatud küsimustest ning võimalikest vastustest ja arendustest eraldus minu jaoks selgelt üks ruumi ja aega ühendav teema: tuttava-võõra ja tulemise-minemise-jäämise võimalused erinevate kultuuride kokkupuutepunktides. Ruum ja selle tähendus mängib identiteetides peituva positiivse energia avamisel erilisel tähtsat rolli.

Ühisnimetajana kerkis esile sümposiumi koht – Hobuveski ruum, millel on potentsiaali olla ruum kui emotsioon, ruum kui kohtumis(t)e, mõttevahetuse ja mõtlemise soodustaja. Hobuveski funktsionaalse tähenduse metafoorina võiks mõelda neile neljale hobusepaarikule, kes siin kunagi oma tööseid ringe tegid, ja kõigile mõtetele, mis selle tööse rutiini käigus genereeriti. Metafoori teine pool seostub Hobuveski arhitektuurilis-ruumilise kontseptsiooniga, mis sarnaneb nomaadlikust elulaadist sündinud jurtaga. Olin hiljuti tunnistajaks sellele, kuidas ühe kunstikooli siseõue püstitatud jurtaga sai nimelt koht, kus eelnimetatud suhtlemisnormid ja funktsioonid läbi elati ja prooviti. Ühesõnaga – oluline on väärtustada õppimise ja õpetamisega seotud tegevusi, aeglustada tänaseid hüsteerilisi protsesse ja pürgida emotsionaalse terviklikkuse poole, soodustades kuulamist, mõtlemist ja avatust ehk mõttevahetuse rütmi inimlikku mõõdet.”

SISU—LINE kolmandas numbris kirjutavad Alari Allik, Eva Storgaard, Gerrit Schilder ja Hill Scholte, Monica Knoll ning Eva Sepping ruumilisest keskkonnast ning elamisviiside mitmekihilistest vormidest ja võimalikkusest maailma eri paigus: Jaapanis,

– the viewpoints and work of Gilles Deleuze and Félix Guattari, which I had admired for many years. Most of all I was captivated by their book, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (*Capitalisme et schizophrénie 2. Mille plateaux*, 1980), which includes critical concepts that can help someone living a nomadic life understand the world. Moreover, Deleuze and Guattari oppose hierarchy at many levels, starting with the construction of social structures and ending with the shell and material surrounding a person. However, luckily (in hindsight) I viewed New York's financial district through de Certeau's eyes and writing style, which, in the context of the specific subject, worked out quite well.’

Jüri Kermik: ‘Of the issues and possible answers and developments raised at the SISU symposium, the theme that connects space and time stood out for me: the possibilities related to the familiar–strange and the coming–going–staying at the points of contact between different cultures. Space, and its meaning, plays an extremely important role in revealing the positive energy hidden in identities.

A common denominator that emerged was the venue of the symposium – the Hobuveski space, which has the potential to be space as emotion, and space as the promoter of meetings, exchanges of ideas and thinking. As a metaphor for the Hobuveski's functional meaning, one could think about the four pairs of horses that once made their workaday circles there, and about all the ideas that were generated in the course of this purposeful routine. The other part of the metaphor is related to the Hobuveski's architectural–spatial concept, which is similar to the yurts that were born of a nomadic lifestyle. I recently witnessed how a yurt, which was erected in the courtyard of an art school, became the place where the aforementioned communication norms and functions were experienced and tested. In a word – it is important to value the activities related to learning and teaching, to slow down today's hysterical processes and strive for emotional integrity by promoting listening, thinking and openness, i.e. the human dimension of the rhythm of the interaction.’

Taanis, Bangladeshis, Palestiinas ja Siberis. Filmimaailma visuaalsete autoriteks on Ingel Vaikla, Cynthia Madansky ja Guillaume Aubry. Samuti mahuvad ajakirja kaante vahele Eesti Kunstiakadeemia sisearhitektuuri osakonnas 2016. aastal valminud magistriprojektid ja sisearhitekt Pille Lausmäe intervjuu oma kunagise kursusekaaslase Jüri Kermikuga.

Pögenikekriis on kestvalt valus teema ka nüüd, mil Eesti on Euroopa eesistujamaa. Mõningate suletud uste avamine loob avaramaid taustateadmisi nii sundvalikutest kui ka valikuvõimalustest meie ühises piirideta ruumis. Siiski jääb igaühele võimalus valida võõrastamise ja võõrustamise vahel.

Tüüne-Kristin Vaikla, PhD, on ruumiurija ning sisearhitekt. Hiljuti kaitses ta Eesti Kunstiakadeemias oma doktoriväitekirja "Re-Purposing Space: The Role and Potential of Spatial Intervention". Praegu töötab 2017. aasta Eesti Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise ruumikujunduse projektidega Tallinnas ja Brüsselis. Alates 2014. aastast on ta ajakirja SISU—LINE peatoimetaja.

www.vaiklastudio.ee/tuune-kristin

6

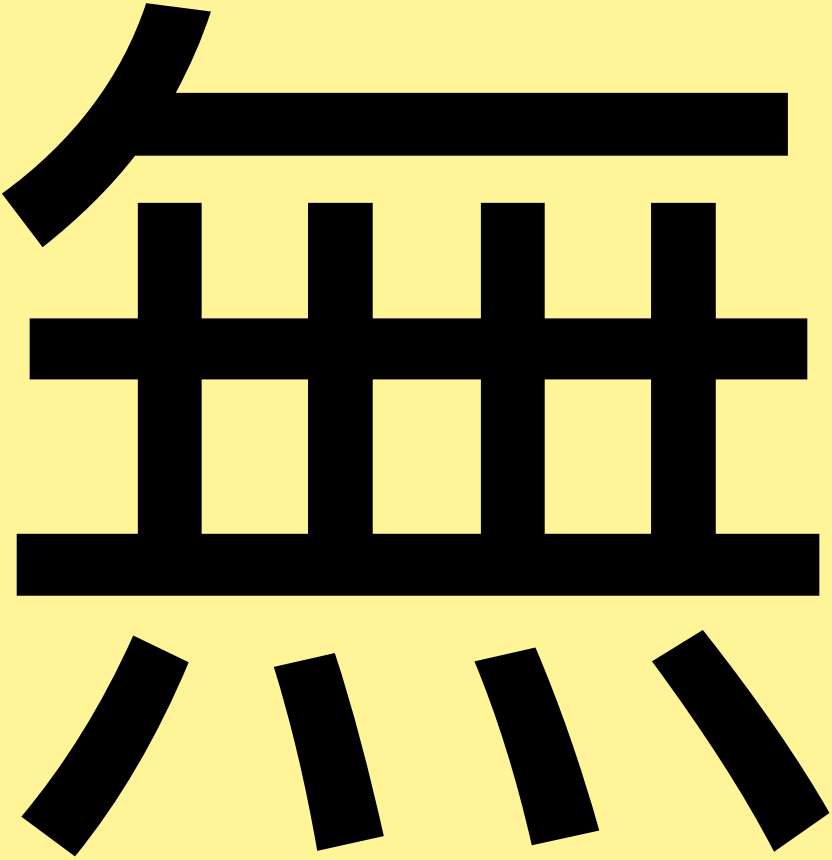
The authors in the third issue of *SISU—LINE* include Alari Allik, Eva Storgaard, Gerrit Schilder and Hill Scholte, as well as Monica Knoll and Eva Sepping, whose articles deal with the spatial environment and forms and feasibility of multilayered lifestyles in various places in the world – Japan, Denmark, Bangladesh, Palestine and Siberia. The authors of the visual essays on the film world are Ingel Vaikla, Cynthia Madansky and Guillaume Aubry. The journal also includes five MA projects completed in 2016 in the Interior Architecture Department of the Estonian Academy of Arts, and interior architect Pille Lausmäe's interview with Jüri Kermik, who was in the same course with her at art school.

The refugee crisis continues to be a painful topic as Estonia takes over the Presidency of the Council of the EU. Opening some closed doors provides us with more wide-ranging background knowledge about the forced and possible choices in our common borderless space. And yet, anyone can make the choice between alienating and hosting.

SISU—LINE #3

Tüüne-Kristin Vaikla, PhD, is a spatial researcher and interior architect. Recently, she defended her doctoral thesis, *Re-Purposing Space: The Role and Potential of Spatial Intervention*, at the Estonian Academy of Arts. She is currently working on the spatial design project for the 2017 Estonian Presidency of the Council of the EU in Tallinn and Brussels. She has been the editor-in-chief of *SISU—LINE* since 2014.

www.vaiklastudio.ee/tuune-kristin

常

Liikumata rändamine: Jaapani keskaegsete erakute nomaadlikust eluviisist

Artiklis vaadeldakse, milline oli keskaegsete Jaapani erakkirjanike suhe oma elukeskkonnaga. Nomaadlike poeetide jaoks polnud oluline reisida ühest kohast teise, vaid pigem püsida paigas, mis toetaks luuletamist ja musitseerimist. Et sellises paigas püsida, tuli pidevalt rännata. Rännakutel oli kombeks peatuda rohust ja okstest põimitud ajutistes onnides, kuid paljudel juhtudel ehitati ka püsivamaid hooneid. Kamo no Chōmei (dharmanimega Ren'in) kirjeldab oma autobiograafilises tekstis "Ülestähendusi erakuonnist" (*Hōjōki* 方丈記) kahel vankril teisaldatavat hütti, mis meenutab paljuski moodsaid treilerkodusid. Selline kodu lähtub ideest, et püsitus maailmas pole mõtet rajada püsivaid ehitisi, vaid hooned ise peavad voolava maailma kaasa voolama. Ainult sellisel moel on võimalik tõeliselt paigale jääda.

Nomaadlik ruum

Tuntud prantsuse filosoofid Gilles Deleuze ja Félix Guattari on oma raamatus "Kapitalism ja skisofreenia 2. Tuhat platood" (*Capitalisme et schizophrénie 2. Mille plateaux*, 1980) tabavalt kirjeldanud nomaadide maailmavaate eripära, mis sobib hästi ka keskaegsete Jaapani erakute eluviisi kirjeldamiseks. Nomaadlus on Deleuze'i

Wandering without Moving: The Nomadic Lifestyle of Japan's Medieval Hermits

The article examines the relationship of medieval Japanese hermit authors with their living environment. For the nomadic poets it was not important to travel from place to place, but rather to stay in a place that would support their poetry writing and music making. In order to stay in such a place, one had to constantly move. On these journeys, it was the custom to stay in temporary huts made of branches and grass, although in many cases more permanent buildings were also constructed. In his autobiographical text *An Account of My Hut* (*Hōjōki* 方丈記), Kamo no Chōmei (with the dharma name Ren'in) describes a portable hut that could be transported on two carts, and is very reminiscent of modern trailer homes. Such a home is based on the idea that, in an unstable world, there is no sense in building permanent structures, but rather, the buildings must flow along with the flowing world. This is the only possible way to stay in one place.

Nomadic space

In their book, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (*Capitalisme et schizophrénie 2. Mille plateaux*, 1980), the well-known French philosophers Gilles

ja Guattari käsitluses spetsiifiline nähtus, mille olemus erineb mitmes olulises aspektis tavalisest reisimisest.¹ Reisija on inimene, kes liigub ühest kohast teise – tema eesmärk on jõuda punktist A punkti B, kusjuures tuleb tähele panna, et B on siinkohal enamasti kindel sihtkoht (linn, küla), mida lähtekohaga ühendab tee. Nomaad aga (vastupidiselt populaarsele kujutelmale) ei soovi tegelikult reisida, vaid pigem jääda paigale, püsida samas kohas.² Kui kari rohtu ära ei sööks, kui ilm külmaks ei läheks, siis ei peaks ta kuskile minema; et aga olud muutuvad kogu aeg, peab nomaad lakkamatult rändama, et koha omadused jääksid samaks ja kõike eluks vajalikku oleks sama palju kui enne. Tihti peale pole liikumine nomaadi jaoks isegi hoomatav, sest ta nihkub vähehaaval keskkonnamuutustega kaasa: kui kari on ühes kohas rohu ära söönud, siirdub ta sinna, kus rohelist on rohkem. Nii jääb nomaad tegelikult konstantsesse rohelusse ja välisel vaatlusel midagi justkui ei muutugi. Seega pole koht nomaadi jaoks määratud geograafiliste koordinaatidega, vaid pigem teatava tunnuste kogumiga, mis lubavad hoida üleval nomaadi jaoks elamisväärsset elu. Liikumisel ei peeta silmas kindlaksmääratud punkti B, kuhu peaks viimaks välja jõudma, sest tegelikult ollakse alati juba kohal – lähtepunkt ja sihtpunkt liiguvad koos. Muutustega kaasa nihkudes hoitakse avatuna võimalikke liikumissuundi, mis võivad viia ka senitundmatute territooriumiteni.³

Niisiis tuleks Deleuze'i ja Guattari käsitluse kohaselt selgelt eristada *reisijat* ja nomaadset *rändajat*. Reisivad pigem paiksed maaomanikud, kes elavad hierarhilises süsteemis, kus valdused on teineteisest selgepiirilisel eraldatud, kusjuures maa ja maja omanik paigutab end alati mõtteliselt enda territooriumi keskpunkti. Seda nimetavad Deleuze ja Guattari vööruumiks (*strié*). Selliselt liigendatud ruumile vastandub sileruom (*lisse*), mis on omane nomaadidele, kelle jaoks ruum pole meile harjumuspärasel moel valdusteks jagatud.⁴ Tegu on pideva ja sujuva ruumiga, mille sees on peidus erinevaid võimalusi, mida saab vajadusel tõhusalt oma tegevuseks kasutada. Kui paikne süsteem eeldab alati sulguvaid alasid (mina, kodu, linn, maailm on kõik justkui teineteises matrisjoškadena peituvad konteinerid), siis sileruom on

Deleuze and Félix Guattari aptly described the distinctive features of the worldview of nomads, which is also appropriate for describing the lifestyle of Japan's medieval hermits. Deleuze and Guattari see the nomadic lifestyle as a specific phenomenon, the nature of which differs from ordinary travel in several significant ways.¹ Travellers are people that move from one place to another – with a goal of moving from point A to point B, whereas, it should be noted that point B is usually a definite destination (a city, village), which is connected to the point of departure by a road. However, nomads (contrary to popular perception) actually do not wish to travel, but rather to remain in the same place.² If their animals did not eat all the grass, if the weather did not turn cold, they would not have to go anywhere. But since conditions are constantly changing, nomads must ceaselessly wander in order to ensure that the qualities of the place remain the same and the environments provide ample resources for survival. Often, nomads do not even perceive their movement, because they shift slowly along with the changes in the environment – when the herd had eaten all the grass in one location, they go looking for greener pastures. Thus, nomads remain in constant greenery as if nothing has changed at all. Therefore, the location of a nomad cannot be determined by geographical coordinates, but rather by a collection of certain properties that allow the nomad to maintain a sustainable life. When moving, the nomad does not have definite point B to reach because the nomad is already there – the point of departure and destination merge. By shifting along with the changes, the paths of movement that might lead one to unknown territories are also kept open.³

Thus, in the context of Deleuze and Guattari's approach, the meaning of a *traveller* and nomadic *wanderer* should be clearly differentiated. Those who travel are usually settled landowners, who live in hierarchical systems, where properties are clearly separated by boundaries, whereas the owners of the lands and the houses place themselves in the conceptual centre of these territories. Deleuze ja Guattari call this striated space (*strié*). The opposite of this partitioned space is smooth space (*lisse*), which is

igast suunast avatud – teda saab servadest laiendada ja ta kese pole fikseeritud. Vöötruumi võib vaadelda kangastelgedel kootud ruudulise või triibulise kangana, aga nomaadlikku sileruumi võiks pigem võrrelda vildiga, millele saab muljades igas suunas edasi suruda.⁵

Jaapani keskaegseid ruumisuhteid vaadates on selgelt näha nii paiksele kui ka nomaadsele mõtlemisele omaseid tunnuseid, mis tuleb osaliselt sellest, et Jaapanit mõjutanud Hiina filosoofias peeti tähtsaks mõlemat olemisviisi – konfutsianistid rõhutasid pigem hierarhilisi suhteid ja paikset eluviisi, samal ajal kui taoistid ja budistid pidasid tähtsaks kulgemist ning eelistasid suurtele linnadele eraklikku elu looduses. Pealinn Heian (praegune Kyōto, valmis aastal 794), mis ehitati Hiina Changani eeskujul, on hea näide vöödilise ruumikäsitluse tõhusast rakendamisest. Peatänav, mis jooksis lõunast põhja keisripalee poole, jagas pealinna kaheks võrdseks osaks – vasakuks (*sakyō* 左京) ja paremaks (*ukyō* 右京) linnaks. Kusjuures seesama parem–vasak jaotus peegeldus ka õukondlikes ametinimetustes, nt parem- ja vasakminister (*sadaijin* 左大臣 ja *udaijin* 右大臣). Läänest itta jooksid aga nummerdatud põiktänavad, mille ääres elavaid inimesi nimetati tihti nende häärberite aadressi järgi (näiteks kuuenda põiktänavada daam või isand). Nii väljendusid paljud inimestevahelised võimusuhted selgelt ka erinevate hoonete paigutuses pealinna ruudulisel väljal.

Sellisele süstematiseeritud selgete piiridega elukeskkonnale aga vastandusid erinevad marginaalsed rühmad – rändmungad, mägiaskedid ja röövlilöödud –, kes elasid mäenõlvadel teistsugust elu, mis tundus linlastele üsna mõistatuslik. Sellised üksiklased, kogukonnad, kambad ja jõugud võisid liikuda üle hoolikalt märgistatud valduste piiride ja kasutasid alasid, mis jäid nende vahele. Neist räägiti ühest küljest imetlusega, kuid samal ajal jäi nende eluviis tihtipeale paikse eluga harjunud linna- või külaelanikule kaugeks ja kummaliseks, sest tundus alluvat sootuks teistsugustele reeglitele. Nad paistsid tulevat eikusagilt ja kaduvat eikusagile, jätmata ühtegi jälge.

inherent to nomads, for whom space is not divided into properties in the way we are accustomed.⁴ This space is continuous and smooth, and contains various possibilities, which can be used effectively for one's activities when necessary. If the sedentary system always assumes the existence of enclosed areas (home, city and world are closed containers which contain each other like matryoshkas), then smooth space is open on all sides – it can be expanded from the edges and its centre is not fixed. Striated space resembles a chequered or striped fabric woven on a loom, but nomadic smooth space is rather similar to felt, which can be expanded in all directions by working it.⁵

When observing the spatial relations in medieval Japan, one can clearly see traits of both sedentary and nomadic thinking, which is partially based on the fact that both lifestyles were considered important in the Chinese philosophy that had influenced Japan – the Confucians stressed hierarchical relations and a sedentary life, while the Taoists and Buddhists emphasised the importance of wandering, and preferred a secluded life in nature to that of the big cities. The capital of Heian (currently Kyōto, completed in 794), which was modelled after Changan in China, is a good example of the efficient implementation of the striated approach to space. The main street, which ran from south to north toward the emperor's palace, divided the capital into two equal parts – left capital (*sakyō* 左京) and right capital (*ukyō* 右京). This same right-left division was also reflected in the official titles at the court, e.g. the right and left minister (*sadaijin* 左大臣 and *udaijin* 右大臣). Numbered avenues ran from west to east, and the people that lived there were often identified by their address (for example, the lord or lady of the sixth avenue). Thus, numerous power relationships between people were also clearly indicated by the location of the houses on the capital's grid.

However, these coordinated living environments with clear boundaries contrasted with the lifestyle of various nomadic marginal groups – travelling monks, mountain ascetics, and gangs of robbers living on the hillsides outside of capital, which seemed quite puzzling to the sedentary city residents. These communities, bands and gangs

Rändluuletaja Saigyō ajutised peatuspaigad

Heaks näiteks tüüpilisest rändmungast ja erakust on Saigyō (1118–1190), keda paljud hilisemate põlvkondade üksiklased on endale Jaapanis eeskujuks võtnud. Ta on endast maha jätnud veidi üle 1500 *waka*⁶ sisaldava luulekogu “Mägikodu” (*Sankashū* 山家集, 12 saj), mis kirjeldab tema elu eemal pealinnast. Eliidi hulka kuuluva sõdalasena tegi ta Heiani õukonnas silmapaistvat karjääri, kuni jättis kõigi jaoks ootamatult endise elu selja taha. Oma ohtlikke rännakuid ja pikki üksindusperioode kirjeldas ta luules, mida õukondlaste hulgas kõrgelt hinnati. Suurem osa Saigyō elu kohta käivaid andmeid ongi pärit tema pikkade proosaeessõnadega varustatud luuletekstidest, mis annavad meile aimu tema elulaadist ja maailmavaatest.⁷

“Mägikodu” tekstidest on näha, et lisaks kindla eesmärgiga reisidele (näiteks soovis ta külastada shingoni budistliku koolkonna asutanud Kūkaiga (774–835) seotud paiku) oli tema elus ka perioode, mida ta veetis üksinduses ja vaikuses. Reisides ööbis ta tihti võõrastemajades, mida oli piisavalt kõikide oluliste maanteede ääres, kuid suurematelt teedelt kõrvale kaldudes põimis ta endale okstest ja rohust onne, mis pakkusid rännakul ajutist varjupaika. Luuletustes mainitakse tihti selliste onnide hõredaid katuseid, mis ei pidanud kinni vihma ega kuukiiri. Toon siinkohal ühe näite:

Hõredaks jäänud / hurtsiku laepragudest / langeb sisse kuu,
mida vaatan käisele / veerenud pisara sees.⁸

Pikematel üksindusperioodidel ööbis ta samuti “rohust onnides”, mis nimetusele vaatamata olid tihtipeale üsna korralikult ehitatud hütid. Enne erakuks hakkamist viis Saigyō end tõenäoliselt kurssi sellega, mismoodi üks tõeline erakla välja peab nägema, sest pealinnasena tal sellest esialgu selget ettekujutust polnud. Luulekogus on säilinud ühe sellise visiidi kirjeldus:

could move across the boundaries of the carefully marked properties and use the area that lay between them. On the one hand, people spoke about them with awe, but on the other hand their lifestyles often seemed distant and strange to the city or village residents who were used to a settled life, because they seemed to follow entirely different set of rules. They seemed to come from nowhere and to disappear into nowhere, without leaving a trace.

The travelling poet Saigyō's temporary stopping-places

A good example of a travelling monk and hermit was Saigyō (1118–1190), who became the idealised model of a hermit for many subsequent generations. He left behind a collection of poetry called *Poems of a Mountain Home* (*Sankashū* 山家集, 12th c.) comprised of slightly more than 1500 *wakas*⁶, describing his life away from the capital. As a warrior who was a member of the elite, he had an outstanding career in the Heian court, but unexpectedly left his former life behind. He described his dangerous journeys and long periods of solitude in poetry that was highly valued by the members of the court. Most of the information about Saigyō's life comes from the poetic texts with long prose introductions that provide us with an idea of his lifestyle and worldview.⁷

From the *Poems of a Mountain Home* texts, we can see that, in addition to trips with a definite goal (for example, he wished to visit the places associated with Kūkai (774–835), the founder of the Shingon school of Buddhism), there were periods in his life that he spent in solitude and silence. When travelling, he often stayed at guest-houses, sufficient numbers of which were located on the main highways; but when he detoured from the larger roads, he bound together huts of branches and grass, which provided him temporary shelter. The poems often mention the flimsy roofs of these huts, which could not stop the rain or the moon's rays. Here is an example:

Kui ma tükk aega tagasi Higashiyamas Amidabō nime kandva pühameha erak-
onni vaatamas käisin, kirjutasin liigutatult järgmise luuletuse:

Puuoksadest onn / on oma nime poolest / vilets varjupaik,
aga päriselt on seal / küllaltki hea elada.⁹

Okstest või rohust onn (*sōan* 草庵) oli tihtipeale päris korralikule puitsõrestikule raja-
tud väike roo- või laastukatusega elamu, millel võisid olla okstest punutud võreseinad.
Siin luuletuses väljendab erakuelu planeeriv Saigyō üllatust, et mägedes saab end nii
mugavalt sisse seada. See kogemus andis talle jõudu oma otsusele kindlaks jääda.
Pole võimatu, et Amidabō või mõni teine temasarnane erak jagas ka uustulnukale juhi-
seid, kuidas selliseid pisikesi mugavaid hooneid rajada. Populaarsemad mäenõlvad olid
tegelikult üsna tihedasti asustatud, mistõttu polnud ilmselt ka raske mõnda teist erakut
oma hüti rajamisel appi kutsuda.

Kas selliste paiksete erakute puhul, kes olid end kõige populaarsemates Ōhara
või Hino erakukogukondades sisse seadnud, saame aga ülepea rääkida nomaadli-
kust eluhoiakust? Kas pole pigem nii, et 25–30 aasta vanuselt oma elus kannapöör-
de teinud erakud siirdusid küll pealinnast välja, kuid võtsid sinna kaasa oma paikse
kohataju – rajasid tegelikult mäenõlvadele ikkagi sellesama ruudulisteks lappideks
jagatud vöötruumi, kus iga erakla seisis omaette valduses ja piirimärkidest peeti kiivalt
kinni? Paljudel juhtudel ehitati endale hea vaatega kohta minimalistlik majake, kus elati
tagasihoidlikku mõnusat paikset elu, aga leidis ka neid, kes erinevate vajaduste tõttu
pidevalt kohta vahetasid. Mis olid selliste ümberasujate jaoks “rohelised karjamaad”,
mida oli vaja pidevalt säilitada?

Esimene ressurss, mida piisavalt ei jagunud, oli kahtlemata vaikus ja rahu. Sellise
koha leidmine, kus oleks võimalik üksi olla, oli erakukultuuri kõrghetkedel üsna raske,
sest paljud elukõlblikud mäenõlvad olid juba suhteliselt tihedalt asustatud. Tihti tuli

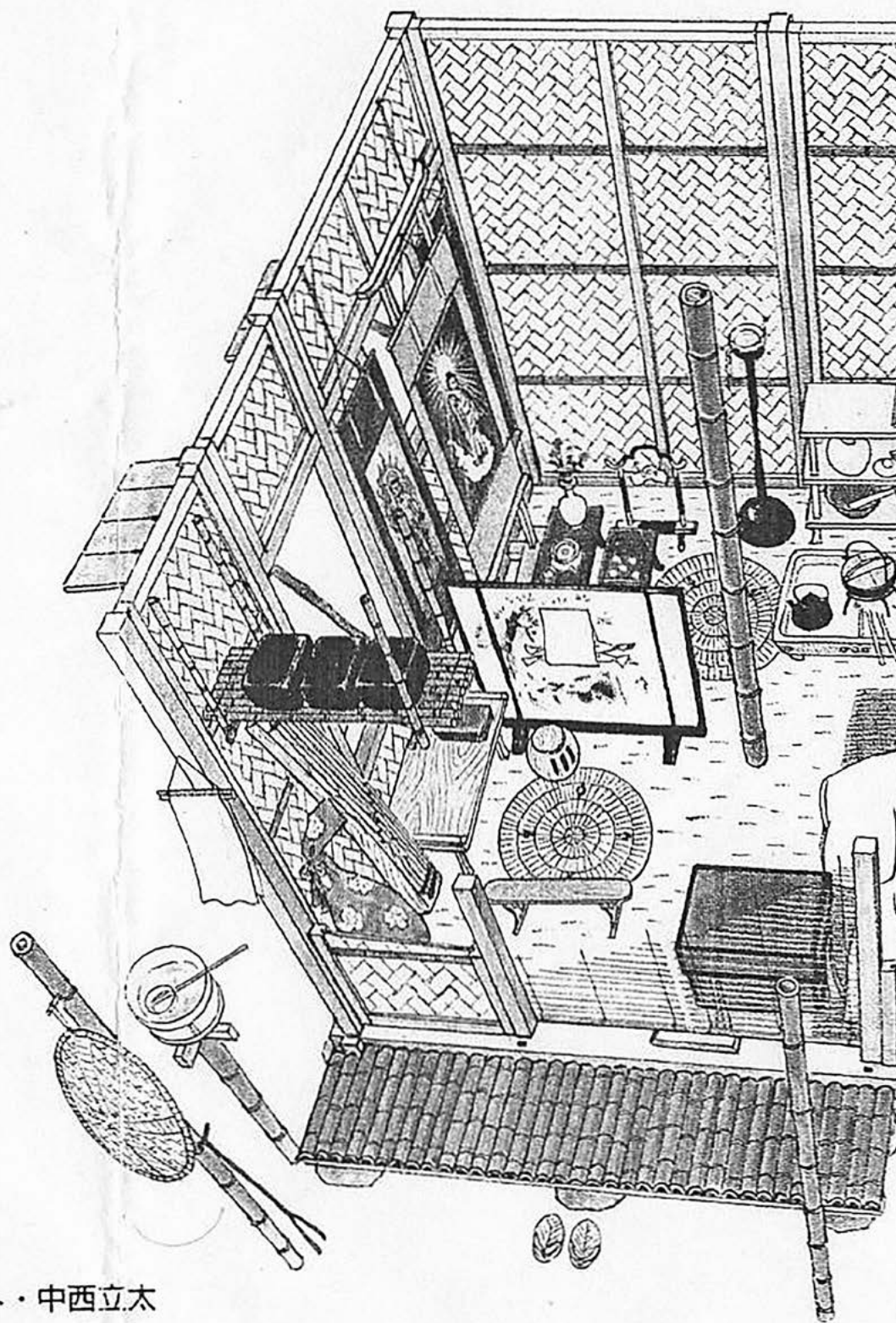
This leaky, tumbledown
grass hut left an opening for the moon,
and I gazed at it
all the while it was mirrored
in a teardrop fallen on my sleeve.⁸

During his longer periods of solitude, he also slept in ‘grass huts’, which despite their
names, were actually quite well constructed. Before becoming a hermit, Saigyō prob-
ably studied what a proper hermit’s abode should look like by visiting various recluses,
because, as a resident of the capital, he initially had no clear of idea about how to
construct his dwelling. The description of one such study trip has been preserved in
the poetry collection:

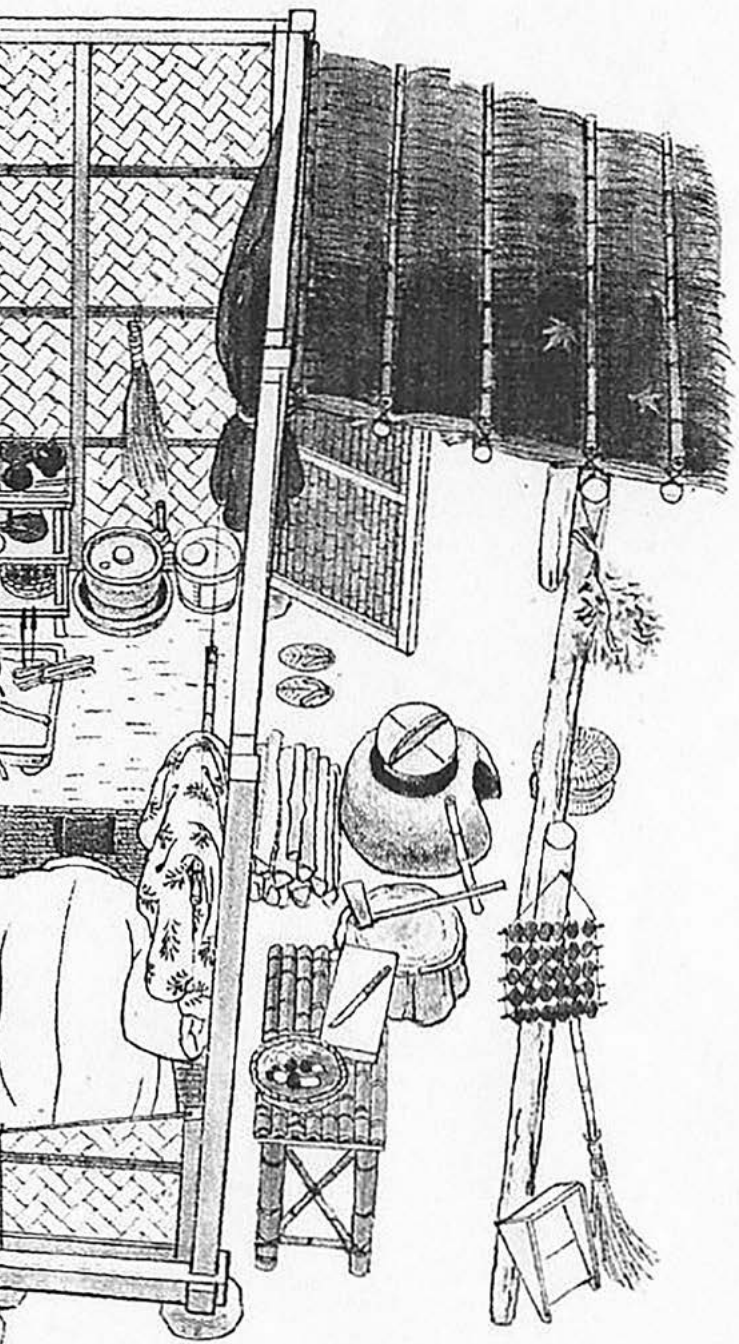
When I visited the hermitage of Amidabō in Higashiyama I was deeply moved and
wrote a following poem:

When you hear about
those tumbledown grass huts
you can never imagine
how comfortable dwellings
they actually are.⁹

A hut made of branches and grass (*sōan* 草庵) was often a proper dwelling with a
thatched or shingled roof built on a wooden frame, which could have lattice walls
woven out of branches. In this poem, Saigyō, who planned to become a hermit,
expresses surprise that one can live so comfortably in the mountains. This experience
gave him the confidence to remain true to his decision. It is not entirely impossible

イラスト・中西立太

Erakla siseruumide rekonstruktsioon Ritta Nakanishilt (ilmunud Asahi entsüklopeedia neljandas, Jaapani ajalugu käsitlevas köites [Tōkyō: Asahi Shinbunsha, 2005, lk 146]).

A reconstruction of the interior of a hermitage by Ritta Nakanishi (Asahi Encyclopedia: History of Japan. Tokyo: Asahi Shinbunsha, 2005, p. 146).

kolida seepärast, et erakla lähedusse seadsid end sisse röövljõugud või oli erakuid ühele territooriumile kogunenud juba nii palju, et teiste pillimäng ja hõiked segasid vaikset keskendumist. Kolimisvajadus võis tulla soovist leida rahulikku kohta, kus võis kuulata tuule müha männiladvades ja vee vaikset vulinat ning samal ajal tunda enda turvaliselt. Niisiis ei reisitud, vaid rännati, et jääda paigale, st paikneti ümber ainult selleks, et säilitada algne olukord. Teiseks, kui räägime esteetiliste ambitsioonidega erakkirjanikest, siis neid iseloomustas ilmselgelt vajadus säilitada loomingut soodustav keskkond. Kirjutamiseks vajalikku intensiivsust tuli pidevalt hoida ja kasvata – kui üks koht oli n-ö tühjaks kirjutatud, siis tuli inspiratsiooni ammutada mujalt. Niisiis oli tegu nomaadidega, kes toitusid looduses peituvast väest, mida oli oma loomingu tarvis pidevalt vaja juurde otsida, sest see oli ressurss, mis kippus kiiresti ammendumale. Seda kirjutamiseks vajalikku väge otsides võidi reisida kuulsatesse paikadesse ja võtta ette pikki palverännakuid (mida aeg-ajalt tegid ka Heianis elavad õukondlased, kes reisisid kuulsatesse templitesse ja pühamutesse), kuid võidi käia ka tundmatuid radu – hulkuda seal, kus ükski inimene polnud varem käinud. Sellisel liikumisel võis olla siht, kuid tal polnud sihtpunkti – oldi avatud ootamatutele vaadetele ja olukordadele.

Kui Saigyō käis Yoshinos¹⁰ kirsiõisi vaatamas, proovis ta leida kohti, kus keegi varem polnud käinud. Veelgi enam, ta proovis jõuda sinna, kus ta ka ise varasematel aastatel polnud viibinud. Yoshino kirssidest kirjutades polnud tal vanadest kulunud ja “ära kasutatud” kohtadest suuremat kasu. Ta pidi otsima järjest intensiivsemaid vaateid. Selleks suundus ta vanadest sissetallatud radadest kõrvale. Kuna selline mägedes kondamine lõppeb aga tihti eksimisega, siis hoolitses ta selle eest, et oma radu märgistada:

Mullu märkisin / oksi murdes teerada / Yoshino nõlval –
tänavu vaatan kirsse / senikäimata paigus¹¹

that Amidabō or another hermit also provided the novice with instructions on how to build such tiny comfortable buildings. The most popular hillsides were quite densely populated, and therefore, it was not difficult to ask another hermit for help with the construction of your hut.

But can we really talk about a nomadic lifestyle in the case of the hermits, who had settled in the most popular Ōhara or Hino hermit communities? Isn't it true that, having renounced life as courtiers between the ages of 25 and 30, the hermits may have left the capital, but still took their sense of sedentary space with them? Did they actually recreate their habitual striated space with its square plots on the side of the mountain, where each hermitage stood on its own separated by boundary marks? In many cases, this might be true – there were those who built minimalist houses with a good view, where one could lead a modest settled life. But there were also those who, based on various circumstances, had to constantly change locations. What were the 'green pastures' for these settlers that they were trying to preserve?

The first resource that was in short supply was peace and quiet. To find a place where one could be as alone as possible was quite difficult during the peak years of the hermit culture, because many suitable hillsides were already quite densely populated. One often had to move because a gang of robbers settled in the vicinity of the hermitage, or so many hermits had gathered on a single territory that the music playing and shouts of others disturbed one's quiet concentration. The need to move resulted from a wish to find a peaceful place, where one could hear the wind rustling in the tops of the pine trees and the quiet murmuring of the stream, while still feeling safe. Thus, they did not travel but wandered, in order to remain in a place, to preserve their initial situation. Secondly, if we are speaking about hermit writers with aesthetic ambitions, then they were clearly characterised by a need to preserve an environment that was conducive to creation. The intensity required for writing had to be constantly maintained and increased – when one place was exhausted,

Sellistel rännakutel jäi ta tihti ööseks mäele, ööbides lageda taeva all, kus kevadtuul ta üle laotas "lilledest teki"¹². Saigyō hulkumine Yoshino mägedes meenutab vaba kondamist, milles rääkis taoistlik filosoof Zhuangzi:

Sul on nüüd suur puu ja oled mures, et temast pole mingit kasu. Miks sa ei istuta seda eimiski-külla, avarale tühermaale, miks edasi-tagasi käies ei ole sa toimimatu ta juures, miks vabalt konnates ei tuku sa ta all.¹³

Yoshinos vabalt konnates vabastas Saigyō end varem kirjutatud tekstidest, et lasta kirsiõitel täielikult mõjule pääseda. Vaba kondamine oli esteetilisele eneseväljendusele pühendunud jaapani budistlike luuletajate hulgas suure au sees, sest luule kirjutamisest sai 12. sajandiks budistlik praktika, mille kaudu võis jõuda ennast ja maailma eristava piiri kadumiseni. Sellise häälestusega luule kirjutamist nimetati luuleteeks (*uta no michi* 歌の道) ja seda praktiseerivad luuletajad pidid kõigi eelduste kohaselt jõudma mittekahekseni, st et ideaaljuhul pidi piir tajuja ja tajutava, objekti ja subjekti, asja ja sõna vahel kaduma. Thomas P. Kasulis on selle eesmärgi sõnastanud nii:

Meditatiivse praktika kaudu pehmendab kunstnik ego kaitsvat koorikut ja avab end maailmale sel määral, et maailmaga ühinemisel hakkab see tema identiteeti võimendama. [Teose puhul] on seega tegu kunstnik-maailma eneseväljendusega.¹⁴

Sellise praktika kaudu siseneti niisiis paratamatult nomaadlikku sileruumi, kus varasemad ühiskondlikud jaotused ja ego-projektid enam ei kehtinud. Ka suhe kirsiõitest kirjutatud varasemate ja järgnevate autorite vahel pole sellisel juhul enam hierarhiline, vaid seda võib kirjeldada ühise jagatud identiteedina, kuna see "ise", mis ennast mingis kohas väljendas, ei kuulunud sellise maailmapildi järgi tegelikult autorile endale, vaid kogu olukorrale, milles tekst sündis.

inspiration had to be sought elsewhere. Thus we are dealing with nomads, who were nourished by the energy hidden in nature. And they had to continue to replenish this for their work, because it was the resource that tended to be most quickly depleted. Searching for the energy they required for their writing, they had to travel to famous places and undertake long pilgrimages (which were also undertaken from time to time by the members of the court in Heian, who travelled to famous temples and shrines). However, they could also travel unknown paths – to roam where no one had ever gone before. Such movement could have a purpose, but it had no destination – the wanderers were open to unexpected views and situations.

When Saigyō went to Yoshino¹⁰ to see the cherry blossoms, he tried to find places where no one had ever been before. Even more, he tried to go where he himself had not been in previous years. When writing about the cherries in Yoshino, the old and 'used up' places were of little use to him. He had to search for increasingly intensive views. To achieve this, he detoured off the old beaten paths. Since wandering around the mountains in this way often resulted with him getting lost, he took care to mark off his paths:

Last year, Yoshino,
I walked away bending branches
to point me to blossoms –
which now are everywhere, and I can
go where I've never been before.¹¹

When he was on such a journey, he often stayed overnight on the mountain, sleeping under the open sky, where the wind pulls a 'quilt of petals' over him¹². Saigyō's roaming in the mountains recalls the words of Taoist philosopher Zhuangzi speaking about wandering freely:

Järelikult tuli pidevalt otsida neid keskkonnamustreid, kus asjade seis oleks kirjutamiseks soodus, kus mina võiks lahustuda “selleks”¹⁵, kes kirjutab. Deleuze'i ja Guattari vaimus võime öelda, et Saigyō jaoks oli oluline kirsidieks saamine, liikuda kirsidie intensiivsuse poole, lasta sellel endas esile tulla, pehmedada oma piire sellisel moel, et ühekssaamine oleks võimalik. Yoshinos hulkudes tuli end hoida avatuna võimalusele, et õnnestub õitemeres lahustuda ja selleks tuli muuhulgas ööbida lageda taeva all, pudenenud lilledest teki all. Kui üldse ehitada onn, siis selline, mis on poorne ja hingav, mis ei lõika elanikku väliskeskonnast ära, vaid toob välise sisse, ja laseb sees-väljas eristusel ülepea laguneda.

Nii võib öelda, et erakmungad nagu Saigyō tõukusid tuntud kohtadest, kus häid luuletusi oli varem kirjutatud, aga kaldusid tihti suurtelt teedelt ja varem käidud radadelt kõrvale, et hoida kirjutamiseks vajalikku intensiivsust. Kirjanduslike nomaadide peamine eesmärk oli püsida kohas, mis pole veel tühjaks kirjutatud, aga selleks tuli pidevalt rännata. Samal ajal viibiti seetõttu “avaral tühermaal”, sileruumis, mistõttu Yoshinosse, Kumanosse või mõnda muusse kuulsasse kohta jõudes tajuti seda ikka sellesama “eimiski-külana”. Teinekord tuli lihtsalt selleks kohta vahetada, et endiselt “eimiski-külas” viibida. Ajutised peatuspaigad ja haprad onnid sobisid kokku maailma-vaatega, mis püüdis oma välise kooriku pehmedamise ja lõhkumise poole.

Erakmunk Ren'ini teisaldatav erakla

Kamo no Chōmei (edaspidi kasutan siin artiklis tema dharmanime Ren'in) kirjutatud tekst “Ülestähendusi erakuonnist” (*Hōjōki* 方丈記) on üks vähesteid Jaapani keskaegseid allikaid, mille põhjal on võimalik teha järeldusi selle kohta, millised erakkirjanike kodud võisid välja näha. Tema tekst tugineb budistlikule filosoofiale, mille järgi kogu meie maailm on olemuselt püsitu ja ebastabiilne – elu pole muud kui vaht veepinnal. Tekst algab järgnevate sõnadega, mida tunnevad kõik jaapanlased oma kooli kohustusliku kirjanduse lugemisvarast:

Now you have this big tree, and you're distressed because it's useless. Why don't you plant it in Not-Even-Anything Village or the field of Broad-and-Boundless, relax and do nothing by its side, or lie down for a free and easy sleep under it?¹³

As he wandered in Yoshino, Saigyō liberated himself from the influence of texts written about cherry blossoms before him in order to allow the flowers to have their greatest impact. This type of wandering was highly regarded by the Japanese Buddhist poets dedicated to aesthetic self-expression, because by the 12th century, writing poetry was seen as the practice that could eliminate the boundary that separated one from the world. The writing of such finely tuned poetry was called the Way of Poetry (*uta no michi* 歌の道) and the poets that practiced it were expected to arrive at non-duality, i.e. the boundaries between the perceiver and the perceived, the object and the subject would ideally disappear. Thomas P. Kasulis has explained the goal as follows:

Through the meditative artistic praxis, the artist softens the hard shell of the ego and opens oneself to the world until one's identity is enhanced by the overlap with the world. [---] Reality expresses itself through the artist.¹⁴

Therefore through this practice one unavoidably entered the nomadic smooth space, where previous social divisions and ego projects no longer applied. In this case, the relationship between the authors, who previously and subsequently wrote about the cherry blossoms, was no longer hierarchical, but could be described as a common shared identity; since, according to this worldview, the ‘self’ that expressed itself in a certain place did not actually belong to the author, but to the situation in which the text was born.

Therefore, one had to constantly search for environmental patterns, where the status of things was favourable to writing, where the ‘self’ could be dissolved into the

Jõe vool on peatumatu ja tema vesi pole kunagi sama. Võrengus õõtsuv vaht kord tekib, kord kaob – pikka püsi pole talle antud. Nii on ka inimeste ja nende ajalike eluasemetega. Uhkes pealinnas seisavad katuseharjad kõrvuti – üks kõrgem kui teine – ja neid vaadates võib jääda mulje, et nii ülema kui alama järgu õukondlaste elamud on igavesed; kui aga järele mõelda, kuidas asjad tegelikult on, näeme, et vanast ajast tänaseni säilinud hooneid on vähe. Ühed on eelmisel aastal maha põlenud ja sellel aastal uuesti üles ehitatud; teised on kunagi olnud palju suuremad, aga on lagunened väikesteks. Nendes majades elavate inimestega on sama lugu.¹⁶

Ideed, et kõik meie ümber on kaduv, väljendas mahajaana mõtteleos kõige selgemalt Vimalakirti, kes oli Buddha-aegses suurlinnas Vaišālīs jõukas kaupmees, kuid ei klammerdunud oma vara külge, sest mõistis, et kõik meie ümber pole muud kui “vaht vee pinnal”¹⁷. Ren’ini tekstis kõlab seesama arusaam. Vimalakirti ja Ren’ini vahelist sidet tugevdab ka asjaolu, et oma ühe ruut-jō¹⁸ suuruse (*hōjō* 方丈) hüti nimetas ta Vimalakirti ruutsüllase toa järgi, kuhu too oli haigena tõmbunud, et väidelda bodhisattvatega elu olemuse üle. Tuba oli tühi, keset seda oli olnud üksainus voodi. Selline minimalism sai paljudele erakutele ideaaliks.

Ka meie kultuuris pole mõte inimeste kätetöö ajutisusest võõras. Koguja raamat (2:11) on öeldud: “Siis võtsin ja vaatasin kõike oma kätetööd ja kõike vaeva, mis olin näinud ja ennäe – kõik oli tühi töö ja tuule tagaajamine; ei ole millestki kasu päikese all.”¹⁹ Kas siis pole mõtet üldse ehitada? Kui mõtleme sellele, et kõik majad lagunevad ja hävivad, siis tundub ju kogu inimeste kätetöö ajutise iseloomuga. Ren’in leidis, et lahendus võiks olla selliste hoonete ehitamine, mis oleksid paindlikud ja suudaksid muutuvate oludega kohaneda. Maja oleks justkui tarkvara, mis vajab pidevaid uuendusi, et olla ajakohane – teda tuleb modifitseerida ja täiendada vastavalt muutunud oludele. Samuti tähendab voolavas ja muutuvas maailmas elamine seda, et maja peab olema kergesti teisaldatav. Vaatame lähemalt, kuidas ta kirjeldas oma

‘it’¹⁵ engaged in the writing. In the spirit of Deleuze and Guattari, we can say that for Saigyō, it was important to become a cherry blossom, to move toward its intensity, to let it appear in oneself, and thereby to soften one’s boundaries to make this merger possible. While wandering Yoshino, one had to keep oneself open to the possibility that one will dissolve in the sea of blossoms. And one of the things one had to do in order to achieve this was sleep under the open sky covered by a ‘quilt of petals’¹⁶. If one were to build a hut, it had to be porous and breathing; instead of cutting the resident off from the external environment, it had to open up to the external, and let the differentiation between inside and outside disintegrate.

Thus, it could be said that hermits like Saigyō withdrew from well-known places – for good poetry had already been written there before, while veering off the well-trodden main roads and paths searching for unseen places, in order to maintain the necessary intensity for writing. The main objective of the literary nomads was to remain in a place not yet depleted by writing. In order to achieve this, they had to constantly migrate. Therefore, they were simultaneously on ‘the field of Broad-and-Boundless’, a smooth space, which is why, when arriving in Yoshino or Kumano or any other famous poetic place, it was still perceived as that same ‘Not-Even-Anything Village’. Sometimes, one simply had to change one’s location in order to still be in a ‘Not-Even-Anything Village’. The temporary stopping-places and fragile huts were well-suited to a worldview that was trying to soften and destroy one’s outer shell.

The portable hermitage of hermit monk Ren’in

The text called *An Account of My Hut* (*Hōjōki* 方丈記) by Kamo no Chōmei (hereafter, I will use his dharma name Ren’in) is one of the few medieval Japanese sources based on which it is possible to draw conclusions about what hermit writers’ homes probably looked like. His text is based on Buddhist philosophy, according to which the nature of

eraklat, mille viimase versioonini jõudis ta pikkade aastate jooksul katse- ja eksitusmeetodil eluaseta täiendades:

...nüüd, kui mu kuuekümnendad eluaastad on haihtumas nagu kaste, põimisin endale eluaseme oma elupuu viimastest lehtedest. Tegin seda nagu rändur, kes endale üheks ööks aset otsib, või vananev siidiuss, kes endale kiirustades kookoni koob. Onn oli sada korda väiksem kui kunagine maja. Niisiis on ajapikku minu vanus aasta-aastalt kasvanud, aga eluaseme suurus kord-korralt kahanenud.

Praegune onn ei meenuta millegi poolest tavapäraselt elamut. Tema pindala on ühe ruut-jō kanti ja lae kõrgus veidi üle seitsme *shaku*. Kuna mul polnud mingeid eelistusi maja asukoha suhtes, loobusin tema ehitamisest kindlaksmääratud paika. Panin kokku tugiraamistiku, tegin laastkatuse ja ühendasin kõik liitekohad hingedega. Need ettevalmistused olid vajalikud selleks, et kui peaks ilmne ma midagi, mis mulle meeltmööda pole, oleks võimalik kogu onn ilma suurema vaevata teise kohta kolida. Onni sai väheste jõupingutustega uuesti üles ehitada. Kokkupakitult mahtus ta kahte vankrisse ja muid väljaminekuid peale vankrite laenamise kolimisel polnud.

Pärast Hino mägedesse elama asumist laiendasin ma onni idapoolset katuseserva umbes kolme *shaku* võrra, et luua varjualune puude lõhkumiseks ja tuletegemiseks. Ehitise lõunaküljele valmistasin bambusest põimitud põrandaga veranda, mille läänepoolsesse otsa asetasin ohvriiuli. Eraldasin onni põhjapoolse osa lükanseinaga ja riputasin seinale kõrvuti Amida ja Fugeni pildid, mille ette asetasin laua "Lootossuutraga". Toa idapoolsesse serva laotasin lopsakad kiljalalehed õiseks asemeks. Edelapoolsesse nurka seadsin bambusest rippriiuli kolme mustast nahast karbiga. Kahes neist hoidsin ma luulet ja muusikat ning nende kohta käivaid kirjutisi, kolmandas "Ümbersünni põhjaluste kogu" ja muud religiooniga seonduvat. Riieli kõrvale asetasin *koto* ja *biwa*. *Koto* oli kokkupandav ja *biwa* kael eemaldatav. Selline nägi välja minu ajutine varjupaik.²⁰

our entire world is uncertain and unstable – life is nothing more than foam on the water. The text begins with the following words, which are familiar to all Japanese people from their compulsory reading in school:

The river flows on unceasingly, but the water is never the same water as before. Bubbles that bob on the surface of the still places disappear one moment and reappear again the next, but they seldom endure for long. And so it is with the people of this world and with the houses they live in.

In the shining capital, ridgepoles soar side by side, roof tiles vie for height, and the dwellings of eminent and lowly alike seem to endure for generation on generation. But if you inquire into the matter you find that old houses are in fact very rare. This one burned down a year ago and has just been rebuilt this year; the great mansion fell into ruin, to be replaced by smaller houses. And it is the same with the people who live in them.¹⁷

In Mahayana tradition, the idea that everything around us is transient was expressed most clearly in the thoughts bequeathed to us by Vimalakīrti, who was a wealthy merchant in Vaiśālī, a large city in Buddha's time. However, he was not attached to his wealth, understanding that everything around us was nothing more than just 'foam on the water'¹⁸. The same realisation resonates in Ren'in's text. The link between Vimalakīrti and Ren'in is also strengthened by the fact that Ren'in based the name of his one square-jō¹⁹ (*hōjō* 方丈) hut on Vimalakīrti's square-foot room, where he had retreated during an illness to debate the nature of life with the bodhisattvas. The room was empty, with only a single bed in the middle. And this kind of minimalism became the ideal for many hermits.

The idea that the handiwork of humans is transitory is not foreign to our culture as well. Ecclesiastes (2:11) says: 'Then I considered all that my hands had done and the toil I had spent in doing it, and again, all was vanity and a chasing after wind...'²⁰

Enne Ren'ini nime all erakmungskaks hakkamist kasvas Kamo no Chōmei üles Shimogamo pühamus. Tema isapoolse suguvõsa ülesandeks oli muuhulgas ka pühamute ehitamine, mistõttu on oletatud, et ta sai küllaltki hea arhitektuurialase hariduse. Neid teadmisi rakendas ta ka oma unikaalse erakla rajamisel. Nagu näeme ülaltoodud kirjeldusest, mahtus ruutsüülane hütt kahte härjavankrisse – seda sai kerge vaevaga ühest kohast teise vedada.²¹ Erilist tähelepanu on pälvinud haagid (*kakegane* カケガネ), millega hüti tugiraamistik kokku käib. Selline konstruktsioon on unikaalne ja ilmselt on tegu elaniku enda leiutatud lahtikäiva süsteemiga.

Lisaks sellele, et Ren'ini erakla on ilmselt moodsate treilerkodude kauge esiisa, on palju tähelepanu pälvinud ka hüti minimalistlik sisekujundus. Kuna kogu varustus onni sisemuses pidi samuti mahtuma kahele vankrile, siis tuli hoolikalt läbi mõelda, milliseid asju erakuelus vaja läheb. Kerged lükandseinad lubavad ruumi avada välisõhule. Väikesed sirmid aitavad eraldada ruumi erinevaid funktsionaalseid osi. Voodi asemel kasutatakse hoopis pehmeid sõnajalgu ja tekina oma rüüd. Et muusikainstrumendid (*koto* ja *biwa*) on mõõtetelt üsna suured ja võtavad palju ruumi, on mõlemad lahtikäivad, kusjuures *biwa* puhul on tegu ilmselt Ren'ini enda leiutatud konstruktsiooniga, sest teistest allikatest midagi sellist leitud pole.

Erakla kirjelduses torkab silma bambusriiul kolme musta nahast karbiga. Tekstid, mida nendes hoiti, on jaotatud kolme valdkonda: religioon, luule, muusika. Moodsat raamatukogu omavad õpetlased on kahelnud, kas intellektuaalist kirjanik suutis tõesti nii vähesega läbi ajada. Kindlasti kirjeldabki Ren'in tekstis oma ideaali – parimatel hetkedel polnud tal muud vaja kui paar luulekogu ja mõned suutrad. Samal ajal on keskaegse budistliku kirjanduse spetsialist Yamada Shōzen põhjalikult uurinud tsitaate, mis leiduvad Ren'ini hilises eas kirjutatud tekstides, ja väitnud, et ta pidi kindlasti töötama mõnes heas raamatukogus, näiteks Hōkaiji templi oma, mis asus Hino mägedes ja oli kergesti ligipääsetav.²² Samal ajal on teisaldatava kodu idee just selles, et vastavalt vajadusele seda ümber paigutada. Võib ju ette kujutada, et mingitel perioodidel “parkis” ta oma

Therefore, is there any sense to even building anything? If we think about the fact that all houses fall apart and disappear, then all human handiwork seems to be temporal in nature. Ren'in found that the solution could be to construct buildings that would be flexible and could adapt to changing conditions. It is as if houses were just software that needed to be constantly updated, and in order to stay current, they had to be modified and improved based on the changing situation. In the same way, living in a flowing and changing world means that houses should be readily portable. Let's take a closer look at how he describes his hermitage, the final version of which he developed after many years of using a trial and error method to make improvements in his design:

Now that I've reached the age of sixty, when life fades quickly as dew, I've put together a lodging for my final days. I'm like a traveller who prepares shelter for one night, or an aging silkworm spinning its cocoon. The size is not even one hundredth that of the house where I lived in middle age. You might say that, as my years have grown in number, my houses have gotten smaller and smaller.

My present place is unlike any ordinary dwelling. It measures only ten feet square and less than seven feet in height. Since I never thought of it as a permanent residence, I did not divine to see whether the site was auspicious or not. It has dirt foundation, a simple roof of thatch, and the joints are held together with metal fastenings. This is so that, if I decide I don't like the spot, I can easily move it. It would be no trouble at all to take it apart and put it together again. Two carts would hold it all, with no other expense than the labor to pull the carts.

Since I came here to hide my traces in the depths of Mount Hino, on the east side of my hut I have extended the eaves out of three feet so as to provide a place for firewood and cooling. On the south side I constructed a bamboo verandah, with a shelf for vases and other Buddhist articles at the western end. The north side I blocked off with a partition, and adorned it with and image of

erakla Hōkaiji templile lähemale, et veidi erinevate käsikirjade kallal tööd teha, ja siis jälle edasi liikuda. Tekstide kättesaadavus on faktor, mis mõjutab ka tänapäevaste nomaad-õpetlaste käitumist, kes ikka otsivad käsikirjade rohelisi karjamaid, kus oma tööd teha.

Kuigi õpetlasetöö võib olla üks praktika, mis Ren'ini Saigyōst eristab, siis on näha, et tema nomaadlik elu keerles peamiselt ikkagi luule kirjutamise ja pillimängu (Ren'in oli omal ajal tuntud *biwa*-mängija) ümber. Erakla asukoht on valitud nii, et oleks võimalik vabalt kondamas käia ja otsida seda intensiivust, mis toetaks neid tegevusi, mida ta mitmel pool värvikalt kirjeldab. Toome siinkohal ühe näite:

Kui õõ on vaikne, viib aknast paistev kuu mõtted vanadele sõpradele ning ahvide ahastust täis häääl ajab hõlmi märjaks nutma. Vahel juhtub, et parvlevate jaanimardikate tuletäpid näivad kaugel Makinoshima saare kaluritõrvikutena ja varahommikust und häirinud vihmahoog sarnaneb puude lehti räsiva tormituulega. Faasani kutset kuuldes tekib kahtlus, kas tegu pole mitte ema või isaga, ja kui vaatan minu ligidusega harjunud mägihirvi, mõistan, kui kaugele on minust jäänud maailm. Teinekord jälle segan õõsiti süsi tuleasemel, mis on mulle kaaslaseks vanapõlve unetutel tundidel. Kuna mäed ei tekita minus enam hirmu, tundub ka öökulli huik pigem liigutav kui õudne ning võimatu on tüdineda koos aastaaegadega muutuvast maastikust. Tõepoolest, mõni sügavam ja teadjam inimene leiaks siit võib-olla veelgi enam hindamisväärtust kui mina.²³

Pole juhus, et sinne lõik sisaldab ohtralt viiteid Saigyō erinevatele luuletustele. Saigyō kirjutas ahvide ahastusest sügaval mägedes, mägihirvedest, kes harjuvad ära kummalise inimese kohaloluga. Ta kirjutas sellest, et mägedes on võimalik lõpuks ikkagi harjuda, ja öökulli huik ei tundu pärast mõnda aega enam hirmutav.²⁴ Saigyō oli meister kirjeldama neid mustreid, mida üks tundlik inimene mägedes võiks tunda ja märgata. Tähtis on aga siinkohal tähele panna, et kuigi Ren'in ei viibi geograafiliselt samas punktis,

Amida, the bodhisattva Fugen by his side; a copy of the Lotus Sutra is placed in front of them. Along the east edge of the room I've spread soft fern fronds to make a place to sleep at night. In the southwest corner I put up a hanging shelf of bamboo with three leather-covered boxes on it. These are for my books on Japanese poetry and music and for selections from the Buddhist writings such as the *Ōjōyōshū* [Essentials of Salvation]. Beside them stand my koto and my biwa. The koto is the collapsible kind, and the biwa has a neck that can be detached. Such is the layout of this little temporary dwelling of mine.²¹

Before becoming a hermit monk and adopting the name Ren'in, Kamo no Chōmei grew up in the Shimogamo Shrine. Among other things, his paternal family was engaged in planning and building of various shrines, which has led to the assumption that he had received quite a good architectural education. And he implemented this knowledge in the building of his unique hermitage. As we can see from the description above, the square-foot hut fit into two ox-drawn carts, and could easily be transported from one place to another.²² Special attention has been paid to the latches (*kakegane* カケガネ) used to assemble the framework of the hut. This unique, folding construction was apparently invented by the inhabitant himself.

In addition to the fact that Ren'in's hermitage was apparently the distant ancestor of our modern-day trailer homes, the minimalist interior design of the hut has also attracted a lot of attention. Since all the furnishings of the hut also had to be accommodated on two carts, the objects were few and carefully selected. Lightweight sliding doors let fresh air in from the outside. Small screens helped to separate the space into various functional areas. Instead of a bed, he slept on soft ferns with his robe serving as a blanket. Since his musical instruments (koto and biwa) were quite large and took up a lot of space, both had to be disassembled. And the biwa with a detachable neck was apparently Ren'in's own design, because nothing like it has been found in any other sources.

kus Saigyō neid luuletusi kirjutas, on ta ometigi samas kohas. Vaatamata sellele, et ta viibis Hinos, on ta ühtlasi sisenenud ka eespool kirjeldatud sileruumi – avarale tühermaale ja eimiski-külla. See on see koht, kus on võimalik tunda mägedele iseloomulikku intensiivsust, kus on võimalik lahustuda mäeks endaks, kaotades oma ego piirid. Nii ei reisi ta otseselt nendesse kohtadesse, kus Saigyō viibis, aga kondab ometi samu radu, püsib samas intensiivsuses. “Sügavam ja teadjam inimene” (フカクシラム人)²⁵ pole siin tekstis teadmiste pooltes rikas inimene, vaid see, kes suudab vahetult tunnetada reaalsust, minna tagasi kõikide asjade lätte juurde ning vabalt konnata. See on jagatud teadmine, mille suhtes Saigyō ja Ren’in on võrdsel positsioonis (nagu kaks go-kivi, vt viide 5) – üks pole teise eelkäija.

Ideaalne elamu, nagu juba eespool öeldud, peaks aitama sellise tunnetuseni jõuda. Kui vaatame metafoore, mida on kasutatud erakla kirjeldamiseks, siis torkab kohe silma, et tegu pole enam lihtsalt rohust onniga, vaid omaenese elupuu okstest punutud ehitise-ga. Onn on orgaaniline moodustis, mis on keha ümber tekkinud pikaajalise elutegevuse tagajärjel.²⁶ Seda on võrreldud siidiussi kookoniga ja ühes teises lõigus ka erakvähi kojaga. See kasvab ja kahaneb vastavalt vajadusele ning on nikerdatud (*bricolé*) käepärastest vahenditest.²⁷ Nendest metafooridest on näha, et selline teisaldatav erakla, mida Ren’in oma tekstis kirjeldab, on ikka veel liiga suur. Kui see on juba nagu teo koda, siis tuleb seda ikkagi kahe vankriga ringi vedada, samal ajal kui siidiussi kookon on kergem ja paindlikum. Kuidas me mõtestame aga soovi saada siidiussiks või erakvähiks?

Vööt- ja sileruumist rääkides panime tähele, et on olemas kaks väga erinevat viisi mingil territooriumil paikneda. Deleuze ja Guattari toovad aga välja veel ühe olulise liikumise: teatud oludes võib tekkida vajadus territorialiseerida oma keha. See tekib eriti olukordades, kus valitseb kaos²⁸ ja pole võimalik enam millelegi toetuda. Ren’in tajus, et ta elab ajastul, kus valitsevad juhitamatud jõud – näljahädad, maavärinad ja tulekahjud – tekitasid tunde, et ta viibib maapealse pörgus. Seda tunnet süvendas budistlik arusaam, et kõik on püsitu ja milleski ei või kindel olla. Kui pole enam ühtki kindlat kohta, kuhu minna või kus olla, siis

23

An outstanding feature in the hermitage is a bamboo shelf with three leather boxes. The texts that were stored in them were divided into three categories: religion, poetry and music. Modern scholars with their own libraries have doubted whether the intellectual writer was really able to get by with so little. In his texts, Ren’in is certainly writing about his ideal – at the best of times, he did not require more than a few collections of poetry and some sutras. At the same time, Yamada Shōzen, a specialist in medieval Buddhist literature, has examined the quotes in Ren’in’s later writing and suggested that he must have worked at an excellent library, for instance, the one at the Hōkaiji temple, which was located in the Hino Mountains, and was very accessible.²³ Indeed, the idea of having a portable home was that it could be relocated as needed. One can imagine that during some periods, he ‘parked’ his hermitage close to the Hōkaiji temple in order to work with various manuscripts and then move on again. The availability of texts is also a factor that impacts the behaviour of today’s nomadic scholars, who are constantly searching for ‘green pastures’ of manuscripts to work with.

Although scholarly work may have been a practice that distinguished Ren’in from Saigyō, it is also apparent that his nomadic life revolved around his poetry and music (in his day, Ren’in was a renowned biwa player). The location for the hermitage was chosen to make it be possible to go wandering and search for the intensity that would support the activities that he often so colourfully described. The following is one example:

If the night is still, I gaze at the moon in the window, thinking of old friends, or shed tears at the plaintive wail of the monkeys. Fireflies in the clumps of grass might be taken for the distant flares of fishermen on Maki Island, and showers at dawn sound just like tree leaves blowing in a storm. When I hear the cry of the pheasant, I wonder if it is not the voice of my father or mother, and and when I see how friendly the deer from the hilltop have become, I realize how far removed I am from the outside world.

tuleb omaenese keha muuta kaasaskantavaks kohaks: “Kui vaja, paigutan territooriumi oma kehale, ma territorialiseerin omaenese keha: kilpkonna maja, erakvähi koda, aga ka tätoveeringud, mis katavad keha.”²⁹ Keha muutub kaasaskantavaks majaks, mis võib koos elanikuga muutuvates oludes kaasa liikuda.

Selline siht oli silme ees ka Ren'inil, kelle eluase iga elatud aastaga kahanes. Viimaks oleks ta jõudnud selleni, et elamut ja elanikku poleks olnud võimalik teineteisest eristada – ta oleks alati olnud kodus. See kodu poleks aga seesama kodu, milles ennast (eksklikult) tundis turvaliselt pealinnas elav inimene. See oleks mägikodu, kus elades ei lõigata ennast ohtudest ära, vaid asetatakse ennast otse nende keskele lootuses, et kaoses on ikkagi võimalik *kohaneda*.

Sometimes I stir up the buried embers of the fire, making them companion in an old man's wakeful night, or I delight in the voice of the owl, since there is nothing fearful about this mountain. Each season in the mountain brings an endless succession of sights. I find it so, how much more would a person of truly deep feeling and understanding!²⁴

It is no accident that this quote includes many references to various poems by Saigyō, who wrote about the chattering of the monkeys deep in the mountains, and of the mountain deer who acclimated to the presence of a strange human being. He wrote that it is possible to finally get used to the mountains, so that, after awhile, the hoots of the owls are no longer frightening.²⁵ Saigyō was a master at describing the patterns that a sensitive person would feel and notice in the mountains. But it is important to note at this point that, although Ren'in was not geographically in the same location where Saigyō wrote these poems, he was nevertheless in the same place. Despite the fact that he was in Hino, he had also entered the smooth space described above – ‘the field of Broad-and-Boundless’ and ‘Not-Even-Anything Village’. This is the place where the distinctive intensity of the mountains could be felt, where it was possible to merge with a mountain, and lose the boundaries of one's ego. Thus, he did not actually travel to the places where Saigyō had been, but he still wandered along the same paths, and remained in the same intensity. In this text ‘a deeper and wiser person’ (フカシラム人)²⁶ is not a person rich in knowledge, but one that is able to directly perceive reality, go back to the source of things and freely wander. This is shared knowledge, in regard to which Saigyō and Ren'in are on an equal footing (like two Go stones, see footnote 5) – and one is not the other's forerunner.

As already stated above, an ideal dwelling should help one achieve such a perception. If we look at the metaphors that have been used to describe hermitages, we immediately notice that they are not simply grass huts, but structures woven from the fabric of their own life. The hut is an organic composition that had developed around

the inhabitant's body as the result of long-term vital activity.²⁷ It has been compared to the cocoon of a silkworm or to the shell of a hermit crab. It grows and diminishes according to need, and represents a bricolage made with various tools and materials at hand.²⁸ From these metaphors we can see that a movable dwelling like the one that Ren'in describes in his text, is still too large. It is already similar to a snail shell, but it still has to be transported on two carts, while the silkworm's cocoon is lighter and more flexible. How should we understand this urge to become a silkworm or hermit crab?

Speaking about striated and smooth space earlier, we underlined that they are two very different ways to be situated in a territory. However, Deleuze and Guattari point out an even more important movement – under certain conditions, the need may develop to territorialise one's body. This usually develops in situations where chaos reigns²⁹ and it is no longer possible to rely on anything certain. Ren'in realised that he was living in an era when the prevailing uncontrollable forces – famines, earthquakes and fires – created a feeling that one was living in a hell on earth. This feeling was intensified by the Buddhist belief that everything is unstable and one cannot be sure of anything. If there is no safe haven to escape to or to be in, one must change one's own body into such a portable place, '[i]f need be, I'll put my territory on my own body, I'll territorialise my body: the house of the tortoise, the hermitage of the crab, but also tattoos that make the body a territory.'³⁰ The body becomes a portable dwelling, which can move along with the resident during turbulent times.

Ren'in, whose dwelling shrunk with every day of life had a similar goal. Finally he would have arrived at the point where it would have been impossible to separate the dwelling from the dweller – he would always have been at home. However, that home would not have been the same home in which a person in the capital would have (mistakenly) felt safe. It would have been a mountain home, where one does not remove oneself from the dangers, but places oneself directly in their midst, in the hope that it is still possible to *adapt* to chaos.

1 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Tõlk B. Massumi. Minneapolis, London: Minnesota University Press, 1987, lk 380.

2 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, lk 381.

3 Antropoloog Tim Ingold on Deleuze'i ja Guattari mõtteid edasi arendades öelnud, et kui vaadata mingis kohas elamist igapäevaste praktikate perspektiivist, siis selgub peagi, et me ei elagi *kohas*, vaid pigem "teel ühest kohast teise" (T. Ingold, *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. London, New York: Routledge, 2011, lk 147). Eesti keeles on võimalik öelda, et oleme alati *kohanemas* – see tähendab, et me oleme liikumas oma

koha poole, tõukudes teistest kohtadest, kus oleme varem viibinud. Ingoldi sõnusti on iga koht seetõttu sihtide ja radade võrgustik (*meshwork*), mida ta kujutab pusana, kust ämblikujalgadena hargnevad välja erinevad kulgemisteed, mis seovad paika kõige eluks vajalikuga (T. Ingold, *Being Alive*, lk 148–149).

4 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, lk 380.

5 Deleuze ja Guattari võrdlevad võõt- ja sileruumi kahe mängu – male ja *go* (hiina *weiqi*, korea *baduk*) – erinevusega. Males on malendid hierarhiliselt määratletud (kuningas, lipp, ettur) ja iga malend hõlvab mingi kindla ruudu. *Go*-mängus on samuti tegu ruudulise mänguväljaga, kuid kivid on ühesugused ja võrdsed ning need

asetatakse joonte ristumispunktidesse, kust nad kiirgavad mõju mänguväljale. *Go*'s kive ei liigutata, jõud tuleneb kivide moodustatud mustrist. Deleuze ja Guattari ütlevad, et sellises mängus on "kivi "see", kusjuures "see" võib olla mees, naine, kirp või elevant" (G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, lk 353). Hiinas mängiti mõlemat mängu, aga just *go*'s tuleb esile taoismile ja budismile omane viis mõtestada indiviidi ja tema elukeskkonda paindlikult.

6 Jaapani 31-silbiline luuletus, mis koosneb viie- ja seitsmesilbilistest värssidest (5-7-5-7-7).

7 Kuigi luuletusi ja nende eessõnu lugedes tuleb meeles pidada, et tegu on ilukirjandusega, mille põhjal on raske teha otsustusi autori tegeliku

elu kohta, on meil piisavalt alust arvata, et Saigyō kirjeldas oma elu üsna tõetruult, kuna "Mägikodu" näol on meil tegu teatavat liiki poeetilise päevikuga, milles püütakse oma kogemusi autentselt edasi anda.

8 Saigyō, *Mägikodu*. Tõlk A. Allik. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2012, lk 90.

9 Saigyō, *Mägikodu*, lk 108. Ka teistest vanematest luuletustest on näha, et elu sellistes hüttides kirjeldatakse pigem positiivselt. Näiteks on Fujiwara no Teika koostatud väikesesse luuleantoloogiasse "Sada luuletust, sada luuletajat" (Tõlk A. Allik. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2014, lk 49) jõudnud järgmine luuletus Õpetaja Kisenilt: "Elan hartsikus / pealinnaast kagu suunas / südamerahus – / kuigi

rahvasuus on see / Eluraskuste mägi."

10 Yoshino on Jaapanis tänaseni tuntud kohana, kus kirsiõied (*sakura*) on kõige kenamad.

11 Saigyō, *Mägikodu*, lk 117.

12 Saigyō, *Mägikodu*, lk 85.

13 Tsit M. Ott, Vägi: Väekirjad I. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2015, lk 433.

14 T. P. Kasulis, *Intimacy and Integrity: Philosophy and Cultural Difference*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2002, lk 111.

15 Vt viide 5.

16 Ren'in, Ülestähendusi erakuonnist. Tõlk A. Allik. – *Vikerkaar* 2003, nr 1–2, lk 2.

1 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translated by B. Massumi. Minneapolis, London: Minnesota University Press, 1987, p. 380.

2 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, p. 381.

3 Expounding on the ideas of Deleuze and Guattari, anthropologist Tim Ingold has said that, if we view living in a specific place from the perspective of daily practices, it turns out that we do not live *in* a place, 'but are always on the way from one place to another' (T. Ingold, *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. London, New York: Routledge, 2011, p. 147). It is possible to say that we are adapting – that

means that we are moving toward one's place, and withdrawing from other places, where we have been before. According to Ingold, therefore every place is a meshwork of destinations and paths, which he imagines as a meshwork, in which various paths branch out like a spider's legs, and connect the place with everything necessary for life (T. Ingold, *Being Alive*, pp 148–149).

4 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, p. 380.

5 Deleuze and Guattari compare the difference between striated and smooth space to two games – chess and *Go* (Chinese: *weiqi*, Korean: *baduk*). In chess the pieces are defined hierarchically (king, queen, pawn) and each chess piece

occupies a definite square. *Go* also had a chequered playing field, but the stones are identical and equal, and they are placed on the intersections of the lines, where they radiate influence over the playing field. In *Go*, the stones are not moved, the power of the stones comes from the patterns that are formed. Deleuze and Guattari say that in such a game, 'the pieces, in contrast, are pellets, disks, simple arithmetic units, and have only an anonymous, collective, or third-person function: "It" makes a move. "It" could be a man, a woman, a louse, an elephant' (G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, pp. 352–353). In China, both games are played, but in *Go*, we see the same flexible approach to the interpretation of the

individual and the living environment that we see in Taoism and Buddhism.

6 Japanese poems with 31 syllables comprised of lines with five and seven syllabic units (5-7-5-7-7).

7 Although, when reading the poetry and their forewords one should keep in mind that this is *belle lettres*, based on which it is difficult to draw any conclusions about the author's actual abode, we have sufficient grounds to believe that Saigyō provided quite a true depiction of his life, since *Poems of a Mountain Home* presents a poetic diary, in which an attempt was made to render one's experiences authentically.

8 W. R. LaFleur, *Awesome Nightfall: The Life, Times, and Poetry of Saigyō*. Boston: Wisdom Publications, 2003, p. 86.

9 Saigyō, *Mägikodu*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2012, p. 108. Translation into English by Alari Allik. It is also apparent from other older poems that life in these huts tends to be described positively, as in the poem 'Teacher' by Kisen: 'My hut is to / the capital's southeast / and thus I live. But / people call it "Uji, hill / of one way of the world", I hear' (J. S. Mostow, *Pictures of the Heart: The Hyakunin Isshu in Word and Image*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1996, p. 165.)

10 Yoshino is still a well-known place in Japan where the cherry

- 17 The Vimalakirti Sutra. Tõlk B. Watson. New York: Columbia University Press, 1997, lk 83.
- 18 Üks *jō* on 3,03 meetrit ehk 10 *shaku*'t.
- 19 Koguja raamat. Tõlk J. Kaplinski, V. Salo. Tallinn: Verb, 2016, lk 10.
- 20 Ren'in, Ülestähendusi erakuonnist, lk 11–12.
- 21 Nii nagu paljud muud algatused, tuli ka teiseldatava eluaseme idee Hiinast. Kui Tangi dünastia luuletaja Meng Jiao (751–841) kolis, mahtus kogu ta vara kuuldavasti ühe vankri peale. Räägiti ka, et õpetlane Fan Can elas 36 aastast järjest härjavankris ega astunud kordagi maha (T. Okayama, Hōjōki no idō suru sōan. – Kokugo kokubungaku 2007, nr 11, lk 17). Ren'in lähtus erinevaid praktilisi lahendusi otsides ka Jaapani pühamute ehitamise tavadest. Jaapanis usuti, et paljud jumalad (*kami*'d) on siirdhinged, kes viibivad pühamu hoones ainult ajutiselt, kust nad siirduvad tagasi oma tegelikku koju mägedes. Siit sündis Jaapanis ka idee luua portatiivseid pühamuid (*dashi* 山車, *omikoshi* 御神輿), mille sees *kami*'sid saab mugavalt ühest kohast teise transportida.
- 22 S. Yamada, Chōmei no Bunshō-sahō. – Yamada Shōzen chosakushū, kd 6. Tōkyō: Ōfū, 2013, lk 37.
- 23 Ren'in, Ülestähendusi erakuonnist, lk 14.
- 24 Saigyō, Mägikodu, lk 153–156.
- 25 Koost S. Ōsone, J. Kubota, Hōjōki:

Daifukukōjibon. – Kamo no Chōmei zenshū. Tōkyō: Kichōbon Kankōkai, 2000, lk 29.

26 See meenutab Friedensreich Hundertwasseri (1928–2000) ideed, et maja on kolmas nahk (teine on riided), vt <http://www.hundertwasser.com/skin>.

27 Olen varasemas artiklis kasutanud võrdlust pesa punumisega: A. Allik, Pesaehitamise peenike kunst: eraklatest keskaegses Jaapanis. – Maja 2016, nr 1–2, lk 30.

28 G. Deleuze, F. Guattari, A Thousand Plateaus, lk 320.

29 G. Deleuze, F. Guattari, A Thousand Plateaus, lk 320.

- blossoms (*sakura*) are the most beautiful.
- 11 W. R. LaFleur, *Awesome Nightfall*, p. 139.
- 12 W. R. LaFleur, *Awesome Nightfall*, p. 81.
- 13 *The Complete Works of Zhuangzi*. Translated by B. Watson. New York: Columbia University Press, 2013, p. 6.
- 14 T. P. Kasulis, *Intimacy and Integrity: Philosophy and Cultural Difference*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2002, p. 111.
- 15 See footnote 5.
- 16 See footnote 12.
- 17 *Four Huts: Asian Writings on the Simple Life*. Translated by B. Watson. Boston: Shambhala, 2002, pp. 47–48.

- 18 *The Vimalakirti Sutra*. Translated by B. Watson. New York: Columbia University Press, 1997, p. 83.
- 19 One *jō* is 3.03 metres, or 10 *shaku*.
- 20 *Ecclesiastes: New Revised Standard Version*, <http://bible.oremus.org/?passage=Ecclesiastes>.
- 21 *Four Huts*, pp. 65–67.
- 22 Just like so many other initiatives, the idea of a portable dwelling also came from China. When Meng Jiao (751–841), a poet from the Tang dynasty, moved, it is said that all his possessions fit onto one cart. It is also said that scholar Fan Can lived for 36 years in an ox-drawn cart and never set foot on the ground (T. Okayama, Hōjōki no idō suru sōan. – Kokugo

- kokubungaku* 2007, no. 11, p. 17). In his search for various practical solutions, Ren'in also proceeded from the building traditions for Japanese shrines. In Japan, it was believed that many gods (*kami*) are transient spirits that remain only temporarily in the shrines, from where they go back to their real homes in the mountains. This forms the basis for the idea for the creation of portable shrines (*dashi* 山車, *omikoshi* 御神輿) in Japan, in which the *kami* can be comfortably transported from one place to another.
- 23 S. Yamada, Chōmei no Bunshō-sahō. – Yamada Shōzen chosakushū, vol. 6. Tōkyō: Ōfū, 2013, p. 37.
- 24 *Four Huts*, p. 71.

- 25 So remote the mountains, / no friendly birds / chirping close by – / only the fearful / voice of the owl (Saigyō, *Poems of a Mountain Home*. Translated by B. Watson. New York: Columbia University Press, 1991, p. 172).
- 26 S. Ōsone, J. Kubota (eds.), Hōjōki: Daifukukōjibon. – *Kamo no Chōmei zenshū*. Tōkyō: Kichōbon Kankōkai, 2000, p. 29.
- 27 This recalls the ideas of Friedensreich Hundertwasser (1928–2000), who said that a house is like a third skin (clothing is the second). See <http://www.hundertwasser.com/skin>.

- 28 In previous articles I have used the comparison of weaving a nest: A. Allik, Pesaehitamise peenike kunst: eraklatest keskaegses Jaapanis. – *Maja* 2016, no. 1–2, p. 30
- 29 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, p. 320.
- 30 G. Deleuze, F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, p. 320.

Alari Allik, PhD, on jaapani kultuuri lektor Tallinna Ülikoolis. Ta on tõlkinud selliste jaapani kirjanike teoseid nagu Saigyō, Kamo no Chōmei ja Dōgen ning avaldanud rohkelt artikleid jaapani kirjandusest, religioonist ja filosoofiast.

Alari Allik, PhD, is a lecturer in Japanese culture at Tallinn University, Estonia. He has translated Japanese authors such as Saigyō, Kamo no Chōmei and Dōgen and written numerous essays on Japanese literature, religion and philosophy.

Jagatud ruumi tähtsus

Käesolev artikkel pöörab tähelepanu kollektiivse elamismudeli alahinnatud ja tihti unustatud küljele, milleks on sundimatu ja usalduslik jagatud ruum. Muutuvate elamismustrite ajastul on jagatud ruum koos arusaamaga selle omadustest ja võimalustest osutunud erakordselt oluliseks tegevussuunaks (sise)arhitektuuris. Analüüsid jagatud ruume mitmes üliõpilaselamus, soovitakse artikliga heita valgust ja arutleda nähtuste üle, mis ilmnevad, kui sama ruumi kasutavad eri elanikud. Kokkuvõttes soovitakse mõningaid strateegiaid jagatud ruumide kavandamisel.

Mis juhtub, kui võõrad elavad koos? Kuidas nad oma elu korraldavad ja mis iseloomustab nende jagatud ruumi? Ajastul, mil elamismustrid muutuvad ja üha rohkem tuntakse huvi eluaseme jagamise vastu võimalusena lahendada mitmed eluasemega seotud mured, on jagatud ruumi – kollektiivse eluaseme mudeli peamise tugisamba – ja selle omaduste tähtsus tõusnud.

Maailma rahvastik kasvab kiiresti. Samal ajal suureneb ka ühe liikmega leibkondade arv. Selline areng on eriti silmatorkav Põhja-Euroopa maades. Euroopa Liidu statistikaameti Eurostati andmeil on niisugusel elukorralduse muutusel mitu põhjust: üha suurem osa inimesi, sealhulgas vanainimesi, elab omapäi, sünnitatakse vähem, lahutatakse rohkem ja kasvab leibkondade osakaal, mis koosnevad ühe vanemaga perekonnast või ühest inimesest.¹ Selline areng toob kaasa uusi probleeme. Oluline puudus on näiteks sobivate ja soodsate eluasemete nappus, teine probleem on üksindus. See olukord tõi möödunud kümnendil uuesti päevakorda huvi kollektiivse eluaseme mudeli kui eluviisi

Eva Storgaard

The Significance of Shared Space

This paper focuses on an underrated and often ignored feature of the collective habitation model: informal, intimate shared space. In times of changing living patterns, shared space and the understanding of its characteristics and potential has become of vital importance as an (interior) architectural undertaking. Based on the analysis of a number of shared spaces in student hostels, this paper seeks to illuminate and discuss the observations related to the qualities that occur when different occupants use the same space. In conclusion, the paper suggests some related design strategies.

What happens when strangers live together? How do they organise themselves and what characterises their shared spaces? In times of changing living patterns and increased interest in co-living practices as a means of solving a range of dwelling problems, the understanding of shared space – the very backbone of the collective dwelling model – and its qualities has become important.

The world's population is increasing rapidly. Correspondingly, the number of single-occupancy households is increasing. This evolution is especially apparent in the North European countries. According to Eurostat, the statistical office of the European Union, there are several explanations for this change in living habits: an increase in the percentage of people living independently; an increase in the percentage of elderly people living alone; declining fertility rates; higher divorce rates; and a shift in household structures towards more single-parent families and single-person households.¹ This evolution has

vastu, mis käsitleb ja vahel ka lahendab majanduse, rahvastiku ja ühiskonna kitsaskohti. Kollektiivse eluaseme mudelit on hakanud uurima poliitikud, linnaplaneerijad, arhitektid, disainerid, valdkondlikud algatusrühmad ja teised asjaosalised.² Kuigi sellega käivad sageli kaasas uuenduslikud lahendused, unustatakse tihti, et jagatud siseruumide lõimimine ja kohandamine on oluline osa arhitektuurilahendusest. Käesolevas artiklis pööratakse tähelepanu kollektiivse eluaseme mudeli alahinnatud ja tihti unustatud küljele, milleks on sundimatu ja usalduslik jagatud ruum.

Võrreldes ulatusliku tähelepanuga, mille ühiskasutuse teema on pälvinud arhitektuuris ja linnauuringutes,³ pole ühiskasutuses eluasemed kui jagatud siseruum uurimisvaldkonnana suurt tunnustust leidnud. Selles artiklis heidetakse valgust jagatud eluasemete peamistele omadustele ja selle dünaamikale üliõpilaselamutes. Taani üliõpilaselamute asukad moodustavad suhteliselt heterogeense inimrühma, keda iseloomustavad erinevad eesmärgid, usulised tõekspidamised ning erinev rahvuslik, ühiskondlik ja kultuuriline päritolu. Seega annab jagatud ruum üliõpilaselamutes hea lähtepunkti üldistavate järeldusteni jõudmiseks.

Artiklis on vaatluse all hulk võrreldavaid jagatud ruume Kopenhaageni üliõpilaselamutes.⁴ Selline valik ei ole juhuslik, vaid põhineb asjaolul, et Taani üliõpilaselamud – taani keeles *kollegie* ja *kollegium* – on osa pikast kollektiivse eluaseme traditsioonist, mille alguseks võib lugeda 15. sajandit.⁵ Leian, et neid võib pidada teatud üldkehtivate tunnuste esindajateks, mis väljendavad jagatud ruumi omadusi üldisemalt.

Taani arhitektuuris ja ühiskonnas alati suurt rolli mänginud kollektiivse eluaseme mudel ja jagatud ruum selles on aja jooksul mitmel moel arenenud, minetamata oma kesket ruumilist tähtsust.⁶ Üliõpilaselamu ruumiprogrammis leiame valiku peaaegu kohustuslikke jagatud abipindu ja ruume, nagu fuajeed, õpi-, pesumasina-, söögi-, puhke- ja trenniruumid, peosaalid, prooviruumid jne. Vanu, pika ajalooga üliõpilaselamuid iseloomustavad tugevad traditsioonid, mis on saanud igapäevase elukorralduse olemuslikuks osaks. Isegi kui vanemate ja uuemate üliõpilaselamute elukorralduses on mõningaid erinevusi, siis ruumi põhiprogramm ja selle ülesanded on ajas suhteliselt

caused new problems. For instance, a major problem is the shortage of appropriate, affordable housing; another is the problem of loneliness. In the past decade, this situation has led to renewed interest in the collective dwelling model as a way of living that can address and sometimes solve economic, demographic and social problems. Various stakeholders, such as politicians, urban planners, architects, designers and ginger groups, are exploring the collective dwelling model.² Although this often gives rise to innovative solutions, the integration and customisation of shared interiors is often an ignored architectural component. This paper focuses on this underrated and often ignored feature of the collective dwelling model, i.e. the informal and intimate shared space.

Compared to the great attention that properties of collectivity have received in architecture and urbanity,³ the domestic interiors of collectivity – shared spaces – have received only minimal consideration as a field of study. This paper sheds light on some of the prevailing characteristics and dynamics of domestic shared spaces in student hostels. The residents of Danish student hostels usually form a heterogeneous group of people, characterised by different ambitions, religious convictions, as well as national, social and cultural backgrounds. Hence, their shared spaces form a good point of departure for observing some typical premises.

In this paper, a number of comparable shared spaces in student hostels in Copenhagen are examined.⁴ This choice is not accidental, but founded on the fact that student hostels in Denmark, better known locally as *kollegie* or *kollegium*, are a part of a long tradition of collective dwelling practices dating back to the 15th century.⁵ Therefore, I suggest, they can be regarded as representative of certain universal properties, characteristic of shared spaces generally.

Over time, perceived as a relevant architectural and societal project, Danish collective dwelling models – and with them, shared spaces – have developed in various ways, but they have always been an inherent spatial feature.⁶ In the architectural programme of the student hostel we find a range of almost involuntarily shared facilities

vähe muutunud. Enamasti on üliõpilaselamutes tudengite käsutuses oma privaatne tuba, lisaks antakse neile ligipääs erinevatele abiruumidele, mis toetavad üliõpilase argielu. Sellises asetuses on ühisköögil (*fælleskøkken*) eriline tähtsus. Enamasti asub see magamistubade vahetus läheduses ja seda kasutab umbes 15–20 elanikku. Ühisköök on kõigi üliõpilaselamutüüpide möödapääsmatu element, leides kahtlemata ka kõige rohkem kasutust. Vastupidiselt näiteks esinduslikumale poolavalikule ühisruumile, mis on samuti osa üliõpilaselamu ruumiprogrammist ning esindab enamasti kõrgetasemelist sisearhitektuuri ja -viimistlust, on ühisköögid tavaliselt vähem kujundatud ning tihti jäetud kasutajate eelistuste ja sekkumiste meelevalda. Käesoleva artikli peamine mõte on, et *mittekujundatud* – juhuslike inimrühmade tegevuste ja sekkumiste kuhjumisel tekkinud – siseruumide protsesse ja tavasid jälgides on võimalik siseruumide vajadusi tundma õppida.

Vaatluse all olnud üliõpilaselamute valimis on ühisköögid möödunud sajandi jooksul kasvanud üsna pisikestest märksa ruumikamaiks. Vaatamata sellele, et ka teised ühispidinad on pidevalt arenenud, on ühisköök muutunud üha olulisemaks osaks üliõpilaselamu argisest elukorraldusest. Samuti on üliõpilaselamud ise kasvanud üldjuhul suuremaks, neis on rohkem elanikke ja seal elamine on muutunud kõigile taskukohaseks. Varasem kohustuslik sööklateenus on selle arengu käigus enamikus üliõpilaselamutes kadunud ja söögivalmistamine on viidud üle ühiskööki, kus see on elanike endi ülesanne. See tegevus on kasvanud nii ühisköögi kasutamise määra kui ka ülesannete hulka. Tiheda ja mitmeotstarbelise kasutuse põhjal võib seega järeldada, et ühisköök väljendab võimaldatult jagatud koduste ruumide ühiseid jooni ja nende ruumilist agentsust. Vähemalt võib ühisköögi kirjeldamine olla abiks ühispindade kohta üldistuste tegemisel.

Ühisköögi omadusi uurides kirkeb esile kolm läbivat teemat: “omastamine” (*appropriation*), “suhtlus” ja “järjepidevus”. Kõik need teemad on jätanud ühisköögile oma jälje, kuid tihti on nende omadused omavahel põimunud. “Omastamise” mõju on tajutav ühisköögi väljanägemises, “suhtlust” võib üldjuhul märgata inimtegevuse avaldumises

and spaces, such as lobbies, study rooms, laundries, dining rooms, living rooms, fitness rooms, party venues, rooms for practicing music, etc. Characteristic of older student hostels, with long histories, is the fact that the traditions are strong and embedded in the organisation and practice of everyday life. And even if there are some individual differences between the practices in the earlier versions and the newer student hostels, the basic architectural programme and its functions have remained relatively constant over time. Principally, the student hostel provides students with a private room and access to a range of facilities that support everyday student life. Within this configuration, the communal kitchen (*fælleskøkken*) maintains a distinct position. It is usually physically connected to each residential section and utilised by a group of 15 to 20 residents. The communal kitchen is an essential interior space in all student hostels, and without doubt, the most intensively used one. Unlike the more representative, semi-public shared spaces that are also part of the student hostel programme, and which in most cases demonstrate a high level of interior design and finishing, the communal kitchen is traditionally less designed. And in fact, the imprints and interventions of its users have the greatest effect on the design. The predominant idea behind this paper is that something can be learned about needs in interiors by observing the processes and practices of *not* designed interiors – interiors that result from accumulated actions and interventions shaped by accidental groups of people.

Within the range of student hostels that were examined, the physical condition of the communal kitchen had evolved over the last century from being rather tiny to more spacious. Along with the continuous development of the other shared facilities, the communal kitchen has become increasingly vital in the organisation of the daily life in a student hostel. Generally, student hostels have also increased in size, have more residents and have become affordable for everyone. During this process, the previous mandatory dining services have been discontinued in most student hostels and cooking has been assigned to the communal kitchen, thereby becoming a task for the

ning "järjepidevuse" mõju on eelkõige tajutav narratiivides, reeglites ja rituaalides. Nende teemade erinevad tahud pakuvad võimalusi mõistmaks, milline on hästi toimiv jagamiseks mõeldud siseruum.

Omastamine

Vajadus ruumiga suhestuda on inimesele igiomane. Sotsioloog ja filosoof Henri Lefebvre on öelnud, et kõik inimesed omastavad ja märgistavad ruumi ning suhestuvad sellega. Ruum kuulub neile, kes seda loovad, seal elavad, töötavad ja mängivad.⁷ Olles analüüsinud mitmesuguseid ühiskööke, olen Lefebvre'iga igati päri. Ometi on käesolev uurimus näidanud, et mitte kõikide ruumidega ei ole võimalik ühtmoodi suhestuda ja neid omastada. Intensiivsuse astmed on muutuvad. Kuigi ühisköök ei kuulu üheselt kellelegi, on see igal juhul (ajutiselt) paljude oma ja kasutajad leiavad kõigest hoolimata viise see omastada.

Omastamine väljendub erineval moel ja võib paljudel juhtudel tunduda juhuslik, vahel põhineb see ratsionaalsetel kaalutlustel, teistel juhtudel näitab vajadust ruumi kohandada ja kodusemaks muuta. Eelkõige väljendub see esemete lisamises.

Lisaks juhuslikult saadud, laenatud või annetatud diivanitele, toolidele, laudadele ja teistele mööbliesemetele leidub kõigis uuritud ühisköökiides hulgaliselt igasugust püdi-pädi. Ühel puhul oli laialt aknalaual väljas terve rida mitmesuguseid argiesemeid: erinevad toataimed, vaasina toimiv tühi veinipudel, jõulukaunistustega pudel, sünnipäevadekoratsioonid, elanike märkmeraamat, väike paberist sünnipäevalipp, küünlajalad ja tikutoos. See juhuslike esemete kogu kõneleb möödunud sündmustest ja ühistest kogemustest, moodustades omamoodi kollektiivse mälu. Teisel puhul avaldus kollektiivne mälu suurel korktahvil, mis oli kaetud fotodega mitmesugustest ühisköögiga seotud lugudest, sündmustest ja inimestest. Ruumi isikustamine selle liikmete kujutamise kaudu väljendub ilmselgelt ka inimeste kodulinnade või päritolu kaardil tähistamises. See näitlikustab teist laialt levinud ruumi omastamise viisi, milleks on asjade kuhjamine.

residents themselves. This activity has both increased the use and the purpose of the communal kitchen. Because of their intense and multipurpose use, communal kitchens can be seen as enlarged expressions of mutual features and spatial agencies emblematic of shared spaces in domestic environments as such. At least, the characterisation of the communal kitchen can help reveal typical common grounds.

By studying the characteristics of the communal kitchen, three recurring themes appear to be dominant: 'appropriation', 'interaction' and 'continuity'. Each of these themes influences the communal kitchen in its own way, but their properties often intertwine. The effect of 'appropriation' is perceptible mainly in the physical appearance of the communal kitchen; 'interaction' is detectable typically through the manifestations of human activities; whereas the influence of the concept of 'continuity' is perceptible first and foremost in the presence of narratives, rules and rituals. The various aspects of the themes provide a lens through which we can address the making of well-functioning interiors that are to be shared.

Appropriation

The urge to engage with space is fundamental to human beings. As sociologist and philosopher Henri Lefebvre has stated: all people appropriate, demarcate and engage with space. Space belongs to those who produce, live, work and play in it.⁷ Having observed a range of communal kitchens, I could not agree more. However, through the present study, it has become obvious that not all spaces are equally susceptible to engagement and appropriation. There are different degrees of intensity. And it is obvious, that despite the fact that the communal kitchen actually belongs to nobody in particular, it is the (temporary) property of many and its users find ways of appropriating it.

This appropriation is expressed in various ways that often seems accidental. It is sometimes based on rational considerations, and at other times, it is clearly an

Jagatud ruumi füüsilisi omadusi ei saa käsitleda samamoodi nagu isikliku ruumi omi. Ajaloolane ja filosoof Michel de Certeau on arutlenud, et isiklik eluase joonistab portree, mis meenutab oma asukat kohalolevate ja puuduvate esemete abil ning selle kaudu, millele need vihjavad.⁸ Leian, et portree, mis tekib ühiskööki vaadates, on ruumi kasutajate paljususe tõttu märksa keerulisem. See ei moodusta de Certeau väljendit kasutades "elu narratiivi", vaid vastupidi – paljastab oluliste aspektide ruumilise ja omavahel läbipõimunud dünaamika. Võib väita, et jagatud ruum moodustab "grupi narratiivi", mis paljastab kasutaja olemuse asemel kogukondliku õhustiku. Kui ruum on inimtühi, siis määrab õhustiku seal leiduvate esemete kooslus ja inimtegevuse märgiline kohalolu, mis on teatud esemetes talletunud.

Argised toimingud, nagu söögivalmistamine, söömine, rääkimine, ajalehtede lugemine, kohvi joomine, televiisori vaatamine jne, on elementaarsed tegevused. Need eeldavad hulgaliselt panne, lusikaid, nuge, köögilappe, kuivainete karpe jne. Mõistagi kaasnevad niisuguste argitoimingutega ka lõputud sotsiaalsete suhete võrgustikud, samuti on need seotud selliste vahetute koosolemise vormidega nagu pidutsemine, sünnipäevade tähistamine, argielu korraldamine, mängimine ja muul viisil vaba aja veetmine.

Argitoimingud ja teised, vähem struktureeritud tegevused kattuvad tihtilugu osaliselt. See on võimalik tänu paindliku kasutusviisiga mööblile ja vabale ruumikorraldusele. Ühes ühisköögis annab diskopalli ja suurte kõlarite püsiv kohalolu teada, et ruumi võib hõlpsalt muuta peosaaliks; teises köögis kuulutab täies ehtes suur jõulukuusk ja rohked isetehtud jõulukaunistused ödusaid päevi ja ühist ootusärevust. Kuid ühisköögis on lisaks suhtluse jälgedele kõnekas ka nende puudumine. Nii iseloomustas üht ühiskööki, vähemalt külastuse ajal, peaaegu täielik suhtluse puudus. Selle mulje tekitas ruumi hõlmav üldine anonüümsus, seal polnud kasutajate identiteedist

expression of the need to imbue the space and make it more homey. It is first and foremost expressed in the addition of objects.

Besides randomly collected, borrowed or donated sofas, chairs, tables and other furniture, the presence of all kinds of knickknacks seems to dominate all the spaces. In one case, a spacious windowsill exhibits a collection of everyday objects: flowerpots with various plants, a wine bottle with a plant layer, a Christmas Bottle, birthday decorations, the residents' notebook, a small paper birthday flag, candlesticks and a matchbox. The random collection of objects depicts past happenings and mutual experiences, forming a sort of collective memory. In another case, the collective memory unfolds on a large notice board full of photographs depicting all kinds of scenarios, events and people related to the communal kitchen. This obvious personalisation of the space, by portraying its members, is also expressed by marking the residents' hometowns or countries of origin on a map. Another, rather universal mode of appropriating space, materialised through the simple act of creating clutter.

Interaction

It is impossible to regard the physical qualities of shared space in the same way as we regard private space. As discussed by the historian and philosopher Michel de Certeau, private, inhabited space paints a portrait that resembles its inhabitant based on the objects that are present or absent and the habits they imply.⁸ However, I would suggest that the portrait that we get by observing the communal kitchen is much more complex, because of its many different users. It does not compose a 'life narrative', to use de Certeau's expression. Instead, it reveals some of the spatial and inter-relational dynamics that are at stake. One could argue that shared space comprises a 'group narrative' that uncovers a communal atmosphere rather than the identity of its users. This atmosphere exists in the space even when it is unoccupied, and is determined by

ühitegi jälge – polnud pilte ega nimesid, olid ainult numbrid. Seintel puudusid kaunistused, ruumis polnud pudi-padi, märke vabaajategevustest ega asjade kuhjumist. Teisisõnu ei olnud ruumi omastatud. Soov ruum puhas ja korras hoida näis lükkavat suhtluse tagaplaanile.

Taani arhitekti ja linnaplaneerija Jan Gehli sõnul, kes on kaardistanud asjaolusid, mis määravad inimeste suhtluse intensiivsust avalikus ruumis, sõltub ruumi edukas toimimine tegevusest ja osalusest.

Kui keegi hakkab midagi tegema, siis üldjuhul teised ühinevad, et ise osaleda või teiste kogemusele kaasa elada. Sel viisil saavad inimesed ja nende ettevõtmised üksteist mõjutada ja ergutada. Kui see protsess on kord alanud, siis on tegevus tervikuna peaaegu alati suurem ja keerulisem kui algselt kavandatud osategevuste summa.⁹

Gehl selgitab, et tegu on ennast toetava protsessiga ka siis, kui läheb vastupidi. Tegevusetuse tõttu võib protsess muutuda negatiivseks: “Midagi ei juutu, sest midagi ei juutu.”¹⁰ Kuigi Gehl uuris avaliku ruumi tegevusi, kehtivad mitmed ta näited minu hinnangu ka teistsuguste kogukondlike ruumide kohta. Gehl rõhutab näiteks niisuguste tegevuste nagu istumine, nägemine, kuulmine ja rääkimine olulisust – arusaam, mis kattub paljude minu tähelepanekutega ühisköögi kohta. Raamatus “Elu majade vahel” seletab Gehl, et need tegevused sõltuvad valguse, nähtavuse ja nii-öelda vestlusmaastiku heast vahekorra, mille loob mööbli paigutus ja asetus üksteise suhtes.¹¹ Mitmes uuritavas ühisköögis oli selgelt näha, kuidas laudadest ja diivanitest koosnev vestlusmaastik asus akende lähedal. Päevavalgus ja võimalus heita pilk välismaailmas toimuvale on intuiitselt kutsuv ja paneb inimesi rohkem suhtlema.

Järjepidevus

Ühiskööki võib eelkõige määratleda vahepealse ruumi, läve ja kohtumispaigana suu-remas kogukonnas, mis toimib omaette ja seltskonnas olemise vahealana. See on

the constellation of objects, and the emblematic presence of human activities that are captured in some of the objects.

The everyday practices such as cooking, eating, talking, reading newspapers, drinking coffee, watching television and so on, are the basic daily activities. They presuppose the existence of lots of pans and pans, spoons, knives, dish cloths, cereal containers, etc. Naturally, these everyday practices also entail an endless web of social dynamics and networks and impulsive forms of togetherness, such as partying, celebrating birthdays, organising the daily routines, playing games and other recreational activities.

Often, the everyday practices and the performance of less structured activities overlap. This is made possible by the use of flexible furniture and the informal organisation of the space. In one communal kitchen, the permanent presence of a hanging disco ball and a set of huge loudspeakers indicate that the space can be easily transformed into a party room. In another, the presence of a large, fully decorated Christmas tree and lots of DIY Christmas decorations are a prelude to days of cosiness and shared expectations. However, in the communal kitchen, not only is the manifestation of interaction perceptible, but also the lack thereof. One of the communal kitchens, at least at the time of the visit, was characterised by an almost total absence of interaction. This perception was evoked by the overall anonymity that seemed to imbue the space, which provided no clues to the identity of the users, no photos and no names, only numbers. There were also no decorations on the walls, no knickknacks or signs of recreational activities, no clutter. In other words, the space was characterised by a lack of appropriation. The desire to keep the place tidy and clean seemed to overshadow any other interaction.

According to the Danish architect and urban planner Jan Gehl, who has mapped a range of circumstances that determine the intensity of human interactions in public space, the successful working of a space is conditioned by activity and participation. When someone begins to do something, there is a clear tendency for others to join

koht, kus tudeng veedab lisaks oma toale enamiku ajast ning kus väga erineval moel toimub sotsiaalne suhtlus ja leiavad aset sundimatud kohtumised. Et erinevatel kella-aegadel asuvad ruumis erinevad inimesed ja kasutajaterühma koosseis ei ole pikemas perspektiivis kunagi püsiv, vaid muutub kogu aeg, on pidevas muutumises ka nende füüsiline mõju ühisköögile. Ühisköök on seega ruumiliste konfiguratsioonide ja esemete lakkamatult teisenev kooslus. Uued kasutajad toovad enda jaoks või teistega jagamiseks kaasa omad asjad, alates köögiseadmetest kuni mööblini. Lahkudes toimub vastupidine või jäetakse oma vara allesjäänud kogukonnale. Sisuliselt on tegu siseruumiga, mida kujundab rändav, nomaadlik käitumine. Tulemus, näiliselt üsna juhuslik ja/või kaootiline siseruum, on loomulikult paljude igapäevaste tegevuste tulem. Samal ajal on ühisköök selliste ühiste tegude tulem nagu kogukondlikud lepped, reeglid, rituaalid ja tavad, mille eesmärk on tagada ruumi sujuv kasutus ja mis muutuvad teatud identiteedi kandjaks. Neil tegudel võib olla praktiline põhjus, aga nad võivad olla ka päranduseks saadud mängulised tavad.

Ühel juhul oli selle käegakatsutav väljendus ühine märkmik – kohtumiste, kokkulepete, kaebuste, küsimuste, kutsete, ettepanekute jms mittevirtuaalne kandja. Selles märkmikus tekkis ühisköögi kasutajate ühine kõnepruuk ning talletusid kollektiivsed mälestused möödunud sündmustest ja juhtumistest. Ühes teises üliõpilaselamus oli kõikides ühisköögides juba ammusest ajast kombeks, et kaaselanikud kirjeldavad üksteist köögikappidele kinnitatud ajalehepealkirjade abil.¹² Jõulukaunistuste valmistamine ja nende kasutamine, vana taani komme, oli teine rituaal, mis esines peaaegu kõikides ühisköögides ja näis olevat selle olemuslik osa. Nagu kõikjal Taanis, on see ka siin seotud hubasuse ja seltskondlikkusega. Asjaolu, et need tegevused ei ole kadunud, vaid on jätkuvalt osa ühisköögi elukorraldusest, on seotud aeglaste muutustega kasutajarühmas ja ühiste tavade pideva edasiandmisega.

Arhitektuuriteoreetik Stavros Stavrides, kes on jagatud ruumide temaatikast eriliselt huvitatud, leiab, et “ühisruum võib tekkida ainult siis, kui inimesed seda aktiivselt

in, either to participate themselves or just to experience what others are doing. In this manner individuals and events can influence and stimulate one another. Once this process has begun, the total activity is nearly always greater and more complex than the sum of the originally involved component activities.⁹

This is a self-reinforcing process, Gehl explains, even when the opposite is happening. The process can become negative through inactivity: ‘nothing happens because nothing happens.’¹⁰ Even if Gehl’s study is based on activities in public space, many of his accounts are, in my opinion, universal to other kinds communal spaces. For instance, Gehl stresses the importance of being able to sit, see, hear and talk – a notion that coincides with my own observations of the communal kitchen. These activities are, as Gehl explains in *Life Between Buildings*, conditioned by a combination of good light, visibility and the so-called ‘conversation landscapes’ generated by furniture arrangements and their relative location.¹¹ In a number of the communal kitchens that I examined a clear combination of these properties was perceptible through the close relations in the ‘conversation landscape’, such as tables and sofas, and windows. The presence of daylight and the possibility of glimpsing the life outside can seem intuitively appealing and invites human interaction.

Continuity

First and foremost, the communal kitchen can be defined as an in-between space, a threshold and a meeting place within a larger community, mediating between privacy and company. It is the place where the students spend most of their time, outside of their own rooms, and where various forms of social interactions and informal encounters develop. Because this space is occupied by different people at different times of the day and because the composition of this group of users is never definite for a longer period, but changes all the time, the physical imprint on the communal kitchen is also

Ühisruum võib tekkida ainult siis, kui inimesed seda aktiivselt mõjutavad ja saavad ise mõjutatud, ja ainult siis, kui nad jätkavad jagatud praktikate loomist selle sees ja selle kaudu. (S. Stavrides)

mõjutavad ja saavad ise mõjutatud, ja ainult siis, kui nad jätkavad jagatud praktikate loomist selle sees ja selle kaudu.”¹³

Teine kodu

Kogukondlikul köögil on teiste jagatud ruumide seas eriline koht. Seda võib vaadelda argielu ja ühiskonna autonoomse kohana, mis toimib oma reeglite ja loogikast lähtudes. Ühiskööki esindab teistsugust ruumi, mis on ainulaadne omastamise, inimeste omavahelise suhtluse ja järjepidevuse eriliste tingimuste ning oma erandlike asukate tõttu, kes on avastanud selles ajahetkes oma iseseisvuse – neist on saanud täiskasvanud, nende huvid ja suhted on muutumises ning tõenäoliselt on nad valmis teistsuguseid elustiile katsetama. Lisaks tekitab enamikes ühisköökidest esinev võimaluste kooslus ühendatuse ja teistsugune olemise tunde. See

asendab kodu ja loob nii-öelda uutest pereliikmetest moodustuva keskkonna. Tundub peaaegu võimatu ülesanne kujundada ruum, mis koosneks sellistest omadustest, sest see sõltub paratamatult mittemateriaalsetest omadustest ja kriteeriumitest, mida kujundaja ei saa mõjutada. Gehli ja Stavridese ideede põhjal oleme õppinud, et jagatud ruumi edu sõltub selle kasutajate läbikäimisest ja osalusest. Stavrides kinnitab: “Ühisruum on pigem jagamise kaudu tekkida võiv teatud ruumilisus kui anum, mis loodetud kogukonna valmis vormib.”¹⁴ Teisiti öeldes on ruumi kasutajad need, kes lõpuks selle ruumi “loovad” – see on määrav asjaolu, mida kujundaja ei saa kontrollida. Ometi uskusid Nõukogude Liidu konstruktivistlikud arhitektid Moisei Ginzburg ja Ignati Milinis, kui nad 1920. aastatel Narkomfini, ühiskasutusega kortermaja kavandasid, et arhitektuuril on võime sotsiaalset käitumist ruumiliselt *mõjutada*. See tähendab, et füüsilist raamistikku on võimalik konkreetsetele ideedele allutada.

continuously altering. It becomes an ever-changing assemblage of objects and spatial configurations. New users bring their own stuff, for private or sharing purposes, ranging from kitchen appliances to furniture; and departing users do the opposite – or leave some of their belongings behind for the remaining community. Essentially, it is an interior determined by itinerant, nomadic behaviour. The result – a seemingly accidental and/or chaotic interior – is obviously the result of multiple everyday activities. At the same time, it is also the result of mutual acts, such as communal agreements, rules, rituals and traditions, which eventually guarantee a smooth utility of the space and become a bearer of a certain identity. These acts range from practical ones to inherited and playful customs.

In one of the cases I studied, a quite tangible manifestation was the use of a shared notebook – a non-virtual messenger of appointments, agreements, complaints, questions, invitations, initiatives, etc. Through this notebook, the users of the communal kitchen were able to build a mutual jargon, along with a collective memory of past events and other affairs. In another student hostel, there was a long-lasting tradition in all the communal kitchens to characterise fellow residents by means of newspaper headlines on the kitchen cupboard doors.¹² The making of ornaments and decorating for Christmas, a Danish tradition, was another kind of ritual that was evident in nearly all of the case studies and seemed to be an embedded practice of the communal kitchen. As in the rest of Denmark, here too it was associated with cosiness and sociability. The fact that these acts do not suddenly disappear, but rather continue as part of the communal kitchen's practices, is related to the slow processes of change within the group of users and with the continuous passing on of shared habits.

According to architectural theorist Stavros Stavrides, who has a special interest in issues concerning shared spaces, ‘common space may potentially come into existence only when people actively shape it and are shaped by it, and only when they keep on creating shared practices in it and through it.’¹³

Nii ühisköögi kui ka teiste jagatud ruumide täpsed omadused on mitmesuguste laiemast kontekstist sõltuvate mõjude tulemus. Siin käsitletud sotsiaalsuse ja funktsionaalsuse vormi määratleb ümbritsev keskkond ja taristu. Privaatsuse võimalus, mida toetab eraldi tubade lähedus ja ka teiste jagatud pindade olemasolu, on seetõttu möödapääsmatu. Jagatud ruumi iseloom sõltub ühel või teisel moel selle kontekstist – sellest, kas jagatud ruum asub linnaruumis või hoones. Jagatud ruumi loomiseks ja selle edukaks toimimiseks on vaja seega linnaplaneerimist, arhitektuuri ja sisearhitektuuri.

Hästi toimivate ühisköövide puhul vääriv märkimist nende võime kohaneda vahetuvate kasutajate elukorralduse ja vajadustega. Selline kohanemine eeldab, et sisekujunduse algosade vahekorrad on hoolikalt läbi mõeldud ja ruumi on jäetud paindlikkust. Ühisköögi sisekujunduse küsimus ei peaks piirduma ainult funktsionaalsete, mõõdetavate ja esteetiliste omadustega. Pigem peaks see puudutama määratuse ja määramatuse vahelist suhet, nagu seda käsitles Umberto Eco raamatus “Avatud teos”, mõtestades jagatud ruumi osaliselt “avatud” teosena – “mida vähetõenäolisem, ebamäärasem, etteaimamatum ja korrastamatum on struktuur, seda rohkem on selles informatsiooni – ehk potentsiaali – võimalike tulevaste kordade lähtekohana.”¹⁵

Ühes Berlage Instituudi korraldatud uurimuses leiti, et “arhitektuuriline määramatus on seotud ... sellega, kuivõrd on konkreetne ehitis kohandatav muutuvate vajadustega”, “see on [arhitekti] keeldumine ohutust ja endassesulgunud positsioonist”, milles kasutaja on “sunnitud ruumi kasutama etteantud moel”. Arvamus, et tühja geneerilise ruumi kujundamine aitab probleemi lahendada, on uurimuse autori sõnul üldlevinud eksimus. “Ideaalne peaks olema mittehierarhiline olukord, mis võimaldab sattumuslikkust, kuid ühtlasi hoiab tasakaalu avaliku ja privaatsuse, avatu ja suletu vahel.”¹⁶

Nagu varem pakkusin, asendab ühisköök oma mittepüsivale ja pidevas üleminekus olevale iseloomule vaatamata ühtlasi kodu ning peaks seega vastama võrdlemisi õrnadele, tundelistele ja hajusatele vajadustele. Arhitekt Juhani Pallasmaa on rõhutanud, et ruumikujundus peaks võimaldama ja lihtsustama lepitust ning looma tunde,

A second home

The communal kitchen occupies a special position compared to other kinds of shared spaces. It can be regarded as an autonomous place within everyday life and society, performing according to its own set of rules and logic. In many ways, it represents a different space, unique because of its particular conditions of appropriation, human interaction and continuity, and because of its rather exceptional group of inhabitants who find themselves in a time warp – having just become independent and entered adulthood. They are people whose personal interests and relations are evolving, and who, most probably, are open to alternative ways of living. Moreover, the combination of these assets, all of which take place in the majority of communal kitchens, produces a feeling of interconnectedness and otherness. It is a substitute for home and creates an environment comprised of new ‘family’ members. Designing such a space that comprises these qualities seems to be an almost impossible assignment because it inevitably depends on impalpable qualities and criteria that the designer cannot provide. As we have learned from both Gehl’s and Stavrides’ ideas, the interaction and participation of its users determines the success of a shared space. And as Stavrides maintains, ‘[c]ommon space is more a kind of spatiality that may emerge through sharing than a container which will shape a wished-for community.’¹⁴ To put it differently, it is the users of a particular space that in the end ‘make’ the space – a crucial aspect that is beyond the control of the designer. Nevertheless, as Moisei Ginzburg and Ignaty Milinis, the Soviet constructivist architects, believed in the 1920s when they conceived the Narkomfin collective housing project, architecture can have the spatial ability to *influence* social behaviour. This means that a physical framework can be subject to concrete approaches.

Common space may potentially come into existence only when people actively shape it and are shaped by it, and only when they keep on creating shared practices in it and through it. (S. Stavrides)

nagu oleks jõutud koju. Selline viis siseruumi luua on kõike muud kui kõigutamatu korra pealesurumine või soov mõjuda tabava ja moekana. See kaasab elaniku identiteedi, mälestused ja unistused.¹⁷

Teine oluline aspekt, mida neid eesmärke täites tuleb minu hinnangul arvesse võtta, on see, et tavapärane arusaam ilust vajab kriitilist ümberhindamist. Nagu kin-nitab kogumik "Ruumiline toimejõud: teistviisi arhitektuuriteod", on ilu tavapärast peetud kõige optimaalsemaks vastuseks paljudele disainiküsimustele. Raamatus tuuakse välja, et see eeldus on liiga sageli viinud ilusa tulemuseni, mis ei arvesta, et heade ruumilahenduste leidmine on õigupoolest seotud pigem "muutlike protsesside ja ühiskondlike tingimustega. [...] Ilu võib olla üks viis asju paremaks muuta, kuid see ei ole piisav."¹⁸ Ülekaalukas usk ilusse on selle kogumiku järgi tihedalt seotud arhitektide ja disainerite arusaamaga oma positsioonist ja rollist. Selle asemel et keskenduda peamiselt esteetilistele aspektidele, peavad nad rakendama palju laiemat kujundusvõtete skaalat. Kujundustrateegiad hõlmavad endas palju rohkemat kui ainult füüsilise tausta pakkumist inimtegevustele, tegeldes "füüsiliste ja sotsiaalsete elementide kohtumisega, kus iga samm peab arvestama ümbritseva kultuurilise konteksti ja keskkonnaga".¹⁹

Kokkuvõttes soovin kutsuda üles pöörama senisest rohkem tähelepanu jagatud ruumi mõistele, millel on oluline koht arhitektuuri praegustes ja tulevastes ülesannetes ning mis on seetõttu sisearhitektuuris vääriline tegevussuund ja uurimisväli. Et loominguiliselt vastata muutuvatele vajadustele ja uut tüüpi arhitektuursetele küsimustele ühisvara vallas, tuleks selles osas arvestada jagatud ruumi kõikide – aineliste ja mitte-aineliste – tahkudega.

The particular properties of the communal kitchen, as well as other shared spaces, are the result of multiple influences derived from a broader context. The kind of sociability and functionality that we have observed is determined by the surrounding environment and infrastructure. Hence, the possibility for privacy, assured by the proximity of the individual private rooms, as well as the availability of other shared facilities, is indispensable. The traits of the shared space are always dependent on their context, whether we are talking about the shared space in a city or in a building. Therefore, the constitution of the shared space, as well as its success, also involves urban planning, architecture and interior architecture.

An important aspect of a well-functioning communal kitchen is closely related to whether it can adapt to the practices and needs of the ever-changing users. This accommodation seems to rely on a careful relation between the fundamental elements of architectural interiors and sites that are left more open. In the communal kitchen, the design of the interior should not be limited to mere functional, quantifiable or aesthetical qualities. Rather, it should consider the relationship between determinacy and indeterminacy as expressed by Umberto Eco in his book *The Open Work*, in regard to shared spaces as partial 'open' works – 'the more improbable, ambiguous, unpredictable, and disordered the structure, the greater the information – here understood as potential, as the inception of possible orders.'¹⁵

According to a study conducted at the Berlage Institute, '[a]rchitectural indeterminacy is related to ... the degree to which a particular structure is adaptable to evolving demands', 'it is the refusal [of the architect] to choose a safe and introverted position' in which the user is 'forced to use space in a pre-determined way'. A common fallacy, the study maintains, is to think that designing empty, generic spaces can solve this problem. 'The ideal condition should be non-hierarchical, allowing contingency but also have a character of neutrality between public and private, open and closed, at the same time.'¹⁶ As I have suggested, despite its ephemeral and 'transitional' character, the

communal kitchen is also a substitute for home, and therefore should be related to subtler, more emotional and diffuse needs. As the architect Juhani Pallasmaa has stated, the design of the space should accommodate and facilitate reconciliation, as well as provide a feeling of homecoming. This way of creating an interior is the opposite of imposing an untouchable order and manipulating a certain image of conspicuousness and fashion. It incorporates the personal identity, memories and dreams of the inhabitant.¹⁷

I also suggest that another important aspect to consider for achieving these objectives is the critical reassessment of the conventional idea of beauty. As stated in *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*, beauty is usually assumed to provide the optimal solution to many design questions. According to *Spatial Agency*, this assumption has resulted in the creation of too many beautiful solutions without taking into account the fact that the creation of good spatial solutions has more to do with 'a fluid set of processes and social conditions. [---] Beauty may be one approach to achieve betterment, but is not a sufficient one.'¹⁸ As argued in *Spatial Agency*, this prevalent faith in beauty is closely linked to the perception of architects and designers regarding their position and role. Instead of focusing mainly on aesthetic aspects, they need to apply a whole range of different design modes. Other design strategies are comprised of much more than just the physical backdrop for human activities, they address 'the intersection of the physical and social, in which any provision has to respect the cultural and environmental context in which it is placed'.¹⁹

In conclusion, I would like to make a plea for increased attention to the concept of shared space. Because of its relevance in current and future architectural assignments, it deserves particular consideration as an interior design undertaking and as a field of exploration. In that process, and in order to respond creatively to changing needs and new types of architectural problems within the field of commons, all facets of shared space – tangible and intangible – should be considered.

1 People in the EU – Statistics on Household and Family Structures. Luxembourg: Eurostat, 2015, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_%E2%80%93statistics_on_household_and_family_structures.

2 Sama teemat käsitlevad mitmes vaatepunktist artiklid kogemikes: D. van Gameren, D. van den Heuvel (koost.), *Building Together: Architecture of Collective Private Commissions*. DASH [Delft Architectural Studies on Housing] 08. Rotterdam: NaiO10, 2013; K. Van Herck, B. De Meulder (koost.), *Wonen in Meervoud. Groepswoningbouw in Vlaanderen 2000–2010*. Amsterdam: SUN, 2009.

3 Vt nt Arc en rêve-centre d'architecture (koost), *New Forms of Collective Housing in Europe*. Basel: Birkhäuser, 2009; A. Kraaij, H. Mooij (koost), *The Woonerf Today*. DASH [Delft Architectural Studies on Housing] 03. Rotterdam: NaiO10 Publishers, 2010; H. Hertzberger, *Lessons for Students in Architecture*. Rotterdam: O10 Publishers, 1991; A. C. Zijdeveld, *A Theory of Urbanity: The Economic and Civic Culture of Cities*. New Brunswick, London: Transaction Publishers, 1998.

4 2014. aasta detsembris uuriti kuut juhuslikult valitud üliõpilaselamut. Uurimistö põhineb eelnevalt kokku leppimata külastustel, mille käigus elanikke intervjueriti. Üliõpilaselamute valim

on mitmekülgne, nende hulgas on nii riigi kui ka eravalduses olevaid üliõpilaselamuid, väikeseid ja suuri, uusi ja vanu (1920–2006). Küsitletud elanikud ei olnud teadlikud mu uurimistö eesmärgist, sest soovisin, et saadud vastused oleksid vahetud ning olustik ehtne ja argine.

5 Rohkem teavet sellel teemal: J. Orum-Nielsen, M. Pease, *Dwelling. At Home, in Community, on Earth: The Significance of Tradition in Contemporary Housing*. Copenhagen: Danish Architectural Press, 1996.

6 Algselt olid jagatud ruumid, kollektiivse eluaseme mudeli peamine tugisammas, lõimitud väliskeskonda ja moodustasid poolavaliku ruumi. Sõjajärgsel ajal viidi

jagatud ruumid hoone sisse, muutudes osaks siseruumist, et parendada moodsa tuumikpere argiolu. Muutuse tingis suuresti ühiskondlik ja poliitiline olukord, töötavate naiste küsimus ja heaoluühiskonna esiletõus. Arhitekte innustasid uued kollektiivse eluaseme ideed, mida esindasid Narkomfin (1932) Moskvas, Le Corbusier' 1950. aastate alguse *unité d'habitation* ja Rootsi rohked *kollektivhus*'id 20. sajandi algusest alates. Need mudelid uurisid kollektiivsust teenuspinnana, mis pakub abi majapidamise, toiduvalmistamise, restoranide, lastehoiu, pesupesemise, kaupluste ja muu taolisega.

7 Vt H. Lefebvre, *The Production of Space*. Tõlk D. Nicholson-Smith. Oxford, Cambridge, Mass.: Blackwell, 1991.

8 M. de Certeau, L. Giard, P. Mayol, *The Practice of Everyday Life. Volume 2: Living & Cooking*. Tõlk T. J. Tomasik. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998, lk 145.

9 J. Gehl, *Life Between Buildings: Using Public Space*. Tõlk J. Koch. Washington, Covelo, London: Island Press, 2011, lk 73.

10 J. Gehl, *Life Between Buildings*, lk 75.

11 J. Gehl, *Life Between Buildings*, lk 169–170.

12 Egmont H. Petersens Kollegium. Intervjuu elanik Lone Brinki ja juhataja Hans Peter Jenseniga.

1 *People in the EU – Statistics on Household and Family Structures*. Luxembourg: Eurostat, 2015, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_%E2%80%93statistics_on_household_and_family_structures.

2 For diverse articles on this topic see D. van Gameren, D. van den Heuvel (eds.), *Building Together: Architecture of Collective Private Commissions*. DASH [Delft Architectural Studies on Housing] 08. Rotterdam: NaiO10, 2013; K. Van Herck, B. De Meulder (eds.), *Wonen in Meervoud. Groepswoningbouw in Vlaanderen 2000–2010*. Amsterdam: SUN, 2009.

3 See, for example, Arc en rêve-Centre d'architecture (ed.), *New Forms of Collective Housing in Europe*. Basel: Birkhäuser, 2009; A. Kraaij, H. Mooij (eds.), *The Woonerf Today*. DASH [Delft Architectural Studies on Housing] 03. Rotterdam: NaiO10 Publishers, 2010; H. Hertzberger, *Lessons for Students in Architecture*. Rotterdam: O10 Publishers, 1991; A. C. Zijdeveld, *A Theory of Urbanity: The Economic and Civic Culture of Cities*. New Brunswick, London: Transaction Publishers, 1998.

4 Six randomly chosen student hostels were examined in December 2014. The examinations are based on unannounced visits and interviews with the residents. They represent a varied

selection of student hostels, both public and private, small and large, old and new (1920–2006). The residents whom I interviewed were not informed of my research objective as I wanted to assure a certain degree of impulsiveness as well as an authentic, realistic everyday situation.

5 For more on this subject see J. Orum-Nielsen, M. Pease, *Dwelling. At Home, in Community, on Earth: The Significance of Tradition in Contemporary Housing*. Copenhagen: Danish Architectural Press, 1996.

6 Shared spaces, the backbone of the collective dwelling model, were initially integrated in the external surroundings, in the semi-public sphere. In the post-war period,

shared spaces moved inside the buildings and became a part of the internal configuration to serve and improve the everyday life of the modern nuclear family. This undertaking was highly influenced by the socio-political situation, the issue of working women and the rise of the welfare state. Architects were inspired by the new collective dwelling ideas executed in buildings like Narkomfin (1932) in Moscow, Le Corbusier's *unité d'habitations* from the early 1950s and the rich examples of *kollektivhus* in Sweden from the beginning of the 20th century onwards. These models explored collectivity as a service facility, providing domestic help, meals, restaurants, nursery school, laundry service, shops, etc.

7 See H. Lefebvre, *The Production of Space*. Translated by D. Nicholson-Smith. Oxford, Cambridge, Mass.: Blackwell, 1991.

8 M. de Certeau, L. Giard, P. Mayol, *The Practice of Everyday Life. Volume 2: Living & Cooking*. Translated by T. J. Tomasik. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998, p. 145.

9 J. Gehl, *Life Between Buildings: Using Public Space*. Translated by J. Koch. Washington, Covelo, London: Island Press, 2011, p. 73.

10 J. Gehl, *Life Between Buildings*, p. 75.

11 J. Gehl, *Life Between Buildings*, pp. 169–170.

- 13 S. Stavrides, *Common Space: The City as Commons*. London: Zed Books, 2016, lk 120.
- 14 S. Stavrides, *Common Space*, lk 120.
- 15 U. Eco, *The Open Work*. Tölk A. Cancogni. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989, lk 93.
- 16 J. Baik, *Interim Space: The Degrees of Architectural Indeterminacy*. – The Berlage Center for Advanced Studies in Architecture and Urban Design. Fall 2013 Thesis Projects. <http://theberlage-theses.tumblr.com/post/77171035768/jsb>.
- 17 J. Pallasmaa, *Identity, Intimacy and Domicile: Notes on the Phenomenology of Home*. – *Arkkitehti / Finnish Architectural Review* 1994, nr 1, http://www.uiah.fi/studies/history2/e_ident.htm#home.
- 18 N. Awan, T. Schneider, J. Till, *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*. Abingdon, New York: Routledge, 2011, lk 37.
- 19 N. Awan, T. Schneider, J. Till, *Spatial Agency*, lk 49.

- 12 Egmont H. Petersens Kollegium. Interview with resident Lone Brink and manager Hans Peter Jensen.
- 13 S. Stavrides, *Common Space: The City as Commons*. London: Zed Books, 2016, p. 120.
- 14 S. Stavrides, *Common Space*, p. 120.
- 15 U. Eco, *The Open Work*. Translated by A. Cancogni. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989, p. 93.
- 16 J. Baik, *Interim Space: The Degrees of Architectural Indeterminacy*. – *The Berlage Center for Advanced Studies in Architecture and Urban Design*. Fall 2013 Thesis Projects. <http://theberlage-theses.tumblr.com/pst/77171035768/jsb>.
- 17 J. Pallasmaa, *Identity, Intimacy and Domicile: Notes on the Phenomenology of Home*. – *Arkkitehti / Finnish Architectural Review* 1994, no. 1, http://www.uiah.fi/studies/history2/e_ident.htm#home.
- 18 N. Awan, T. Schneider, J. Till, *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*. Abingdon, New York: Routledge, 2011, p. 37.
- 19 N. Awan, T. Schneider, J. Till, *Spatial Agency*, p. 49.

Eva Storgaard on arhitekt ja õppejõud Belgias Antwerpeni Ülikooli disainiteaduste teaduskonna sisearhitektuuri osakonnas. Ta kirjutab doktoritööd Taani sõjajärgsest modernismist arhitektuuris ja ruumikujunduses.

Eva Storgaard

46

Eva Storgaard is an architect and tutor at the Department of Interior Architecture, Faculty of Design Sciences at the University of Antwerp (B), Belgium. She is writing a PhD dissertation about Danish post-war modernism in architecture and interior design.

SISU—LINE #3

Inimestelt inimestele

Kuidas panustada kultuuridevahelise teadmistevahetusega kohaliku arhitektuuri arengusse, ärgitades seejuures kasutama kohalikke oskusi ja materjale? Just sellest küsimusest lähtusid Rotterdams tegutsevad arhitektid Gerrit Schilder jr ja Hill Scholte, arhitektuuribüroo SchilderScholte architecten rajajad, asudes Hollandi sihtasutuse Pani tellimusel projekteerima ja ehitama kogukonnakeskust Põhja-Bangladeshi Rajarhati linna.

Kohalikud oskused versus globaalsed teadmised

Marshall McLuhan võttis “globaalse küla”¹ mõiste kasutusele rohkem kui pool sajandit tagasi, kuid selle tähendus on seitsaati pidevalt muutunud. Alguses peeti selle all silmas inimeste ühendamist, seejärel interneti kui “teadvuse pikendust”. Sisuliselt tähendab see, et mitmesugustest sotsiaalsetest rühmadest ja riikidest pärit inimesed üle terve maailma on üksteisega üha enam seotud ning tajuvad aina teravamalt oma globaalset vastutust. Ajal, mil peaaegu terve maakera on nii füüsiliselt kui ka digitaalselt meie käeulatuses, tundub, et nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt kindlalt kanda kinnitunud üleilmastumist tajutakse kõikjal progressiivsuse mõõdupuuna. Nüüdisarhitektuuris peetakse üleilmastust ajakohaseks ja moodsaks ning kohalikku iidseks ja vanamoeliseks. Selle tulemusel on ehitatud keskkond hakanud muutuma kõikjal ühesuguseks. Linnamaastiku pealtnäha täieliku teisenemise tõttu ümbritseb meid lamestunud inimekkeline keskkond, mis on sedavõrd tasalülitatud, et võimatu on kohta ära tunda. Lisaks

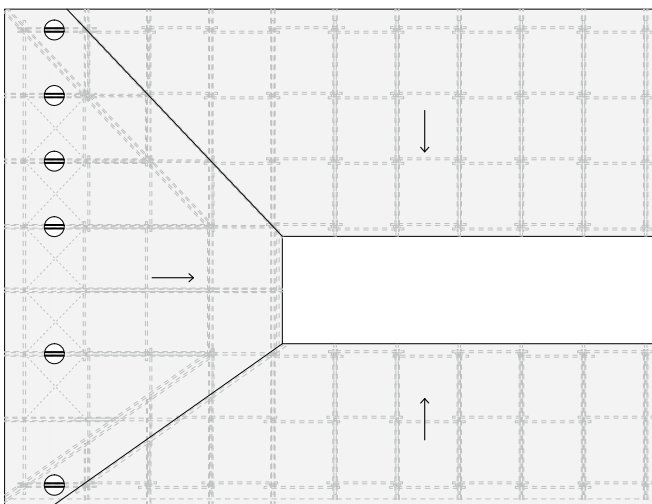
Gerrit Schilder Jr., Hill Scholte

For People by People

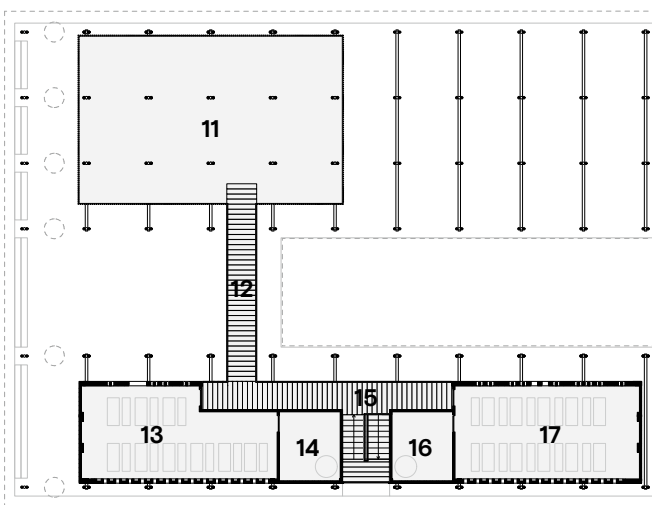
How can an intercultural exchange of knowledge contribute to local architecture and also elevate the use of local skills and materials? Rotterdam-based architects Gerrit Schilder Jr. and Hill Scholte, founders of SchilderScholte Architects, established this as the point of departure when designing and building a community centre for the Netherlands-based Pani Foundation in the northern town of Rajarhat in Bangladesh.

Local skills versus global insights

Since it was introduced by Marshall McLuhan more than half a century ago, the meaning of the term ‘Global village’¹ has continued to evolve until the present day. At first, it was about connecting people, then about internet as an ‘extension of consciousness’. In effect, it was about becoming more involved with each other, with people from various social groups and countries around the world, and becoming more aware of our global responsibilities. Now that we can, both physically and digitally, reach almost every corner of the Earth, globalisation, firmly established by both economic and cultural incentives, seems to be the universally accepted pretext for formalistic progress. In today’s architecture, being global is perceived as being contemporary and modern, and being local is perceived as being ancient and old-fashioned. As a result, our built environment has started to look the same wherever we go. The effect of this pseudo profound transformation of the urban landscape is a flattened anthropic

50

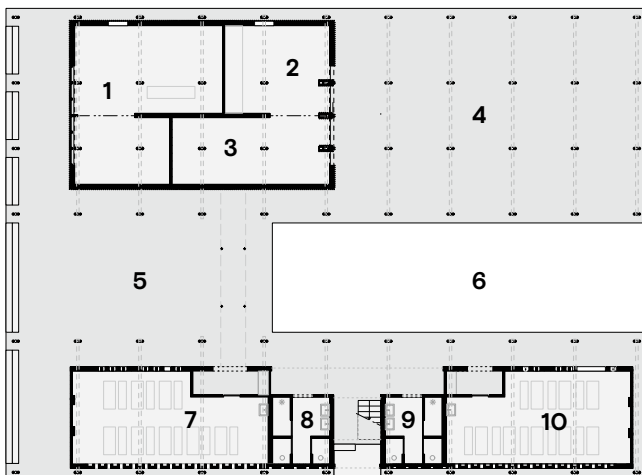
Ülemine korrus
First floor

- 11 kogunemisala / assembly floor
- 12 jalgside / footbridge
- 13 klassiruum / classroom
- 14 ladu + veemahuti / storage + water tank
- 15 trepimade / landing
- 16 ladu + veemahuti / storage + water tank
- 17 klassiruum / classroom

SISU—LINE #3

Alumine korrus
Ground floor

- 1 kauplus / store
- 2 töökoda / workshop
- 3 ladu / storage
- 4 tööala / workplace
- 5 väljak / plaza
- 6 sisehoov / courtyard
- 7 klassiruum / classroom
- 8 naiste tualettruum / ladies lavatory
- 9 meeste tualettruum / gents lavatory
- 10 klassiruum / classroom

sunnivad tüüplahendused, mida ei ole kohandatud konkreetsete ilmastiku-, ühiskonna- ega tootmistingimustega, rakendama keskkonnaaenulikke ja vähekestlikke tehnoloogilisi võtteid.²

Juhuseid ei ole olemas

2012. aasta augustis internetis ringi surfates ja huvitavaid disainivõistlusi otsides leidsid arhitektid 1% Clubi veebisaidilt juhuslikult Pani sihtasutuse üleskutse. Ideoloogilistel kaalutlustel ja sooviga oma teadmisi jagada otsustasid arhitektid pärast sihtasutuse rajajatega kohtumist võtta selle töö ette tasuta. Ehitamise käigus külastasid nad ehitusplatsi mitmel korral, et kohalikke meistreid juhendada ja nendega koos töötada.

Muutus sotsiaalselt tõrjutute jaoks

Arhitektide eesmärk oli sama, mis Pani sihtasutuse rajajatelgi – parandada kohalike elanike olukorda struktuurselt. Sooviti selle moslemikogukonna vaeseid ja ilma maata inimesi harida, parandada hügieeni, edendada haridust, vähendada laste suremust ja tagada majanduslik sõltumatus, nii et lõpuks tuldaks toime ka ilma sihtasutuse rahalise toeta. Bangladeshis kastisüsteem, mis on õigupoolest ametlikult keelatud, takistab endiselt nii-öelda maatulul inimestel oma ühiskondlikku ja majanduslikku seisundit parandada. Nad võivad maad harida ja sellega elatist teenida, kuid väga harva õnnestub neil senistest oludest välja murda ja hakata millegi muuga tegelema. Selliste perede lapsed ei käi lasteaia ja seetõttu jäävad nad koolis teistest maha ning kogemus näitab, et seda puudujääki ei suudeta tasa teha. Kogukonnakeskuses saab aga neile lastele pakkuda korralikku haridust, samal ajal kui lapsevanemad õpivad mõnda kutseoskust või ametit. Naistele pakutakse enesetäiendamise võimalusi. Haridus on selles kogukonnas naiste jaoks (ikka veel) ebaharilik ja seega vabastav. Töökojas meisterdatud tooted kas

environment, homologated to a point where one can no longer recognise location. In addition, the use of standardised solutions, not tailored to the specific climatic, social and productive conditions, forces to introduce technological correctives generating high environmental impact and low sustainability.²

There is no such thing as a coincidence

In the autumn of 2012, while surfing the internet looking for a challenging design competition, the architects, by coincidence, came across the open design call of the Pani Foundation on the website of the 1% Club. After the architects met with the initiators of the foundation, they decided to complete the assignment pro bono, for ideological motives and knowledge sharing. During the construction they visited the site several times to supervise and work with the local craftsmen.

A change for the marginalised

Like the founders of the Pani Foundation, the architects' aim was to structurally improve the position of the local residents. The goal was to train the poor and landless in this Muslim community, improve their hygiene and education, reduce child mortality, and eventually ensure economic independence making the financial support of the foundation superfluous. Although officially banned in Bangladesh, the caste system still prevents the so-called landless from being able to improve their socioeconomic position. They can cultivate the land and live from it, but they rarely rise any higher or develop anything else. The children from these families do not go to kindergarten, so they start lagging behind at school, and experience shows that this gap is not bridgeable. This community centre makes it possible for the infants and children of these landless people to get a proper education while their parents learn a trade or

eksporditakse või pannakse müügile keskuse poes, et Pani kogukonnakeskus saaks endale ülalpidamiseks raha teenida. Olles ise lõõnud kaasa ehitusprotsessis, kus saavad kokku hollandi ja bengali ehitustehnilised teadmised ning kohalike meistrite asjatundlikkus, tajub kogukond hoonet millegi omase ja lähedasena.

Ehita kohalikult

Tellijalt ruumiprogrammi kohta teavet kogudes kuulis arhitektide paar, et varasemad püüdlused kogukonnakeskust ehitada olid luhtunud peamiselt seetõttu, et ei mõistatud piisavalt kohalikku kultuuri ega ilmastikuolusid. Kuigi arhitektid on kogenud maailmarändurid ja ennegi välismaal projekte teinud, oli see Aasia piirkond neile võõras. Seetõttu pidid nad mõtlema välja projekti ja ehitusstrateegia, mis pöörab "tähelepanu kohalikule kogemusele rajanevale või vähemalt välise kogemuse ja "koha vaimu" kokkupuutes loodud arhitektuurile".³

Ehkki projekteerimist alustati ilma ehituskohta eelnevalt külastamata, omandas keskse tähtsuse ehitusmeetodi ja -aja (-aegade) kavandamine. Projekteerimise käigus pöörati kõige enam tähelepanu kohalikele materjalidele ja ilmastikutingimustele. Eelkõige sooviti vältida mussoonvihmadest tingitud viivitusi, mistõttu soovitasid arhitektid esmalt püstitada katuse ja alles siis hakata selle alla hoonet ehitama. Arhitektuur lähtus mõttest kasutada lähikonnast pärit materjale ja töövõtteid. Kuna arhitektide projekteerimismeetod rajaneb fenomenoloogia põhimõtetel, siis mõistavad nad, et kuigi uued, regionaalsed arhitektuurikäsitlused ei suhtu rahvakultuuri sugugi nostalgiliselt, mängib kohalike kultuuride erakordne mitmekesisus nüüdisaegsetes ruumilistes ja antropoloogilistes arusaamadest olulist rolli. Nii nagu elurikkuse austamine tagab looduskeskkonna säilimise ja tasakaalu, tagab austus kultuurilise mitmekesisuse vastu evolutsioonilise arhitektuurimõtte säilimise.⁴

Eesmärk oli innustada kohalikke ehitajaid teadvustama kestliku ja vastupidava ehitusviisi peamisi põhimõtteid. Eranditult kohalike materjale, käsitööd ja oskusi kasutades

work. The women are provided education for further development. For the women in this community this is (still) unusual and therefore emancipatory. The products made in the workshop are either exported overseas or put on sale in the centre's shop, so that the Pani Community Centre can generate its own income. By bringing together Dutch and Bengalese knowledge of construction techniques and the expertise of the local craftsmen, the community feels a close connection with the building since they participated in the construction process.

Build local

While being briefed by their client on the design assignment, the architect couple learnt about a previous effort to build a community centre, an attempt that had failed mostly because of an insufficient understanding of the local conditions, both cultural and climatic. The architects are well-travelled and had completed projects abroad, but this region of Asia was unknown to them. Therefore they had to come up with a design and building strategy that paid 'attention to an architecture generated by local experience, or at least, from the confrontation between external experiences and genius loci'.³

Planning the building method and construction period(s) became essential although they were designing the building without having visited the location. During the design process, attention was focused mainly on the locally available materials and weather conditions. The premise was to avoid hold-ups due to monsoon rains, and the architects recommended that the roof be erected first as a solution, allowing the construction to be continued under it. The architectural starting point was to produce a building using the materials and skills available close to the site. As the architects adhere to the principles of phenomenology as a design methodology, they also recognise that new regional approaches to architecture are not nostalgic of folk traditions, but contemporary spatial and anthropological conceptions are closely related to the

soovisid arhitektid luua keskkonnasõbraliku hoone, mis panustab olulisel moel kogukonna ellu. Lisaks taheti kohaliku ehitusprotsessi arendada ja kaasajastada, kaotamata sidet käsitöölise "oskusteabe" seniste traditsioonidega. Esmalt õpetasid nad kohalikele ehitajatele pikaajalise planeerimise põhimõtteid ning sisendasid enesekindlust omandatud teadmiste ja oskuste rakendamiseks. Kõik projektis kasutatud ehitustehnoloogiad pidid olema lihtsalt õpitavad ja edasi antavad. Nõnda aidati olulisel määral kaasa kohaliku ehitustegevuse ajakohastamisele.

Juba päris alguses mõistsid arhitektid, et teostuse rütm määravad suuresti loodus ja materjalide kättesaadavus. Nad avastasid, et bambus peab lõikamisel olema küps ning siis tuleb seda mitu nädalat leotada ja seejärel aeglaselt kuivada lasta, vastasel juhul hakkavad materjali kahjustama seened ja termiidid. SchilderScholte arhitektid otsustasid koos Pani sihtasutusega, et kõik materjalid ja oskused peavad olema kohaliku päritolu ning ideaalis 90 protsendi ulatuses pärinema ehituskohast kõige rohkem 25 km kauguselt. Nad teadsid, et kuna jõe suudmealal leidub ohtralt savi, tegutseb läheduses mitu savitehast, mistõttu oli kõige loogilisem kasutada peamise ehitusmaterjalina telliseid. Ainult teraselemendid toodi Chittagongi piirkonnast, kus taaskasutati lammutatud laevadest pärit metalli. Energia- ja materjalisäästliku hoone rajamisel oli ka praktiline põhjus. Nimelt on riigi selles osas probleeme elektrivarustuse stabiilsusega ning mootortransport üsna ebataoline ja seega suhteliselt kallis. Lisaks tuli arvestada, et põhimõtteliselt saab ehitusel kasutada ainult käsitööd. Need olid vaid mõned etteaimatavad ja ettevalmistavat uurimistööd nõudvad asjaolud, mida sellesse konkreetsesse piirkonda projekteeritava kogukonnakeskuse ehitamisel tuli arvestada.

Loomulikult leidis ka küsimusi, mille peale ei osatud tulla. Neist ehk kõige meeldejäävam oli seotud kohalike ärikommete iseäraga. Kui arhitektid kolmandat korda ehitusplatsile jõudsid, oli tellisetehas, milles põletatud tellistest kerkisid klassiruumide seinad, tootmise lõpetanud või õigemini terve oma tegevuse mujale kolinud, sest neil sai savi otsa. Üks india arhitektist sõber selgitas hiljem kohalikke arusaamu: "Lollid eeslid olete!

extraordinary richness of local cultures. Just as the respect of biodiversity ensures the survival and stability of the natural environment, respect for cultural diversity guarantees the survival of evolutionary architectural thought.⁴

The focus became to encourage the local construction workers to become aware of the basic principles of sustainability and durable building concepts. By using only local materials, craftsmanship and skills, they were aiming to realise an environmentally friendly building that would contribute to the community in a significant way. In addition, the goal was to participate in the evolution and modernisation of local construction processes without creating a rupture in the 'knowhow' of the artisans. They would begin by teaching the local construction workers the necessary skills required for long-term planning and develop their confidence to bring the new knowledge and skills into practice. All the building techniques used on the project had to be very easy to learn and pass on. In this way the project would make a significant contribution to the modernisation of local construction.

The architects realised right from the start that nature and the availability of materials would largely determine the rhythm of the progress. They discovered that bamboo should be mature when it is cut and then watered for several weeks, and gradually dried, in order to make it resistant to fungi and termites. Together with the Pani Foundation, SchilderScholte decided that all the materials and skills needed to be sourced locally and aimed to have 90% come no further than 25 km from the site. Because clay is widely available in the river delta, they knew that several brick factories were close by; therefore it was logical to suggest that bricks be used as the main building material. Only the steel elements had to be brought from the region of Chittagong, where they are made from recycled steel obtained from the ships that are dismantled there. There was also a practical reason for constructing a low-energy and material-efficient building. In this part of the country, the electrical power supply is unreliable and motorised transport is quite rare, and therefore, relatively expensive. In

Te oleksite pidanud terve tehase ära ostma ja pärast projekti lõppu allesjäänud tellised maha müüma.”⁵

Teoria versus reaalsus

Teine teema, mida niisuguste projektide puhul tuleb arvesse võtta, on see, et pärast ehitise valmimist jääb selle hooldamine ja haldamine kohaliku kogukonna õlule. Sageli piirdub ehitusjärgne väline panus kõigest eemalt teostatava järelevalvega. Ent Pani sihtasutuse eesmärk on tagada keskusele majanduslik sõltumatus, nii et sihtasutuse finantstuge enam ei vajatakski. Seetõttu juhivad keskust Pani kohalikud töötajad, kes hoolitsevad koos kohalike käsitöölisega hoone korrashoiu eest. Olulisim eesmärk oli õpetada kohalikele pikaajalist planeerimist ja süstida neisse julgust ise uusi projekte algatada. Nagu eelnevalt öeldud, soovisid arhitektid tutvustada kohalikele ehitustöölistele kestliku ja vastupidava ehitustegevuse peamisi põhimõtteid, kuid nad lisasid veel ühe asja – prügiteadlikkuse (*awasteness*).

Varem või hiljem saavad meist prügi projekteerijad!

Prügiteadlikkuse mõiste võtsid Gerrit Schilder jr ja Hill Scholte kasutusele 2014. aastal Indias Rajkotis peetud loengu ja töötoa käigus. Prügiteadlikkus tähendab arusaama, et kõikidest toodetest saab viimaks prügi. Eelkõige peame silmas ehitatud maailma jäänuseid, mis jäävad väljapoole ökosüsteemi. Laiemalt võttes on see võime tajuda või teadvustada selliste inimloodud asjade nagu tooted, ehitised ja hooned kestvust ja kaduvust. Sellel teadlikkuse tasemel võib projekteerimisprotsessis saada süsteem olulisemaks kui toode.

Kui arhitektid koos bengali peatöövõtja ja puusepaga Rajarhati jõudsid, hakkasid nad otsima võimalikke teostusviise. Ilmnes, et peatöövõtja ja töölised ei osanud lugeda

addition, it was recognised that, during the construction process, virtually everything would be made by hand. These were some of the predictable issues, which needed to be researched in advance in order to get the community centre built in this particular region of the country.

Of course there were also issues that were overlooked, and probably the most memorable was not anticipating the regional nature of the trading. At the third visit to the site, the brick factory that had delivered the hard-baked bricks used for the classrooms had stopped producing them, or, more precisely, the whole factory had moved elsewhere because it had ran out of clay. An Indian architect friend would later explain the regional perspective: 'You stupid donkeys! You should have bought the entire factory. Once your project was finished you'd simply sell the bricks that were left over.'⁵

Theory versus reality

Another issue that needs to be considered with a project like this is that the local communities will have to maintain and operate the building for years to come. After the building is completed, the external input is often limited to monitoring the maintenance and operation from a distance. But the Pani Foundation's objective was to ensure economic independence, eventually making the financial support of the foundation superfluous. Therefore, the local staff of the Pani Foundation is employed as the management and ensures the building's upkeep and maintenance together with the local artisans. The main goal was to teach the necessary skills required for long-term planning and develop confidence in future building projects. As mentioned above, the focus was to encourage local construction workers to become aware of the basic principles of sustainability and durable building concepts, but they added one more thing to it – 'awasteness'.

arhitektuurijooniseid ega ingliskeelseid juhiseid. Samuti osutus tõsiseks takistuseks see, et mõõdud olid esitatud meetersüsteemis. Inglise mõõdustikku teisendatuna tekkisid mõõtudega probleemid, mis tuli lahendada paralleelselt hoone vundamendi rajamisega. Lõpuks pidid arhitektid kohapeal ehitama 1 : 50 mõõtkavas mudeli, mis toimis ehitusplatsil suhtlusvahendina.

Vastutus keskkonna ees

Kompleks koosneb suure U-kujulise katuse alla ja ümber sisehoovi koondatud neljast sektsioonist. Kaks vaatesihti läbivad hoone neljas suunas. Tellismahtude paigutus suure bambuskatuse all loob avalikuks kasutamiseks mõeldud kaetud väljaku, töö- ja kogunemisala. Arhitektuurilist kadu pole! Põhiplaan on ida-lääne-suunaline ja koosneb kolmest mahust. Esimese korruse lõunapoolses osas paikneb kaks kahekorruselist klassiruumide mahtu tualettidega, mida ühendab avatud trepikoda, ning põhjaküljel asub töökoda ja kauplus koos vabas õhus kogunemisalaga teisel korrusel. Sellele vaba ligipääsuga alale saab jalgsilla kaudu klassiruumide plokist.

Kerge kaldega katus suunab vihmavee sisehoovi, kus seda saab kasutada näiteks kõögiviljaaia kastmiseks. Kompleksi keskel paikneb vilkast tegevusest kihav sisehoov ja väljak, mida lapsed kasutavad mänguplatsina. Hoone õppeotstarbelises osas on neli klassiruumi eraldi (veemahutitega) tualettidega meestele ja naistele. Mõlemas on avalikuks kasutamiseks mõeldud kraanikausid. Põhjapoolses mahus asuvad töökoda ja kauplus on avatud peatänavale, et tooted oleksid tänavalt näha. Kompleks on projekteeritud toimima ilma välise energiaallikata, eelkõige kuna elektrivarustus on kallid ja katkendlik, pealegi paigaldatakse sinna peatselt päikesepaneelid. Värvid ja materjalid on kas funktsionaalsed või sümboolse tähendusega. Kuigi bambust peetakse seal-kandis väheväärtuslikuks materjaliks, otsustasid arhitektid kogu katusekonstruktsiooni sellest ehitada. Isegi töökoja seinad ja tiibused on sellega vooderdatud! Nõnda

Sooner or later we are the designers of waste!

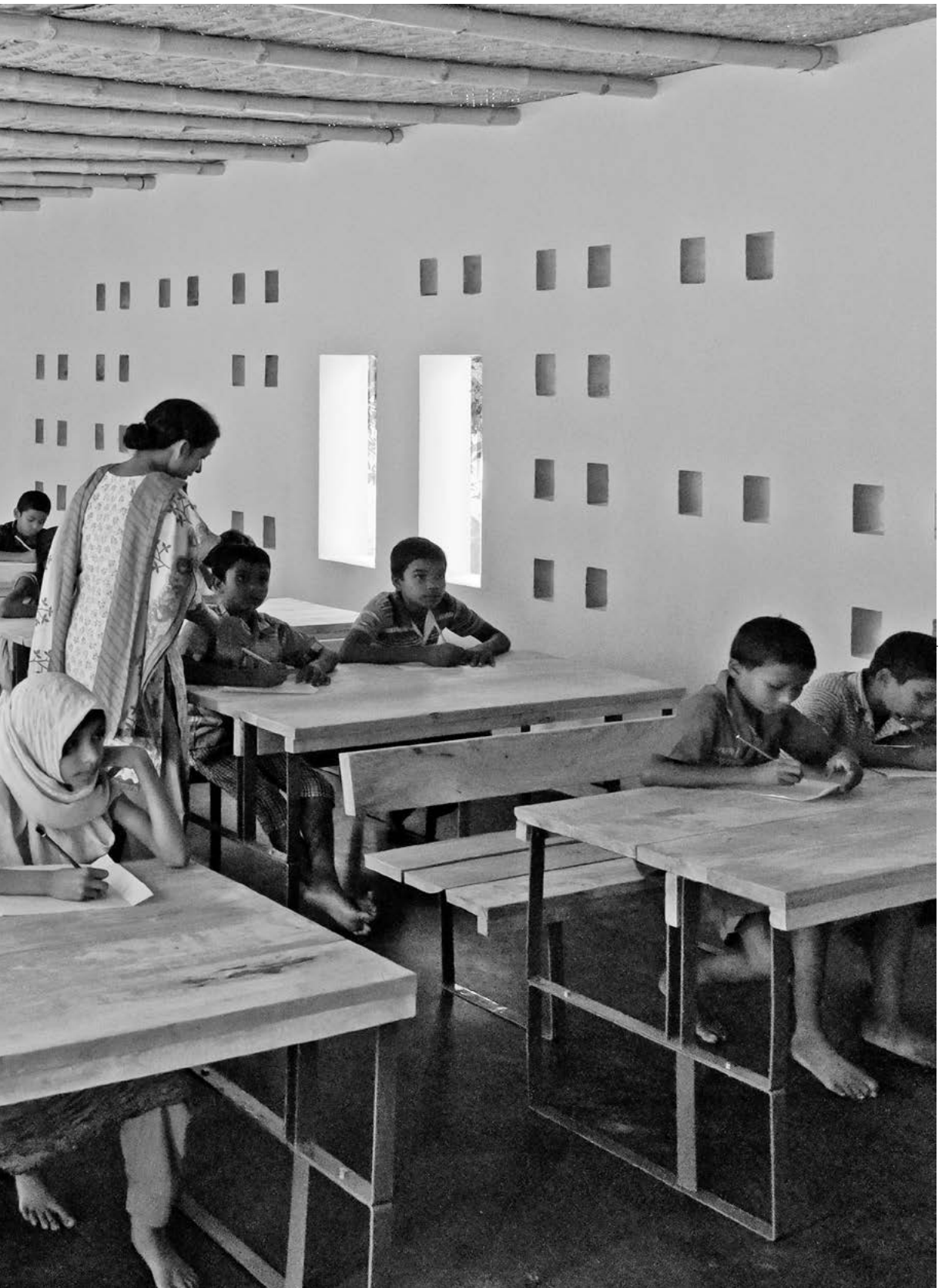
The concept of 'awasteness' was introduced by Gerrit Schilder Jr. and Hill Scholte at a lecture and workshop in January 2014 in Rajkot, India. Awasteness is being aware of the fact that products designed by humanity ultimately become waste, referring specifically at remnants of our built world that remain outside the ecosystem. More broadly, it is the state or ability to perceive or to be conscious of the durability and transiency of man made creations like products, constructions and buildings. At this level of consciousness, design assumptions may change from product thinking into system thinking.

Once the architects arrived in Rajarhat, along with the Bengal contractor and carpenter, they looked at what application possibilities existed. It turned out that the contractor and workers were unable to read the architectural drawings or the explanations written in English. Also, the fact that all the measurements were in metric units was a serious problem. Once they were converted into imperial units, this caused dimension problems in the plans that had to be worked out while the building's foundations were being laid. Finally, the architects had to build a 1:50 model at the site that was used as a communication tool.

Environmentally responsible

The parti⁶ of the complex consists of four sections, covered by a large U-shaped roof with the residual space comprising a courtyard. Two sight lines traverse the building in four directions. This composition of the brick volumes, topped by the large bamboo roof, creates an enclosed plaza, workspace and assembly floor that are open to the public. There is no architectural loss! The floor plan has an east-west orientation and consists of three volumes. On the south side of the first floor,

← Pani kogukonna-
keskuse klassiruum.
Foto: SchilderScholte
architecten, oktoober
2014.

← A classroom of the
Pani Community Centre.
Photo by
SchilderScholte
Architects, October
2014.

viidatakse bambusest rattaraamidele, mida kohapeal toodetakse. Ühtlasi on bambusest tehtud töökoja kohal paikneva avaliku kogunemisala rinnatis.

Nagu varem mainitud, mängisid projekteerimisel põhirolli kohalikud materjalid, oskused ja ilmastikutingimused. Peamised ehitusmaterjalid on bambus, käsitsi valmistatud tellised, mangopuit, taaskasutatud teras, kohalik müürimört, taaskasutatud materjalist õhuke profiilplekk. Püüdsime tõsta kohalike teadlikkust fenomenoloogia ja madaltehnoologia põhimõtetest. Seda toetas eriliselt asjaolu, et selles konkreetses piirkonnas tehti kõike käsitsi. Ehituse käigus ei kasutatud praktiliselt üldse elektrit ega fossiilkütust.

Biomimikri ja biokliima

Vesteldes kohalikega nende rahvuslillest, said arhitektid juhuslikult teada, et detsembrist jaanuarini, kui õitseb kollaste õitega sinepitaim, kaovad sääsed peaaegu kõikjalt. Hollandis seda nähtust lähemalt uurides avastasid arhitektid iidse, ent laialt levinud rahvatarkuse. Biomimikri pandi seega proovile. Klassiruumide aknapaale värviti kollaseks, mida teatud putukad, sealhulgas sääsed ei salli, sest see hägustab nende nägemist. Siseseinad värviti helesiniseks, mis mõjub kärbestele tõrjuvalt. Mõned Pani kogukonnakeskuses rakendatud biomimikri võtted osutusid seega tõhusaks. Hoone värvilahenduses kasutati veel halli ja musta, mis viitavad bengali pinnasele enne ja pärast vihma.

Biokliimaatilisest perspektiivist on hoone paigutus ilmakaarte suhtes ja mahtude kohal kõrguv troopiline katus vähendanud märkimisväärselt ruumide ülekuumenumist. Jahutust pakub ka loomulik ventilatsioon, ümbritsev taimestik ja lähedal asuv tiik. Klassiruumide fassaadid on projekteeritud nii, et lõunakülge soojendab päike ja põhjakülge jahutab vari. Lisaks tagab avauste kuju ja paigutus loomuliku tuuletõmbe, mis jahutab klassiruumide sisetemperatuuri mõne kraadi võrra. Üle seinte ulatuv U-kujuline katus pakub varju, kaitseb suurimaid avausi vihma eest ja kogub vihmavett sisehoovi.

there are two two-storey classroom blocks with lavatories joined by an open staircase, and on the north side, there is a workshop and a store with an open-air assembly floor. This freely accessible space is connected by a footbridge leading from the classroom blocks.

The slight slope of the roof drains rainwater into the courtyard so that it can be collected for various purposes, such as the irrigation of vegetable gardens. The lively courtyard and plaza form the heart of the complex and are used by the children as a playground. The educational section houses four classrooms with separate sanitary facilities (including water-tanks) for men and women. Both have free access to wash-basins. The workshop and store situated in the other northern volume are oriented to the main street, so the products are visible from the public road. The entire complex is designed to operate without any external power supply, mainly because electricity is expensive and unreliable, but also because PV-panels will soon be installed. The colours and materials are either functional or have symbolic meaning. Although bamboo is seen as an inferior material in the region, the architects chose to make the entire roof structure out of it. Even the walls and French doors of the workshop are clad with it! Thus, the use of bamboo alludes to the bamboo bicycle frames that are made locally. Bamboo is also used for the balustrade of the public meeting area on top of the workshop.

As mentioned above, during the design process attention was focused mainly on locally available materials, skills and weather conditions. Bamboo, handmade brick, mango wood, recycled steel, local mortar and wafer-thin recycled corrugated steel sheeting are the main materials used in the building. The focus was to encourage the locals to become aware of the basic principles of phenomenology and low-tech concepts. And this was really supported by the fact that, in this particular region, everything is done by hand. In effect, almost no electricity or fossil fuels were used during construction.

Need madaltehnoogilised lahendused on aidanud viia putukatõrjevahendite ja elektrituulutite vajaduse miinimumini.

Tegijate uhkus

SchilderScholte arhitektid tulid välja veel teistegi uuendustega. Näiteks õpetasid nad kohalikke ehitusprotsessi hoolikamalt läbi mõtlema. Hill Scholte:

Nad peavad arendama planeerimisoskust – enne tuleb mõelda ja siis teostada. Näiteks õpetasime neile, kuidas torud juba ehituse käigus sisse ehitada, selle asemel et need tagantjärele paigaldada. Kogukonnakeskuse ehitusega seotud töölistele oli see õpetlik protsess. Nad õppisid olema uuenduslikud, unustamata traditsioone. Et kasutasime eranditult kohalikku tööjõudu, võttis kogukond hoone hõlpsalt omaks. Tegijad tunnevad selle maja üle uhkust.⁶

Telliste käsitlemisel tõusevad selgelt esile kasutatud tehnikate ja käsitöövõtete erinevused. Piilaritega toetatud ühe tellise paksune sein oli kohalike müürseppade jaoks väga harjumatu. Gerrit Schilder jr:

Kohalikud müürsepad laovad tavaliselt paksu kivimüüri, sest nad usuvad, et see on tugevam ja tagab parema isolatsiooni. Kuid et meie kasutasime eraldiseisvat katust, saime teha palju õhemad seinad, mis kahandas märkimisväärselt raha-, aja- ja materjalikulu.⁷

Samal põhjusel kasutati hoone lõunafassaadi toestamiseks U-kujulisi tellissambaid, mille tulemusel tekkis rida kitsaid vertikaalseid aknaid. Akende mõõtmed valiti väga hoolikalt, et klassiruumi otseste päikesekiirte eest varjata, lastes sinna siiski piisaval

Biomimicry and bioclimatic

Accidentally, while having a chat with some locals about their national flower, the architects learned that when the yellow-flowered mustard plant blooms from December to January, the mosquitoes disappear from large parts of the country. Back in the Netherlands research was conducted on the subject, and the architects discovered an ancient but widely known fact about this phenomenon. So biomimicry was put on the test here. The splays of the classroom windows were painted yellow, a hue that specific insects, including mosquitoes, dislike because it dazzles their eyes. The interior walls were painted light blue, a hue that flies dislike. In this way some biomimicry elements that were applied to the Pani community centre have proven their effectiveness. Grey and black are the other shades used in the building, which in turn refer to the colour of the Bengalese soil before and after rainfall.

From a bioclimatic point of view the orientation of the building together with the tropical roof, lifted high above the volumes, has achieved a considerable reduction of heat build-up within the spaces. Further cooling is provided by cross ventilation, the surrounding vegetation and the nearby pond. The façades of the classrooms are designed so that the south side is heated up by the sun while the north side is cooled by being in the shade. In addition, the shape and ratio of the openings ensures a natural draft that cools down the temperature in the classrooms by several degrees. The U-shaped roof overhangs the sides providing shade, protecting the largest openings against rain and collecting rainwater into the courtyard. These low-tech features have kept the use of insecticides and electric fans to a minimum.

Esmakordselt kiigel – unustamatu kogemus! Foto: SchilderScholte architecten, oktoober 2014.

First time on a swing, unforgettable! Photo by SchilderScholte Architects, October 2014.

Pride of its makers

SchilderScholte architects introduced some other innovations. For example, they showed the local workers a more integrated process. Hill Scholte:

They still have to make progress in planning, think first and then execute. For instance, we showed them how to integrate piping into the building, rather than applying it afterwards. For the workers closely involved with the construction of the community centre, participating in the process offered an educational element. They learned to innovate, without discarding tradition. Because we only were working with local workers it has become their building. The pride of its makers is in the building.⁷

The application of different techniques and crafts is clearly visible in the processing of the brickwork. The application of piers into the construction of single-brick walls was very unusual for the local masons. Gerrit Schilder Jr.:

The local masons make up a stone wall, because they believe that it is stronger or ensures better insulation. But because we introduced the free standing tropical-roof we could make a much thinner wall, and significantly save on costs, time and materials.⁸

Based on the same idea, U-shaped brick columns were introduced, creating a row of small vertical windows that support the southern façade of the building. The dimensions were chosen with great care, to ensure that direct sunlight into the classrooms

hulgal päevavalgust. Lõppeks võib seda ikkagi käsitleda kiviseinana, mis säästab taas hulga ehitus-, aja- ja tööjõukulu.

Tiivalaadset katust toestab bambustarin, mis töötab tõmbele. See on vajalik, sest äikesetormide ajal tabavad katusealust tugevad puhangud. Jalgsilla puhul asendavad bambust terasest profiilitalad ja -sambad, et saavutada saledam tarind. Ohutuse nimel said teise korruse klassiruumid ja kogunemisala raudbetoonpõrandad. Ühes bambusest kandetaladega oli nii kokkuvõttes võimalik ehitada õhemad betoonpõrandad, mis lubas kasutada vähem ehituspuitu. Põhja-Bangladeshi vaikes külakeskkonnas internetist ja muust meediast kaugel asuv hoone näitab, et kogukonnakeskuse arhitektuur võib aeglaselt muuta sügavalt juurdunud tavasid mitte ainult ehituses, vaid isegi ühiskonnas. Kuigi sellega ei olnud arvestatud, elas hoone probleemideta üle 2015. aasta aprillis piirkonda tabanud tugeva maavärina, mille kese asus Nepalis.

Mõju ühiskonnale

Kogukonnakeskuses asub esimene Pani LWS (*Learn-Work-Shop* – õpi-tööta-osta). Kohalikud valmistavad siin tooteid piirkondlikule turule. Hollandi sihtasutus varustab neid vajalike tööriistadega, kohalike juhendajate ja õppematerjalidega. Vaesed ja ilma maata inimesed saavad õppida ametit või ennast muul alal täiendada ja lõpuks saavad siin ka töökoha. Ühes kohalike inimestega teeb sihtasutus kindlaks, milliseid tooteid vajatakse. LWS-programm õpetab vaestele inimestele, kuidas neid tooteid teha ja müüa ning kuidas ise oma saatust suunata. Eelmisel aastal jõudis Pani kogukonnakeskus omadega peaaegu nulli.

Keskuse kõrval asuv laste mänguväljak on osutunud väga menukaks. Parki paigaldatud nõorkiik, mida sealkandis varem ei tuntud, näitab, et ka kõige väiksem sekkumine võib avaldada suurt mõju. Kaks jalgsilla alla paigaldatud nõorkiike meelitasid lapsi ligi lähedalt ja kaugelt ning teevad seda edaspidigi. Sama kehtib ronila ja liumäe kohta.

was minimised but still provided optimal daylight illumination. Ultimately this can also be viewed as a single stone wall with another great saving in construction costs, time and labour.

The wing-like roof is supported by a bamboo structure, which absorbs tensile force. This is necessary because of the winds gusts caused by thunderstorms when the wind strikes under the roof. For the footbridge, the bamboo was replaced by steel profile beams and columns in order to achieve a more slender construction. For safety reasons, the first floor of classrooms and the assembly floor was given a reinforced concrete floor. All in all, in combination with the supporting bamboo girders, it allowed for thinner concrete floors that reduced the use of construction wood. In this quiet village setting in northern Bangladesh, away from the internet and other media, the building shows that the architecture of the community centre can slowly change deep-rooted practices, not only in construction, but even in the society. Although unforeseen, the structure easily withstood a major earthquake, with its epicentre in Nepal that hit the region in April 2015.

Social impact

The community centre houses the first Pani LWS (*Learn-Work-Shop*). Here locals make products for the regional market. The Dutch foundation provides the necessary tools, local tutors and teaching materials. Poor and landless people can learn a trade, receive other forms of education and eventually are employed here. Together with the local people, the foundation determines what products are needed. The LWS programme teaches the underprivileged how to make and trade these products and take control of their own destiny. In the last year, the Pani Community Centre, as a whole, almost broke even.

The adjacent children's playground has become a big success. The introduction of a rope swing, something unknown locally, shows that even the smallest of interventions can make a great difference. The two rope swings that were installed under the

Mõlemad sekkumised, olgugi et väikesed, näitavad arhitektuuri võimet luua sotsiaalsed sidusust, mis oli projekti algusest peale nii sihtasutuse kui ka arhitektide eesmärk. Tähtsusetu pole lõpuks seegi, et hoonest on saanud piirkonna menukaim *selfie*'de tegemise paik. Paremata tulemust ei saakski loota!

See projekt andis meile võimaluse, mida peaksid kindlasti kogema kõik arhitektid – nimelt mõtiskleda arhitektuuri tõelise tähenduse üle. Pani kogukonnakeskus õpetas meile taas, et keskkonda ja ühiskonda teenindava arhitektuuri loovad inimesed inimeste jaoks.⁸

Nõuandeid ja nippe

- ETTEKAEMINE EI TEE KAHJU
- Mussooni ajal ehitustegevus seisab
- Esimese tellise alla tuleb panna münt
- Osta alati terve tellisetehas
- Streigi korral palka kiirabi
- Ole valmis maavärinaks ja raheks
- Meeter- versus Inglise mõõdustik
- Sugugi igaüks ei oska jooniseid lugeda
- Tualettruumid ei tohiks olla suunaga itta
- Naisterahva kätt surudes on lubadus antud
- Võta arvesse perekondlikke suhteid
- Bambust lõika ainult õigel hooajal
- Vihma korral maksa töötajatele lisatasu
- Arvesta sagedaste streikide ja elektrikatkestustega
- Ole ettevaatlik väikeste kitsede ja tibudega

Fakte ja arve

- 150 kohalikku palgalist osales ehitusel
- 2200 m bambust, 770 m² profiilplekki ja 22 m nõörkiige nõõri kulus ehitusele
- 4 klassiruumi, 1 töökoda, 4 tualettruumi, 2 duširuumi, 1 kaev
- 6 õpetajat, 25 last, 7 jalgrattaehitajat, 25 õmblejannat
- 1500 bengalit, 19 hollandlast ja 1 võttegrupp avatseremoonial
- 5 rahvusvahelist disainiauhinda
- 100+ artiklit üle maailma rohkem kui 25 keeles

footbridge are an example. They attracted children from near and far and still do. So do the climbing rack and slide. Both of these interventions, as small as they are, demonstrate the potential of architecture to create social cohesion, which the foundation and the architects both had in mind when initiating the project. Last but not least, the building has become the 'selfie spot' in the region. One could not wish for a better outcome!

This project was for us, in absolute terms, a contemplative moment, one which we believe every architect should experience – the true meaning of architecture. The Pani Community Centre taught us again that architecture in the service of the environment and society is made for people by people.⁹

Tips & tricks

- FOREWARNED IS FOREARMED
- No building activity during monsoon
- Laying the first brick, put a coin underneath
- Always buy the complete brick factory
- In case of a strike hire an ambulance
- Beware of earthquakes and hailstones
- Metric versus imperial units
- Not everyone can read drawings
- Toilets should not be directed east
- Shaking a woman's hand, a promise is a promise
- Take notice of family affairs
- Only harvest bamboo in the season
- Give workers a bonus when it rains
- Deal with frequent strikes and power failure
- Beware of small goats and chickens

Facts & figures

- 150 local people employed during construction
- 2,200 m bamboo, 770 m² corrugated steel, 22 m swing-rope
- 4 classrooms, 1 workshop, 4 toilets, 2 showers, 1 well
- 6 teachers, 25 children, 7 bicycle builders, 25 needlewomen
- 1,500 Bengalis, 19 Dutch and 1 film crew at the opening ceremony
- 5 international design awards
- 100+ publications worldwide in over 25 languages

Asume siin

Pani kogukonnakeskus

52 Hospital Road
Makurtary 5610
Rajarhat
Bangladesh

Pani sihtasutus

Hommelseweg 244
6821 LS Arnhem
Holland
hilde@stichtingpani.nl

Tule meile külla!

www.stichtingpani.nl

Pani võidetud auhinnad

VÕITJA

FuturArci loodussõbraliku juhtimise auhind 2016
(kategooria: sotsiaalselt kaasav arendus)
Singapur

Hollandi disainiauhinnad 2015
(kategooria: isiklik ja avalik ruum)

Eindhoven, Holland

AZ auhindad 2015
(kategooria: parim ehitis alla 1000 m²)
Toronto, Kanada

HÖBEMEDAL

2A Aasia arhitektuuriauhind 2015
(kategooria: avalik arhitektuur)
Istanbul, Türgi

ÄRAMÄRKIMINE

Rahvusvahelised disainiauhinnad 2014
(kategooria: professionaalne disain)
Los Angeles, USA

NOMINENT

Aga Khani arhitektuuriauhind 2016
Genf, Šveits

This is where to find us

Pani Community Centre

52 Hospital Road
Makurtary 5610
Rajarhat
Bangladesh

Pani Foundation

Hommelseweg 244
6821 LS Arnhem
The Netherlands
hilde@stichtingpani.nl

Come and visit us!

www.stichtingpani.nl

Awards received by Pani

WINNER

FuturArc Green Leadership Award 2016
(category: Socially-Inclusive Development)
Singapore

Dutch Design Awards 2015
(category: Habitat)

Eindhoven, The Netherlands

AZ Awards 2015
(category: Best Architecture under 1,000 m²)
Toronto, Canada

SILVER MEDAL

2A Asia Architecture Award 2015
(category: Public)
Istanbul, Turkey

HONORABLE MENTION

International Design Awards 2014
(category: Professional)
Los Angeles, USA

NOMINEE STATUS

Aga Khan Architecture Award 2016
Geneva, Switzerland

- 1 Wikipedia, [https://en.wikipedia.org/wiki/Global_village_\(term\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Global_village_(term)).
- 2 A. Vanini, Local vs. Global. – C3 Magazine 2016, nr 376, lk 33–35.
- 3 A. Vanini, Local vs. Global, lk 32.
- 4 A. Vanini, Local vs. Global, lk 32.
- 5 K. Grover, vestlus teel Rajkoti linna Indias, 10. jaanuaril 2014.
- 6 H. Scholte, intervjuu Prantsusmaal Pariisis toimunud konverentsil "Think Life International Design Forum", 15. mai 2016.
- 7 G. Schilder jr, intervjuu Prantsusmaal Pariisis toimunud konverentsil "Think Life International Design Forum", 15. mai 2016.
- 8 SchilderScholte arhitektid, tsitaat Tallinnas toimunud SISU sümposionilt "Welcome Stranger!", 3. juuni 2016.

SchilderScholte architects, mille on asutanud Gerrit Schilder jr ja Hill Scholte, on mitmeid auhindu võitnud rahvusvaheliselt tegutsev arhitektuuri- ja sisekujundusbüroo. Kõikides ettevõtmistes lähtub büroo juhtlausest "Ruum on emotsioon".

www.schilderscholte.com

- 1 Wikipedia, [https://en.wikipedia.org/wiki/Global_village_\(term\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Global_village_(term)).
- 2 A. Vanini, Local vs. Global. – *C3 Magazine* 2016, no. 376, pp. 33–35.
- 3 A. Vanini, Local vs. Global, p. 32.
- 4 A. Vanini, Local vs. Global, p. 32.
- 5 K. Grover, a conversation on the way to Rajkot, India, 10 January 2014.
- 6 The basic scheme or concept of an architectural design.
- 7 H. Scholte, Interview at the Think Life International Design Forum, Paris, France, 15 May 2016.
- 8 G. Schilder Jr., Interview at the Think Life International Design Forum, Paris, France, 15 May 2016.
- 9 SchilderScholte architects, quote at the SISU symposium Welcome Stranger!, Tallinn, Estonia, 3 June 2016.

SchilderScholte Architects, founded by Gerrit Schilder Jr. and Hill Scholte, is an award-winning international office for architecture and interior design. Its credo, *Space is Emotion*, is embedded in every design.

www.schilderscholte.com

Tere tulemast Palestiinasse, tere tulemast meie riiki, mu sõber, olen tänulik, et tulid

See kõik sai alguse 2016. aasta jaanuaris ühel lühikesel õppereisil Palestiinasse – viis päeva, viis Eesti Kunstiakadeemia tudengit ja kaks õppejõudu. Meie hulgas, kes me Läänekaldal ringi reisisime, oli viis eestlast, üks poolakas ja üks austraallane. Ihkasime näha päris Palestiinat – sellist, millest uudised ei räägi. Küllastasime kogukonnakeskuseid, põgenikelaagreid, turgusid, ülikoole ja kodusid – saabusime avatud silmadega ja lahkusime avatud südametega. Siin õppisime, et koha mõistmiseks tuleb esmalt mõista selle elanikke, sest nad mitte ainult ei näita maastikku, vaid teevad sind selle osaks.

See kirjutis on niisiis rohkem kui pelk mälestus. See on mõtisklus, mõistmine.

See kirjutis on ühe teekonna algus, arusaamade proovilepanek, omamoodi manifest.

See kirjutis on kutse suhestuda, kutse, mis on mõeldud sulle.

Palestiinas leidub ohtralt müüre. See on okupeeritud ruum, mida kammitsevad piirangud, tõkked, omavõllilised israeli asundused, kontrollpunktid, rohelised eraldusjooned ja piirid, mida mehitavad inimkehadest müürid. Kuid Palestiina kõige suurem müür on tahtlik eraldusjoon. See müür on ehitatud teiselt poolelt ja ulatub sadu kilomeetreid

Monica Knoll

Welcome to Palestine, Welcome to Our Country My Friend, Thank You for Coming

It began in January 2016 with a small study trip to Palestine; five days, five EAA (Estonian Academy of Arts) students and two professors. The group included five Estonians, one Pole and an Australian, travelling together through various areas of the West Bank. Our desire was to engage with the real Palestine, the one the news does not tell us about. We visited community centres, refugee camps, markets, universities and homes – arriving with open eyes and leaving with open hearts. It was here that we learned that to understand a place, you must first understand its inhabitants, as they will not only show you the landscape but also make you part of it.

Thus, this article is more than just a memory – it is a reflection, an understanding.

This article is the start of a journey, a questioning of concepts, and a manifesto of sorts.

This article is an invitation for engagement, an invitation for you.

In Palestine, there is a plethora of walls. It is an occupied space strangled by restrictions, barriers, illegal Israeli settlements, checkpoints, green lines of division, borders manned by walls of human bodies. Its largest wall is one of deliberate separation, built

piki Läänekallast, liigitades inimesi usu, rassi ja kultuuri põhjal. Kuigi selle müüri sees on väravad, on need sama tugevad kui rajatis ise, vahel lahti, vahel kinni, moodustades inimeste vahel, maade vahel rea ettearvamatuid tõkkeid. Kokku moodustavad need Iisraeli piiri, mis määrab tänapäeval Palestiina kui koha, kuid palestiinlased ise on need, kes endiselt määratlevad Palestiinat ruumina – enda ruumina.

Tegelikest tõketest ümbritsetud Palestiina inimesed mässavad, peavad visalt vastu ja osutavad vastupanu. Siin on inimesed eemaldanud tõkkesid, mis tekitavad inimkonnale kõige suuremat kahju, mis inimesi üksteisest kõige rohkem eraldavad – piirid meie enda peas. Nad ei varju nimetu, näotu ja tundmatuna rahvamassi. Inimesed kannavad siin oma nime laubal ja südant peopesal. Nad otsivad suhteid, tutvusi ja loovad suhtlusvõrgustikke üle kogu oma riigi. Võõraid pole, on ainult sõbrad ja pereliikmed, palestiinlased ja nende teretunud külalised, kes elavad, unistavad ja hingavad ühe inimesena. Nende ellujäämisvõitlus on võitlus taasühinemise nimel.

Reisi alguses jälgisime, suhestusime passiivselt ja sõnatult tundmatute subjektidega. Ruum meie ja ümbritsevate inimeste vahel muutus lavaks, kus argielu etendati üha uuesti ja uuesti. Kõrbed, rituaalid, maneerid, käitumisviisid, kohtumised, ilmed, tervitused – seda kõike näidati. Vaatasime, kuidas käsitsi leiba tehti, jälgisime tundmatute näitlejate pilke ja osutusi, vaatasime, kuidas inimesed puhkasid, majade vahel, looduses ja üksteise keskel liikusid. Läänekallas muutus teatriks, meie võtsime vaataja rolli ja palestiinlastest said näitlejad.

Needsamad näitlejad said hiljem meie reisijuhiks ja meie muutusime maadeavastajateks. Kõndisime sihitult, ilma eesmärgita, järgnesime korraga nii kõigile kui ka eikelilegi läbi pungil täis Ramallah' turu. Ekslesime elanike seas, kulgesime vabalt lettide vahel, lubades ettejuhtuvail inimestel määrata meie liikumissuuna, põrkudes inimesetega, kes kõik on kuhugi teel. Valitud teejuhid olid enesele teadmata meie elav kaart, kui nad ükshaaval, kuid kokku ühe tervikuna risti-rästi endale teed rajasid maastikul, mida avastada soovisime. Olime nende elus taustategelased ja nemad meie omas.

from the opposing side, spanning hundreds of kilometres along the West Bank, sorting people by religion, race and culture. While there are gates within this wall, they are as solid as the structure itself – sometimes open, sometimes closed – a series of unpredictable thresholds between people, between lands. Combined, they construct the Israeli boundaries that now define Palestine as a place, yet it is the Palestinians themselves who continue to define Palestine as a space – their space.

Surrounded by these barriers, the Palestinian people rebel, they persist, they resist. Here, the people have removed the barriers that cause the most harm to humanity, the most exclusion – the barriers within our own minds. They do not hide in the crowds, nameless, faceless, or unknown. Here, the people wear their names on their foreheads, their hearts on their sleeves. They seek relationships, familiarity, weaving webs of interaction across their country. There are no more strangers, only friends and family, a collection of Palestinians and welcomed guests, living, dreaming and breathing as one. Their fight to survive is a fight to reconnect.

Our trip started with observation; passive, wordless engagement with unknown subjects. The space between us and those around us transformed into a stage, as everyday life was performed, again and again. Routines, rituals, mannerisms, behaviours, meetings, expressions, greetings were all on display. We watched bread being made by hand, followed the gazes and points of unknown actors, watched as people paused, as they navigated their way through buildings, nature, each other. The West Bank became a theatre, we assumed the role of spectators and the Palestinians became actors.

These same actors later became our guides and we the explorers. We began to walk aimlessly, without destination or purpose, following everyone and no one simultaneously, through the congested marketplace of Ramallah. We swerved around inhabitants, floating freely between stalls, as we allowed the presence of people to dictate the routes we would pursue, bouncing from person to person as they continued on

Füüsiliselt asusime küll tänapäeva Palestiinas, kuid kadunud Palestiinat kogesime vaid sõnade, inimeste räägitud lugude kaudu. Kohalikud palestiinlased muutusid kirjanikeks, ajaloovestjateks ja meist said lugejad, kes lugesid huuli, mitte tekste. Oma mõtteis käisime reisil mitme kohalikuga, kes jutustasid meile oma lapsepõlvemälestusi oliivipuudest, perekondlikest kohtumistest ja meeleheitest. Saime visata pilgu nende ellu, mis avanes meile nende endi silme läbi. Nad avasid oma isikliku raamatu, oma mälestuste leheküljed ja me kuulasime, me lugesime.

Ramallah's jutustas üks palestiina mees oma lugusid, kuid mitte sõnade, vaid keha abil. Ta oli tantsija, kes väljendas oma heitlusi ja võitlust rõhumise vastu sujuvate liigutuste kaudu. Tema teod olid kõnekamad kui ta sõnad, andes edasi igatsust vabaduse ja soovi õigluse järele. Ta kutsus inimesi liituma Orient & Dance Theatre'iga, et esineda, põimida üksikud kehad ühiseks liikumiseks. Hiljem viibisime tema juures kodus, kus tantsu asendasid seinad, mida meid kutsuti temaga jagama, et nende vahel puhata. Need pakkusid usaldusliku vaate teise inimese ellu, seekord meie endi silme läbi.

Tubasi linnas oli meie kodu mäenõlval asuv beduiini telk, mis sulandus poeetiliselt maastikuga, pakkudes varju suurele palestiina perele ja nende loomadele. Elamu oli peaaegu ilma seinteta ja inimesed selles samavõrd avatud, kutsudes meid enda juurde õhtusöögile, vaatamata keelebarjäärile. See innustas ühte mu õppejõudu hakkama illustreerijaks. Lihtsate joonistuste abil rääkis ta lahetele võõrustajatele oma elust, leides pliiaatsi ja paberi abil võimaluse suhelda. Siin olime kõik nii kirjanikud kui ka lugejad. Kui meie saime nende elust aimu vaatamise ja žestide abil, siis nemad meie omast kritselduste ja joonte abil.

Tulkaremi linnas tegime Dar Qandeeli kogukonnakeskuses koostööd kohalike palestiinlaste ja ühe hispaania turistiga, kellest said meie õpetajad, lubades meil olla nende õpilased traditsioonilise tantsu tunnis, kus hoidsime kätest kinni ja tegime hoone sees ringe. Samad käed jätkasid kõrvuti töötamist aias lehti korjates, et *kohbeza't* küpsetada, samal ajal kui teised üksteist aidates ja oskusi vahetades kättesattunud materjalist õues

their own paths. Unbeknownst to them, our appointed guides were our living maps, intersecting and weaving their way along a terrain we sought to discover, one by one, but together as a whole. We were extras in their lives, and they extras in ours.

Whilst we were able to physically inhabit present day Palestine, it was only through words, the stories of others, that we were able to experience the Palestine that no longer existed, an unoccupied Palestine. The Palestinian locals became authors, storytellers of history, while we became the readers, reading lips rather than texts. In our minds, we journeyed with various locals, as they touched upon their childhood memories of olive trees, family gatherings and despair. We saw glimpses of their lives, not with our own eyes but through theirs. They opened the pages of their minds, their personal books, and we listened, we read.

In Ramallah, a Palestinian man shared his stories, not through language, but through his body. He was a dancer, expressing his struggles, his fight against oppression in a series of fluid movements. Here, his actions spoke louder than his words, demonstrating his desire for freedom, his demand for justice. Through the Orient & Dance Theatre, others were invited to join him, to perform, individual bodies entwining into a single motion. Later, we stayed at his house, where dance was replaced by the presence of walls, walls we were invited to share, to rest within. They offered an intimate glimpse into another person's life, this time through our own eyes.

In Tubas, the home was a hillside, a Bedouin tent blended poetically into the landscape, accommodating a large Palestinian family and their animals. With barely any walls, the people were as open as their dwelling, inviting us to dine with them, despite our language barriers. This inspired one of my professors to become an illustrator, using simple drawings to explain his own life to our welcoming hosts, connecting through pen and paper. Here, we were both authors and readers. While we were able to understand their lives through observation and gestures, they were able to understand ours, through scribbles and lines.

← Argielu Ramallah' turul.
Foto: Monica Knoll, 2016.

← Daily life, Ramallah
Market. Photo by Monica
Knoll, 2016.

Monica Knoll

sauna ehitasid. Hiljem kohtusid kõik käed taas, et süüa, muusikat mängida, kuulata ja jagada. Õo saabudes magasime vabalt madratsitel lebedes ja üksteise kehades sooja saades. Me töötasime, õppisime ja esinesime, me ei elanud võõrastena, vaid perena.

Söögikorrad olid alati väga usalduslikud, laud pakkus kosutust nii mõistusele, kehale kui ka hingele. Siin olid palestiinlased kokad ja meie nende tänulikud külalised. Söömaeaga alustati koos, söödi koos ja see lõpetati koos, kusjuures võõrustaja ei lõpetanud teadlikult enne külalisi, et keegi ei tunneks survet lõpetada, enne kui kõht on täis. Söögiks pakuti erinevaid roogasid, asendasime söögiriistad leivaga ning kühveldasime kokku oliive, kastmeid, salateid ja liha ning tegime neist ühe suure suutäie. Kui sõrmed said toiduseks, lahustusid õnnelikul kombel kõik piirid ja tõkked, need hüljati.

Mõnikord ei olnud inimesi, kellega suhelda, keda emmata. Mõnikord oli ainult nende puudumine. Nablusi vanalinna tänavate ja hoonete vahel said meist detektiivid. Tühjus valitses seal, kus kunagi olid seisnud uhked majad ja seebitehased, mis nüüd on lammutatud, lõhatud, kadunud. Pidime mineviku ise endale silme ette manama, kivid kildhaaval oma peas uuesti kokku panema nagu kaotsiläinud tükkidega pusle, mida ei ole võimalik lahendada. Siin jäid elanikud tundmatuks, nende mälestused peidetuks, varjatuks.

Ramallah' põgenikelaagris ei olnud mälestused peidetud, vaid kohal ja tallel. Seal elavad tuhanded palestiinlased, põgenikud iseenda riigis, kelle kodude puudumine heidab pikki varje betoonmajade vahele. Kunagiste kodude võtmed on neil ikka veel käes, oodates, igatsedes ja olles valmis päevaks, mil saab naasta. Siin on nad mineviku hoidjad. Kontrollpunktide piirangute tõttu on ligipääs materjalidele napp ja mõned palestiinlased on võtnud endale kunstniku rolli, kattes raudukse puidusüüd jäljendava mustriga eeldatavasti meenutusena päriskest. Seega sõltumata puudumise vormist, oli alati olemas veelgi tugevamalt tuntav kohalolek, kohtumine ja side.

Heli oli meie viimane teejuht, toimides häda korral majakana, mis juhhib ohutusse paika. Hoolimata araabia keele mitteoskamisest, lubas selle kõla meil tajuda rahva kohalolu tänavail ja naabruskonna saginat. Siin olid palestiinlased lauljad, vokalistid,

72

At the Dar Qandeel Community Arts Centre in Tulkarem, we collaborated with local Palestinians and a Spanish tourist who became our teachers, allowing us to become their students as we took centre stage during a traditional dance lesson, holding hands, and circling the building's interior. That same collection of hands continued to work side by side – some picking leaves from the garden to cook *kohbeza*, others building a sauna in the yard out of discarded resources, helping each other, swapping skills. Later, all the hands were reunited to eat, to play music, to listen, to share. Upon nightfall, we slept freely, spread across mattresses, using each other's bodies to keep warm. We worked, we learned, we performed, we lived not as strangers, but as a family.

The meal times were always the most intimate of occasions, with the table serving as a platform for feeding the mind, body and soul. Here, the Palestinians became the chefs, and we their grateful guests. The meals were started together, eaten together, finished together, with the host purposely not finishing before the other guests, in order to ensure that no one felt pressured to stop eating before they were full. Offered an assortment of different foods, we replaced the cutlery with bread, scooping up collaborations of olives, dips, salads and meats, combining them all into one big mouthful. Fingers twirled amongst the dishes, as boundaries and barriers were happily dissolved, abandoned.

Sometimes, there were no people to engage with, to embrace. Sometimes, there was only their absence. In Nablus' old town, amidst streets and buildings, we became detectives. Emptiness lingered where houses and soap factories once flourished, now demolished, exploded, gone. It was up to us to visualise the past, reassembling the blocks one by one in our heads, like a jigsaw puzzle with missing parts, unable to be solved. Here, the inhabitants remained unknown, their memories hidden, concealed.

In the refugee camps in Ramallah, the memories were not hidden, but lingering, preserved. Inhabited by thousands of Palestinians, refugees in their own country, the absence of their homes cast dark shadows amongst the concrete houses, with their original keys still in their possession, waiting, longing, ready for a day of return. Here,

SISU—LINE #3

...millal lakkab võõras olemast võõras, millal muutub taustategelane meie isiklikus loos millekski enamaks – sõbraks, tuttavaks, kallimaks?

helikunstnikud ja meist sai taas nende publik. Ruumi teadvustamisele aitasid kaasa viis korda päevas kõlavad palvekutsed, mis kutsisid Tubasi mošeede valjuhäälditest ja kutsusid kõiki moslemeid palvusele seejuures naabermajade vahel kajades ja meie jaoks puhtalt heli abil ümbritsevat ruumi kaardistades.

Kui järjekordne elektrikatkestus meil Tulkaremis nägemist takistas ja kogu linna pimedusse mattis, lasid just hääled meil üksteist üles leida, koostööd teha ja valguse jaoks uus allikas leida. Muutusime kõik ruuporiteks ja pingutasime häält, et üksteiseni jõuda. Oli kordi, kus nägemine oli selge, kuid meie teadmised piiratud, ja teistsugused hääled hoiatasid meid ohtude eest,

nagu Ramallah' kõrval asuva relvastatud Iisraeli asunduse müüri vahitornist kostev vile, mida saatsid naabermaja ülakorruse aknal karjuva palestiina mehe hõiked, käskides meil ümber pöörata, hoiatades, et see koht ei olnud mõeldud vabalt hulkumiseks. Ilma nende häälteta oleks võidud meid tulistada. Siin oli palestiinlane meie kaitsja, valvuri vile hoiatus ja meie olime õnnelikult pääsenud.

Seesama palestiina mees ja tema vend tulid trepist alla – omavahel pereliikmed, meie jaoks võõrad – ning sõidutasid meid täiesti vabatahtlikult ja ohutult 20 minuti kaugusele sihtkohta meiega autos lobisedes, enne kui head aega ütlesid. Siin ei olnud tõkkeid, oli ainult vahetu suhtlus inimeste vahel. Sel hetkel hakkasin kahtlema sõna “võõras” tähenduses – mõtlesin, kas neid mehi on võimalik sellisena sildistada pärast kõike, mis nad meie jaoks teinud olid. Sel hetkel tekkis mul küsimus, millal lakkab võõras olemast võõras, millal muutub taustategelane meie isiklikus loos millekski enamaks – sõbraks, tuttavaks, kallimaks.

Kui meie elu kujundavad kogemused, mida omakorda vormivad meid ümbritsevad inimesed, siis võib iga viimast kui inimest, kellega me Palestiinas otseselt või kaudselt kokku puutusime, pidada sõbraks, sõbraks, kes lasi langeda oma müüril ja avas oma

they were keepers of the past. With a lack of access to materials, due to checkpoint restrictions, some Palestinian refugees also doubled as artists, transforming a metal door by painting wood grain across its surface, a reminder, an assumed connection to their real home. Thus, no matter the form of absence, there was always a presence, an encounter, a bond, felt even more strongly.

Sound became the final guide for us, acting as a lighthouse in times of need, directing us to safety. Although we did not understand the Arabic language, its melody allowed us to gain a sense of population in the streets, of congestion in neighbouring areas. Here, the Palestinians became singers, vocalists, sound artists, and we became an audience once more. Aiding our spatial awareness, the prayer calls five times daily, flowed from loudspeakers of the local mosques in Tubas, summoning all Muslims for worship, whilst also echoing amongst the surrounding buildings, mapping out the space around us, purely through sound.

In Tulkarem, when our vision was once again impaired by one of the frequent power outages, and the entire town was cloaked in darkness, it was our voices that enabled us to find each other, to collaborate, to create a secondary source of light. We all became megaphones, propelling our voices to reach each other. At other times, when our vision was clear, but our knowledge was limited, different sounds alerted us of danger, such as a whistle from the guard tower along the walls of an armed Israeli settlement, cutting through Ramallah, paired with the yells of a Palestinian man from his nearby upstairs window, telling us to turn back, warning us that the space we were in was no longer ours to roam freely. Without either of these sounds, we could have been shot. Here, the Palestinian became our guardian, the guard's whistle a warning, and we the lucky survivors.

It was this same Palestinian man, who then came downstairs with his brother – related to each other, strangers to us – and voluntarily drove us safely to our destination, twenty minutes down the road, chatting to us in the car before saying goodbye. Here, there were

Mustriga kirjatud uks Ramallah' põgenikelaagris. Foto: Monica Knoll, 2016.

Door painting, Ramallah refugee camp. Photo by Monica Knoll, 2016.

no barriers, just raw human connection. It was at this moment that I began to question the very notion of a stranger, wondering if it could be possible for these two men to still be labelled as such, after all they had done for us. It was at this moment that I was prompted to ask when does a stranger stop being a stranger, when does an extra in our personal story become something more, a friend, an acquaintance, a lover.

If life is shaped by our experiences, which are in turn moulded by those around us, then all the people we interacted with during our time in Palestine, both passively and actively, can only be considered as friends, friends who removed their walls and opened their homes, their hearts. Friends who we may never meet again, but will always remember, not as numbers or letters, as genders or appearances, but as gestures and feelings. Friends who helped us understand Palestine, to feel it, to appreciate it.

As people, our environments are merely expansive maps of unspoken associations and potential encounters, yet we often choose not to participate. Too often we become creatures of isolation, beings functioning as single entities rather than a whole, despite living in a world full of others. We remain strangers to our species, our terrain, to ourselves. We see walls where they do not exist, build walls where they are not needed. We separate, we label, and we divide.

Enough is enough.

It is our responsibility to stop building walls, barriers and boundaries, and instead,

...when does a stranger stop being a stranger, when does an extra in our personal story become something more, a friend, an acquaintance, a lover?

kodu, oma südame. Me ei pruugi neid sõpru enam kunagi näha, kuid peame neid igavesti meeles – mitte numbrite ega tähtede, nende soo ega välimuse põhjal, vaid tänu žestidele ja tunnetele. Need sõbrad aitasid meil mõista Palestiinat, seda tunda ja hinnata.

On ju inimkeskkond kõigest ulatuslik maakaart, täis vaikivaid sidemeid ja võimalikke kohtumisi, kuigi tihti otsustame neist mitte osa võtta. Liiga sageli oleme omaette hoidvad olendid, kes toimivad üksi, mitte tervikus, hoolimata sellest, et maailm on täis teisi omasuguseid. Jääme oma liigi, oma maastiku ja iseenda jaoks võõraks. Näeme müüre seal, kus neid ei ole, ehitame neid sinna, kus neid ei ole vaja. Me tõmbame eraldusjooni, sildistame, lahutame.

Aitab sellest!

Meil tuleb jätta müüride, tõkete ja piiride ehitamine ning selle asemel hakata üksteist kuulama, suhtlema ja inimesi võõrustama. Me peame küsima, õppima, teadma, mõistma. Me peame saama aru, et päritolust, usust, soost ja rassist hoolimata oleme samasugused, hingame sama õhku, asume samal planeedil ja elame koos. Me ei ole vaenlased, oleme sõbrad, oleme perekond, oleme üks.

Seega kutsun teid kõiki lammutama müüre nii enda sees kui ka meid ümbritsevas maailmas. On aeg üksteisega suhelda. Nii on ju lõpuks Palestiinas kombeks.

to start listening, interacting, welcoming people. It is our responsibility to question, to learn, to know, to understand. It is our responsibility to recognise that despite our origins, our religions, our gender, our race, we are all the same, we breathe the same air, we inhabit the same planet, and we live together. We are not enemies, we are friends, we are family, and we are one.

Thus I invite you, all of you, to deconstruct the walls inside ourselves and in our exterior world. It is time to engage with each other. After all, that is the Palestinian way.

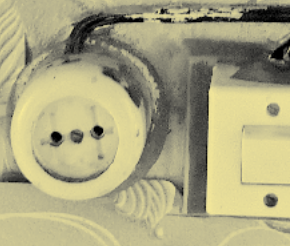
Monica Knoll õpib sisearhitektuuri RMIT Ülikoolis Melbourne'is Austraalias. Ta tegeleb ruumi ühiskondlike aspektidega, püüeldes kogukonda kaasavate lahenduste poole.

Monica Knoll is studying for a BA in interior design (honours) at RMIT University, Melbourne, Australia. Her works combine a spatial understanding with social issues in an endeavour to achieve more inclusive communities.

КРИСТАЛЬ
ЕЛИЗАВЕТА
ОСКАРОВНА

КРИ
ВА.И
МИХА

ИНТАЛЬ
БДЕМАР
АЙЛОВИЧ

Kahe trikoloriga kodud: Venemaa eesti kogukonda küllastades

Küllap on paljud eestlastest lugejad puutunud kokku stereotüübiga, et vene keelt kõnelevate inimeste kodud nii Venemaal kui ka mujal on üldiselt värviküllasemad – seintel on fototapeedid või kitsedega vaibad –, samal ajal kui eestlaste kodud on minimalistlikumad ja lihtsa sisekujundusega. Olles kasvanud üles peres, kus vene ilumeelt ja kõike sellega seonduvat peeti maitsetuks või lausa koledaks, pean tunnistama, et selle teemaga tegelemine on tahtmatult mõjutanud mu kinnistunud arusaamu eri rahvaste maitse ja kodukujunduseelistuste kohta.

Olen viimase kümne aasta jooksul käinud Venemaal mitu korda aastas, peamiselt soome-ugri piirkondades, ja alates 2012. aastast olen küllastanud Siberi eestlasi Krasnojarski krais ning eesti kogukondi Peterburis ja Moskvast. Nendel uurimisretkedel huvitas mind esmajoones eestlastest vähemuste rahvuslik identiteet. Kuidas määratlevad nad oma rahvuslikku kuuluvust? Milline on nende suhe oma ajaloolise kodumaa, Eestiga? Arvestades poliitiliselt pingelist seisu riiklikul tasandil, siis milline on nende suhe Venemaa, oma praeguse kodumaaga? Kas nad räägivad ja väärtustavad eesti keelt? Samal ajal olen Eestis uurinud venelaste ja vene keelt kõnelevate inimeste identiteeti, vaadeldes välitöödel Eesti ja Venemaa riigipühade ja rahvuslike tähtpäevade tähistamist, aga ka külalisena nende kodusid.

Eva Sepping

The Homes of Two Tricolours: Visiting a Russian–Estonian Community

Stereotypically, it is widely believed in Estonia that homes in Russia or those of Russian-speakers have carpets on the walls, and are generally more colourful, whereas Estonian homes have a more minimal and simple interior design. I grew up in a family where everything related to Russian taste was considered tasteless and ugly, and I have to admit this topic has unintentionally challenged my stereotypes about the tastes and interior design of different nationalities.

During the last decade, I have visited various, mostly Finno-Ugric, areas in Russia several times a year. And since 2012, I have visited Siberian Estonians in Krasnoyarsk Krai and the Estonian communities in Saint Petersburg and Moscow. During my expeditions, my main interest has been the national identity of those minorities. How do they define themselves in terms of nationhood? What is their connection to their historical homeland in Estonia? Considering the politically tense relations between the two countries, what is the relationship with Russia, their current homeland? Do they speak and value the Estonian language? Simultaneously, I have been making observations about the identity of Russians and Russian-speakers in Estonia, mainly by conducting fieldwork on various Estonian and Russian national holidays, but also informally visiting their homes.

Kunstnikuna olen otsinud kõikvõimalikke visuaalseid vihjeid ja viise, mille kaudu väljendatakse oma etnilist kuuluvust. Just kodus avaldub päritolu ja identiteet ehedaimal kujul. Seepärast esitan selles artiklis mitmel ekspeditsioonil kogutud tähelepanekuid Venemaa eesti kogukonna liikmete kodude kohta. Kuidas näevad välja nende kodud ja külad? Kas need on rohkem eesti või vene moodi? Kuidas väljendavad nad oma (rahvuslikku) päritolu? Kuidas sobituvad kodud nii seest kui ka väljast kohaliku keskkonnaga?

Siberi eesti kogukonna juured ulatuvad 19. sajandi keskpaika, mil esimeste asukatenasaadeti sinna vangid raskete kuritegude eest karistust kandma. Eestlaste jaoks seostub Siber eelkõige küüditamise ja krõbeda pakasega. Kuna piirkond on erakordselt suur, siis mida lähemal polaarjoonele, seda enam leidub ka ebasõbraliku kliimaga piirkondi. Samal ajal on pinnas Krasnojarski krai lõunaosas väga viljakas – kohalikud ütlevad, et torka toigas mulda ja juba see hakkabki kasvama. Nii kolisidki 19. sajandi lõpupoole Siberisse tuhanded eestlased ühes oma peredega juba vabatahtlikult, lootuses leida paremat elu ja paremaid väljavaateid, kõndides sinna jõudmiseks kolm aastat, nagu nad endiselt “mäletavad”. 20. sajandi alguses elas Venemaal rohkem kui 200 000 eestlast ja suurim “eesti linn” oli Peterburi, mille paljudes koolides eestlased suurepärase hariduse said.

Maapiirkondades püsisid eesti kogukonnad üsna muutumatuna ning kuni 1930. aastateni ei avaldatud eestlaste ja venelaste lõimimiseks erilist survet.¹ Lisaks olid vahemaad Siberis piisavalt suured, nii et teiste kogukondadega liialt ei lävitud. Näiteks 2016. aastal kohtasin Karatusis naist, kes ei rääkinud ikka veel korralikult vene keelt, kuigi tema pere oli Venemaal elanud juba poolteist sajandit.

Praegu elab Krasnojarski kraisis ligikaudu 2300 eestlast², peamiselt linnades (Krasnojarsk, Minusinsk, Karatus) ja külades (Ülem-Suetuk, Haida, Motorsk, Ülem-Bulanka). Linnades elavad eestlased on põliselanikkonda paremini assimileerunud sarnaselt neile, kes Teise maailmasõja ajal läände põgenesid. Nõukogude ajal kolisid sajad Siberi eestlased “tagasi” Eestisse.

As an artist, I have also been looking for any possible visual clues and manifestations of their ethnicity. A home could be a perfect playground to express one's roots and identity. Therefore, I am going to present my observations about the homes of the members of the Estonian communities in Russia, based on several field trips. What do their homes and villages look like? Is their style more Estonian or Russian? How do they represent their (national) roots? How are the interiors and exteriors combined with the local environment?

The roots of the Estonian community in Siberia can be traced back to the mid-19th century, when the first inhabitants were exiled there as prisoners convicted of serious crimes. In the minds of most Estonians, Siberia is associated with repressions and severe cold. Since this is a vast area, you cannot say that it is untrue. However, the soil in the southern part of Krasnoyarsk Krai turned out to be really fertile and, as the local people say, you just need to put a stick in the ground to make it grow. Therefore, in the late 19th century, thousands of Estonians voluntarily migrated there with their families in hope of a better life and perspectives – three years on foot, as they still ‘remember’. At the beginning of the 20th century, there were more than 200,000 Estonians in Russia. Saint Petersburg was the largest ‘Estonian city’, providing many possibilities for acquiring an excellent education.

The communities in the countryside were rather homogeneous, and until 1930s, there was no real attempt to integrate Estonians with Russians.¹ Also, the distances in Siberia were long enough to prevent interactions with other communities. In 2016, for instance, I met a woman in Karatus who still couldn't properly speak Russian, although her family has lived in Russia for more than 150 years.

Currently, there are approximately 2,300 Estonians in Krasnoyarsk Krai² living mostly in the cities (Krasnoyarsk, Minusinsk, Karatus) and villages (Upper Suetuk, Haida, Motorsk, Upper Bulanka). The Estonians who live in the cities have been assimilated to a greater extent, similarly to those who escaped to West during World War II. Hundreds of them moved ‘back’ to Estonia during the Soviet period.

Eestlastest kaasmaalaste seas elavate inimeste identiteet on äärmiselt huvitav ja mitmepalgeline. Enamik neist, kellega olen kohtunud, leiab, et Venemaa on nende kodu: nad sündisid seal, sinna on maetud nende esivanemad, seal elavad nende lapsed ja lapselapsed. Keskealised ja vanemad inimesed räägivad jätkuvalt rohkem kui sada aastat vana eesti keelt, nad laulavad eesti laule, jälgivad eesti meediat ning tunnevad oma päritolu, perekonnalugude ja rahvuspärandi üle uhkust.

Samal ajal pole neil midagi ka kohalike poliitikute ega presidendi vastu. Üks eesti äriees Karatusis näitas mulle samasuguse uhkusega nii Vladimir Putini "isiklikku telefoninumbrit" kui ka Eesti lippu oma kodus. Kohtusin mitme eestlasega, kes on endised kommunistid, kohalikud poliitikud, ametnikud ja edukad äriühised. Vene ühiskonnaga kohanemine ja lõimumine on seega olnud edukas.

Nüüd, kus noored üha enam linna kolivad, on eesti kogukondade ainulaadne kultuur Venemaal muutumises. Kui inimesi ei ümbritse eesti keelt kõnelevad naabrid, ei ole neil suure tõenäosusega põhjust igapäevaselt eesti keelt rääkida. Kui abikaasa on juhtumisi venelane, on ka kodune keel ilmselt vene keel, lapsed lähevad vene kooli jne. Väljaspool külasid peab noorem põlvkond oma emakeele hoidmiseks juba teadlikult pingutama. Seega on pikemas perspektiivis assimileerumine paratamatu.

Ometi võib teistsuguse kultuuriga kogukonna mõju teatud määral kesta ka pärast kogukonna kadumist. Oma esimesel ekspeditsioonil kunagisse eesti külla Tveri oblastis 2008. aastal märkasin, et erinevalt venelastele omastest ahelküladest, kus majad moodustavad pika rea, ulatus talude vahemaa seal mõnesajast meetrist mõne kilomeetri. Isegi järvederohke künklik maastik meenutas Lõuna-Eesti vaateid. 19. sajandi lõpus Siberisse rännanud eestlased tundsid ennast siin tõenäoliselt õige koduselt.

Tveris külastasime kohaliku ajaloomuuseumi, mille juhataja rääkis, et kuigi eestlasi sealkandis enam ei ela, on kunagise eesti kogukonna kohalolu endiselt nähtav mitte ainult külamaastikul, vaid erilisel moel ka inimeste mõttemaailmas: "Sealkandis elavad inimesed on aeglasemad ja rahulikumad kui nende naabrid vene külades."³

However, the identity of the people who live closer to their Estonian compatriots is intriguing. Most of those I have met consider Russia to be their homeland. They were born there, their ancestors are buried there, their children and grandchildren live there. Many of them still speak Estonian as it was spoken more than a hundred years ago; they sing Estonian songs, follow Estonian media, and are really proud of their roots, family stories and national heritage.

At the same time, they generally have no issues with the local politicians and president. An Estonian businessman in Karatuz showed me the 'personal phone number' of Vladimir Putin with the same pride as he did the Estonian tricolour in his home. I came to know many Estonians who are former communists, local politicians, administration workers and prosperous businessmen. So, the adaptation and integration has been successful.

Nowadays, as young people move to the cities, the unique culture of the Estonian communities in Russia is under threat. Most probably you do not need to use Estonian on a daily basis if you are not surrounded by Estonian-speaking neighbours. And, for instance, if your spouse is a Russian, then most likely the language you speak at home is Russian and your children will go to Russian schools, etc. For the younger generations who live outside the villages, it takes a considerable effort to preserve their mother tongue. So, in the long term, I am not too optimistic about the future of the Estonian communities in Russia.

However, certain influences can last longer than any community with a specific culture. In 2008, during my first expedition to a former Estonian village in the Tver Oblast, I noticed that the distances between farms ranged from a few hundred metres to a few kilometres, unlike the linear Russian settlements, where the houses are situated next to each other forming a long line. Even the hilly landscape with its many lakes was very similar to views in South Estonia. Those late 19th-century Estonian immigrants must have felt right at home.

Nii vene kui ka eesti külaelanikud katavad oma vanade palkmajade seinad ja katused viimase trendi järgi plasti või plekiga, kutsudes seda “euroremondiks”. Sees ehivad seinu sageli lillede, luikede ja kitsedega kaunistatud vaibad.

Mõju võib seega olla vastastikune isegi siis, kui tegu on suhteliselt väikese kogukonnaga.

Luterlikku Ülem-Suetuki külla kolinud eestlased rajasid hajaküla ja arendasid seda edasi. Kahjuks ehitati stalinistlike reformide käigus hooned venepäraselt kõrvuti.⁴ Kuid 80 aastat hiljem kohalikud ei kurda. “See teeb suhtlemise palju lihtsamaks kui Eestis,” ütles naine, kes on sündinud lähedal asuvas Ülem-Bulanka külas. “Seal pead ikka vaeva nägema, kui tahad kellelegi külla minna.”⁵

Seega sarnaneb enamik eesti asundusi Krasnojarski kraisis praegu paigutuse ja hoonete poolest vene küladega, mis on ilmselgelt erinevate mõjutegurite tulemus: rolli mängivad ilmastiku- ja maastikutingimused (näiteks igikeltsaga alal on aidad tõstetud vaiadega maapinnast kõrgemale), asukoht (kas küla asub kaubateel või teiste kultuuride mõjualas), ehitusmaterjalide kättesaadavus jne.

Enamasti koosnevad elamud kahest-kolmest pisikesest toast ning nende aknad ja ukSED on võrdlemisi väikesed, et pika pakaselise talve ajal paremini sooja hoida. Siberi eestlaste majad esindavad tüüpilist vernakulaarhitektuuri: nende

kujundus põhineb kohalikel vajadustel ja ehitusmaterjalidel ning need on valminud kohalike ehitajate käe all. Nagu ikka vernakulaarhitektuuri puhul, on lahendused aja jooksul arenenud, peegeldades ümbritsevat keskkonna-, kultuuri-, tehnoloogia-, majandus- ja ajalookonteksti. Nii vene kui ka eesti külaelanikud katavad oma vanade palkmajade seinad ja katused viimase trendi järgi plasti või plekiga, kutsudes seda “euroremondiks”. Sees ehivad seinu sageli lillede, luikede ja kitsedega kaunistatud vaibad. Et Eestist rännati siia nii ammu, on kogu mööbli teinud kohalikud meistrid või on see ostetud kohalikest poodidest. Elatustaseme tõus ei jäta puutumata ka

In Tver, we visited a local history museum, and the director told us that although there are no Estonians here anymore, the presence of the former Estonian community can still be felt, not only in the preserved village space, but also in the mentality of people in a specific way: ‘Local inhabitants who live in the neighbourhood are slower and calmer than in neighbouring Russian villages.’³ Therefore, the influences can be reciprocal even in the case of a relatively small community.

The Estonians who settled in the Upper Suetuk Lutheran village also established and developed a dispersed settlement. Sadly, during the Stalinist reforms, the buildings were all dragged into a linear village.⁴ However, more than 80 years later, the local people do not complain. ‘It makes it much easier to communicate, unlike in Estonia,’ said a woman, born in the nearby Upper Bulanka village. ‘There it takes quite an effort to pay somebody a visit.’⁵

Thus, currently, most Estonian settlements in Krasnoyarsk Krai are similar to the local Russian villages in terms of space and buildings. This is obviously the result of various factors, such as climatic and geographical conditions (for example, permafrost regions have their storehouses on piles above the ground), location (whether the settlement is connected to trading routes and affected by different cultural influences), availability of construction materials, etc.

Most of the cottages have only two or three small rooms, and rather tiny windows and doors to keep the warmth inside during the long and frosty winter. The houses of the Siberian Estonians represent typical vernacular architecture: the design is based on local needs and construction materials; and the buildings are constructed by local builders. Like vernacular architecture generally, the design tends to evolve over time and reflects the environmental, cultural, technological, economic and historical context in which it exists. Both Russian and Estonian villagers cover the ceilings and walls of their old log cabins with plastic or stain, calling it a ‘European-style renovation’ according to the latest trend. Inside, the walls are often covered with carpets depicting flowers, swans or goats. Since they emigrated from Estonia such a long time ago,

hoonestust, nõnda on 2015. aastaks Ülem-Suetuki külamaastikku ilmunud kaks hiiglaslikku mitmekorruselist maja (üks neist erandlikult tellistest, mitte palkidest nagu ülejäänud hooned).

Inimesed on oma uue kodumaaga kohanenud ja lõimunud ning sama on juhtunud nende keskkonna – kodude ja küladega. Esiti püüdsid Eesti sisserändajad ümbritsevat ruumi oma käe järgi mugandada, kuid mõne põlvkonna jooksul võeti uue kodumaa kombed omaks (olgu siis vabatahtlikult või sunniviisiliselt). Aja jooksul jääb peale asukohariigi keskkond ning rahvuslikud ja kultuurilised erinevused taanduvad. Ometi suudab ka väike kogukond jätta keskkonda oma jälje.

Peamised erinevused, mida ma märkasin, peituvad väikestes asjades, mis on tekkinud kokkupuutest ajaloolise kodumaaga, kui Venemaa eestlased on seda ise külastanud või sealt on külalised käinud. Paljudes kodudes on pandud laudadele, riulitele, seintele ja mujale välja Eesti suveniirid ja lipp kõrvuti Venemaa lipu, Georgi lintide ning muu justkui Eesti-vastase sümbolika. Vahel paistavad need kompositsioonid üsna juhuslikud, kuid mõnikord on näha, et nende kujundamisega on üksjagu vaeva nähtud.

Kas selle põhjal võib teha mingeid järeldusi meelsuse kohta? Jah ja ei. Ühelt poolt annavad Eesti sümboolid tunnistust välisest sekkumisest: nii mõneski kodus paistev Eesti lipp on näiteks minu kingitud. Teisalt on minugi valduses mitu Georgi linti, mis on mulle 9. mail tähistatava võidupüha paiku erinevates Venemaa paikades tänavatel, poodides, väljakutel ja raudteejaamades kingitud. Ometi ei riputaks ma neid kunagi oma kodus nähtavatesse kohtadesse. Hoolimata sellest, et riigisümbolite eksponeerimine võib olla ka juhuslik ja alateadlik tegu, on enamik inimesi erinevad sümboolid teadlikult nähtavale sättinud. Üks Peterburi eestlane ütles kahest lipust koosneva väljapaneku kohta oma kodus: “Poliitikutel võivad tülitseda, kuid lipud seisavad rahumeelselt üksteise kõrval.”⁶ Teine eestlane Krasnojarskist pani Eesti lipu Venemaa lipu kõrvale lillepotti, öeldes: “Maa sisse torkasin, [sest] üks maa on.”⁷ Just sellised kompositsioonid on Venemaa eestlaste kodude kõige põnevam osa, sest niisugustes argistes rahvusluse ja rahvuse

all the furniture has been made by local masters or bought from local shops. However, in Upper Suetuk, the living standards are improving and, for larger families, the typical two-room house tends to be too small. So, by 2015, two huge multi-storied houses (one of them constructed of bricks, unlike the other log houses) had appeared on the landscape.

Just as the people have assimilated and integrated into their new homeland, so has their environment – their homes and villages. Nevertheless, in the beginning, Estonian immigrants typically used familiar ways to modify the surrounding space. However, after a few generations, adaptation (either voluntary or forced) to the customs of the ‘new’ homeland took place. In time, the environment of the country triumphs over national and cultural differences. Yet, at the same time, the presence of even a small community contributes to the country’s surroundings. Obviously, it is a topic that needs further research and discussion.

The main differences I observed lie in small details, arising from contacts with the historic homeland, either by the Estonians in Russia visiting their former homeland, or receiving visitors from Estonia. In many homes, you see Estonian souvenirs and flags displayed next to Russian flags and symbols (which are often considered anti-Estonian in Estonia) on tables, shelves, walls, etc. Sometimes the arrangements appear random, but sometimes you can see they have been carefully composed.

Can we draw some conclusions about the mentality? Yes and no. On the one hand, the Estonian symbols can represent an intervention: in some of the homes the Estonian flag is a gift from me. On the other hand, I have a number of Georgian ribbons at home

Both Russian and Estonian villagers cover the ceilings and walls of their old log cabins with plastic or stain, calling it a ‘European-style renovation’ according to the latest trend. Inside, the walls are often covered with carpets depicting owls, swans or goats.

ilmingutes väljendub üksiti inimeste paljukultuuriline ja avatud identiteet. Ning see identiteet on võrsunud kohas, mis on viimaste sajandite jooksul võtnud vastu mitmeid miljoneid eri rahvustest elanikke.

Mulle hakkasid Vene ja eriti Siberi kodud sedavõrd meeldima, et hoolimata nii-öelda maitsekast vanematekodust, otsin ühelt Siberi külaturult roosidega pearäti, mida kasutan oma kodus raamaturiiuli ees rippuva kardinana. Kord käis mul külas venelastest naaber Viktor ja vaatas mu ilusat kardinat. Seda ilu nähes oli tema vahetu reaktsioon tõdemus, et see näeb hirmus välja ja et mul puudub igasugune maitse. Viktor sündis Siberis üsna lähedal neile kohtadele, kus ma käinud olen, kolis Eestisse 1970. aastatel ja talle meeldib interjööris kõige rohkem Skandinaavia disain. Kas võiksime leida ka tema kodust kaks trikoloori? Praegu veel mitte, kuid loodetavasti kulub selleks vähem kui poolteist sajandit.

that were presented to me on the streets, in shops, squares and railway stations in Russia around Victory Day on 9 May. But I would never display them publicly in my own home and they are hidden in a box. So, while displaying state symbols publicly could be a random and subconscious act, most of the people I visited have made a conscious effort to put various symbols on display. As an Estonian in Saint Petersburg said, referring to an installation with two flags in her home: 'Politicians can have arguments, but the flags can peacefully stand next to each other.'⁶ Another Siberian Estonian put the Estonian flag in a flowerpot next to the Russian flag, saying: 'I put the flags in the soil. After all it is one and the same Earth.'⁷ Hence, these compositions are the most exciting part of the Russian-Estonian homes, which are not just manifestations of daily nationalism and ethnicity, but express the multicultural and open identity of the inhabitants. And these are affected by the place that has embraced several million people of various nationalities over the last few centuries.

I have started to like Russian, and especially Siberian, homes to such an extent that, regardless of the so-called tasteful home I grew up, I bought a headscarf with roses from a market in a Siberian village. Now I use it in my interior design, as a curtain in front of my bookshelf. My Russian neighbour Viktor once visited me and looked at my beautiful curtain. His first reaction was that it looks horrible and I have absolutely no taste. Viktor was born not far from the places in Siberia I have visited and migrated to Estonia in 1970s. His favourite interior style is Scandinavian. Would I ever see two tricolours at his home? Not at the moment, but hopefully it will take less than 150 years.

- 1 Lisateavet vt A. Jürgenson, *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2002.
- 2 Viimase (2010) rahvaloenduse andmetel on Venemaal kokku 17 875 eestlast ning 214 inimest, kes on lasknud end üles märkida setodena. Kõige suurem osa neist (üle 2300) elab Krasnojarski kraisis, millele järgneb Omsk (2082) ning seejärel juba Vene suurlinnad Peterburi (1534) ja Moskva (1072).
- 3 Autori märkmed, 20. juuli 2008.
- 4 M. Tuuder, "No kes siis selle tembuga hakkama sai?" Eesti Kunstiakadeemia ekspeditsioonist Siberi eestlaste juurde. – *Fenno-Ugria infoleht* 2007, oktoober, nr 3/38, lk 6–8.
- 5 Autori ekspeditsioonivideost "Rändajad", <https://youtu.be/nazK0QBzwwE>.
- 6 Autori märkmed, 25. juuni 2014.
- 7 Autori videosalvestis, 5. oktoober 2015.

- 1 For more detail, see A. Jürgenson, *Siberi eestlaste territoriaalsus ja identiteet*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli kirjastus, 2002.
- 2 According to the latest census (2010), 17,875 ethnic Estonians live in Russia, among them 214 individuals who have identified themselves as Setos (members of an indigenous ethnic and linguistic minority in southeast Estonia and northwest Russia). The largest Estonian community can be found in Krasnoyarsk Krai (with more than 2,300 people), followed by Omsk (2,082) and the two Russian metropolises, Saint Petersburg (1,534) and Moscow (1,072).
- 3 Fieldwork notes by the author, 20 July 2008.
- 4 M. Tuuder, "No kes siis selle tembuga hakkama sai?" Eesti Kunstiakadeemia ekspeditsioonist Siberi eestlaste juurde. – *Fenno-Ugria infoleht* 2007, October, no. 3/38, pp. 6–8.
- 5 From my fieldwork video *Travellers*, <https://youtu.be/nazK0QBzwwE>.
- 6 Fieldwork notes by the author, 25 June 2014.
- 7 Video footage by the author, 5 October 2015.

Eva Sepping on kunstnik ja õppejõud, kes uurib rahvuslust ja rahvusidentiteeti. Praegu teeb ta oma esimest dokumentaalfilmi rändest ja kohanemisest Siberi eestlaste näitel.

www.cosmonaut.ee

Eva Sepping

86

Eva Sepping is an artist, lecturer and researcher of nationalism and national identity. She is currently working on her first documentary film about migration and adaptation based on the case of the Siberian-Estonians.

www.cosmonaut.ee

SISU—LINE #3

SISU film: poesia või oht?

Linnamaastikul ja arhitektuuril – sünteetilistel labürintidel – on võime kujundada meie vaimset ja ainelist ruumi, luues meie argitegevusi suunavaid piire ja radu. Linn kui füüsiline struktuur on inimeste kindlalt piiritletud kohtumispaik. Film ja fotograafia on ühed kõige armastatumad arhitektuuri kujutamise meediumid. Visuaalkultuuri leviku tõttu on arhitektuuri mõju üleilmsem kui kunagi varem. Ometi ei tohi unustada, et kaamerapõhiste meediumide abil saab inimestega väga tõhusalt manipuleerida. Utopilised arhitektuurivisioonid on sama levinud kui välimuse idealiseerimine üldisemalt. Meedia ja uudised võivad anda arhitektuurile negatiivseid kaastähendusi, kujutades seda vaesuse, sõja ja vägivalda sümbolina ning kasutades arhitektuuri, et külvata hirmu teadmatuses ees.

SISU Film: Poetry or Threat?

Cityscape and architecture – synthetic labyrinths – have the ability to shape our mental and physical space, creating borders and paths that guide us through our daily routines. The city as a physical structure is a meeting point for individuals within limited boundaries. Film and photography have become the most beloved media for talking about architecture. Due to the expansion of visual culture, architecture has greater global power than ever. Nevertheless we should not forget that lens-based media are one of the most effective forms of manipulation. The utopian ways of seeing and visualising architecture have become as typical as the idealisations of appearance. Media and news are also able to create negative connotations of architecture, creating symbols of poverty, war and terror, and using architecture to provoke a fear of the unknown.

Sisearhitektuuri sümposiooni SISU filmiprogramm tõi publiku ette neli filmi, mis uurisid isikliku ja avaliku sfääri piire arhitektuuri poliitilises ruumis – on ju arhitektuur meie mineviku ja oleviku kõige köitvam ja vastuolulisem avaldumisvorm. Filmid kutsusid vaatajat oma kultuuritaustast lähtuvalt uurima arhitektuurset ruumi kui avatud teost, mis annab lõputult võimalusi poeetilisteks ja poliitilisteks mõtisklusteks.

New Yorgi kunstnik Cynthia Madansky viis meid poeetilisele teekonnale, et tutvustada Rooma fašistlikku arhitektuuri. Tema kaks lühifilmi, “E42” ja “Anna, Pina, Teresa” (mõlemad 2015), uurivad isikliku ja kollektiivse mälu keerulist teemat tantsu, keha ja liikumise kaudu. Kunstniku 16 mm filmilindile salvestatud tööd on pehmed, dünaamilised ja unelevad nagu inimkeha. Samal ajal on need ka täpsed ja graafilised nagu Mussolini arhitektuur, mille pinge võrsub graatsilise vormi ja sünge sisu vastandusest.

Thomas Gleesoni “Kodu” (*Home*, 2013) ärgitab meid arutlema kodu põhiolemuse üle. Lühidokumentaal seab kahtluse alla tavaarusaama kodust kui püsivast kohast. Film vaatleb väikese maja teekonda läbi Uus-Meremaa kauni maastiku, kuni see jõuab uude asupaika, kus juured maasse ajada. Näeme perekonda sisse kolimas ja inimtegevuse jälgi majas. Ent kui püsiv on kodu? Võib-olla kestab see ainult seni, kuni uued elanikud sisse kolivad või maja alustab ratastel uut teekonda.

Lisaks installatsioonidele, ruumi- ja lavakujundustele on Pariisi arhitektuuribüroo Freaks oma tegevusvaldkonda analüüsinud ka audiovisuaalsete vahendite kaudu. Neid köidab sügavalt võimalus suhestuda kriitiliselt, ent siiski mänguliselt arhitektuuri/ arhitekti kuvandi ja representatsioonidega. SISU publikule tutvustasid arhitektid muu hulgas lühifilmi “Modulor” (2015), mis käsitleb irooniliselt ning tabava ja täpse pildikeele toel Le Corbusier’ Modulori süsteemi ja modernistlikke ideid.

SISU sümposiooni avas kolme saksa kunstniku, Mischa Leinkaufi, Lutz Henke ja Matthias Wermke provokatiivne lühifilm “Sümboolsed ohud” (*Symbolic Threats*, 2015). Film illustreerib hästi seda, kuidas arhitektuuris väljendub ikka ja alati võim. Sellest, kuidas uue reaalsuse ja uue poliitilise võimu loomiseks on ehitatud tuhandeid hooneid

The SISU film programme included four films that explore the borders between the personal and the public in the political space of architecture – the most intriguing and conflicting manifestation of our past and present. Each film invites the viewer to explore the space of architecture as an open work loaded with endless poetical and political reflections based on one’s own cultural background.

New York-based artist Cynthia Madansky takes us on a poetic journey to Fascist architecture in Rome. Her two short films, *E42* and *Anna, Pina, Teresa* (both 2015), explore the complex topic of personal and collective memory through dance, body and movement. Shot on 16mm film, her works appear soft, dynamic and dreamy, like the human body. At the same time, they are also accurate and graphic like Mussolini’s architecture, creating a tension between a graceful form and a grim concept.

Thomas Gleeson’s *Home* (2013) encourages us to question the essence of home. The short documentary challenges the common stereotype of home as something grounded. The film follows the journey of a small house through the beautiful landscape of New Zealand until it finds a new place to grow its roots. We see a family moving in and the traces left by the people in the house. But how permanent is one’s home? Perhaps only until the new inhabitants move in or until the house starts a new journey on wheels.

The Paris-based architecture studio Freaks is not only busy designing spaces, working on set design and art installations, but also creating visual reflections of their own work. The office is deeply involved in reacting to the image and representations of architecture/architect in a critically playful way. Among other projects, they introduced the SISU audience to their recent short film *Modulor* (2015), an ironic, visually stunning and accurate reflection on Le Corbusier’s Modulor system and modernist ideas.

The opening film of the SISU Symposium was a provoking short film called *Symbolic Threats* (2015) by three German artists, Mischa Leinkauf, Lutz Henke and Matthias Wermke. The film provides a good illustration of how architecture has

ja uusi arhitektuurseid vorme, võib tuua lõputuid näiteid alates Vana-Egiptusest kuni Natsi-Saksamaa ja sotsialistliku Nõukogude Liiduni. Niisamuti on hävitatud sadu linnu ja miljoneid monumentaalseid hooneid, et vaenlane seljatada ja rahva mälust kustutada. Arhitektuur ei kehasta mitte ainult rahva kollektiivset võimu, vaid ka üksikisiku habrast psühholoogiat. Oleme olnud USA lähiajaloo tunnistajateks ja näinud, mis juhtub, kui seda “füüsilist mõttestruktuuri” rünnatakse. Mis juhtub, kui hirm rünnaku ees läheb üle piiri ja pöördub meie vastu? Mis saab siis, kui meedia meiega manipuleerib, ajades meie meeltes segi poeesia ja vägivalla?

New Yorgi võimud uurivad, kes heiskas teisipäeva varahommikul Brooklyni sillale kaks suurt valget lippu. Lipud lehvisid viivuks maamärgi kummaski otsas asuvate tornide tipus Ameerika lippude asemel, mille korrarikkujad olid nähtavasti eemaldanud. Turvakaamerate salvestistelt on näha, et mõni hetk enne lippude vahetamist liikus sillal viis inimest. Politseiametnikud ütlesid, et nad ei käsitle seda vempu nalja ega meelevaldusena. “Me ei puhu niisuguseid juhtumeid liiga suureks, ent soovime siiski väga selgelt rõhutada, et sellele järgneb juurdlus,” ütles ajakirjanikele New Yorgi politsei luure ja terrorismivastase võitluse ülem John Miller. “Neid karistatakse. Me ei suhtu sellistesse tegudesse kergelt – olgu see kunst, nali või sõnavabaduse avaldus.”¹

Wermke/Leinkauf - VG Bild/Kunst

been, and always will be, a manifestation of power. There are endless examples from Ancient Egypt to Fascist Germany and the Communist Soviet Union, where thousands of structures and new architectural forms have been constructed to create new realities and new political powers. Hundreds of cities and millions of monumental buildings have been destroyed in order to compel the enemy to erase the memory of its people. Architecture embodies not only the collective power of the nation but also the fragile psychology of individual human beings. We have witnessed the recent history in the U.S. and seen what happens when this ‘physical mind structure’ is attacked. But what happens if the fear of being attacked crosses the border and turns against us? What if the media has the power to manipulate us and make us confuse poetics and terror?

Authorities in New York are investigating who raised two large white flags on the towers of the Brooklyn Bridge early on Tuesday. The flags briefly flew atop two towers at either end of the landmark in the place of two American flags apparently removed by the perpetrators. As many as five people were caught on CCTV on the bridge in the minutes prior to the switch. Police officials said they would not treat the prank as a joke or statement. ‘We keep these things in perspective for what they are, but we also

Filmis “Sümboolsed ohud” on kasutatud turvakaamerate salvestisi ja lõike teleuudistest, mis kajastasid intsidenti kõikjal maailmas. Ikoonilise tähtsusega Brooklyni sild, üks New Yorgi kõige olulisemaid maamärke, on erakordselt hoolika järelevalve all ning seda jälgivad pidevalt turvakaamerad. Teleuudiste rohkemas stiil, pinev rütm ja energilisus paistavad filmis ebageeldivad, rõhutades hästi (USA) meedia propagandistlikke hoovusi. Ometi on filmi montaaž piisavalt täpne, et jätta ruumi ironiale ja ebamäärasusele. “Sümboolsed ohud” ei ole ainult aktsiooni dokumentatsioon, vaid ka iseseisev teos. See on teose “Kaks valget lippu” satelliit, mis käsitleb sillal toimunud aktsioonile osaks saanud meediakajastust.

New Yorgi politsei algatatud kolmenädalane juurdlus tulemust ei andnud. Juhtumile ei leitud põhjendust, kuid pakuti, et valgete lippudega tähistati allaandmist. Nähti otsest sidet terrorismiga. Mõni nädal hiljem tunnistasid Berliini kunstnikud Mischa Leinkauf ja Matthias Wermke, et lipud heiskasid nemad. See tõi kaasa julgeolekupaanika ja uue politseijuurdluse. Oma ametlikus avalduses väitsid kunstnikud, et lipud märkisid “avaliku ruumi ilu” ja selle kuulsa silla projekteerinud saksa päritolu insener John August Roeblingi surma-aastapäeva. Roebling suri 1869. aasta 22. juulil ja lipud heisati samal kuupäeval.

SISU sümposiumil järgnes linastusele Skype'i vestlus Mischa Leinkaufiga. Kunstnik välistas igasuguse tahtliku poliitilise värvingu, jättes seejuures tõlgenduse avatuks. Kuid kunstnike saksa päritolu ja asjaolu, et nad vahetasid ühes New Yorgi kõige valvatus kohas USA lipu valge lipu vastu, paigutab tegevuse kindlalt poliitilisse konteksti. Ka valge värv ja lipu kui sellise formaat suunab mõtted loendamatu poliitilistele manifestidele. On ju ühiskond, hirm ja pidev paranoia õpetanud meid neid tähendusi otsima. Leinkauf tunnistas, et nad viitasid teadlikult Ameerika kunstniku Gordon Matta-Clarki *performance*'ile “Clockshower” (1973), mille käigus ronis kunstnik Manhattani lõunaosas asuva kuulsa Clock Tower Buildingu otsa. Matta-Clark salvestas *performance*'i videole, mis on nüüd, 44 aastat hiljem, selle sündmuse ainus tõend.

want to send a clear message that there will be an investigation,’ John Miller, deputy New York police commissioner for intelligence and counter-terrorism, told reporters. ‘They will be prosecuted. We don’t take these things lightly or as a joke or as art, or within the realm of speech.’¹

Symbolic Threats contains the footage of the surveillance cameras and daily news that was released around the world after the two flags appeared on the bridge. The Brooklyn Bridge is one of the most important landmarks and iconic structures in New York and one of the most heavily guarded landmarks in the city, constantly monitored by surveillance cameras. The rough aesthetics of the news footage, the intense rhythm and the high energy appear unpleasant in the film, making the propagandistic currents of the (U.S.) media more visible. Nevertheless, the editing of the film is accurate enough to leave some space for irony and confusion. *Symbolic Threats* is not just a documentation of the project, but stands as a work of its own. It became the parasite work of the ‘Two White Flags’ and deals with the media attention directed at the project carried out on the bridge.

A three-week investigation launched by the NYPD in the aftermath of the happening failed to produce any results. No motivation was found for the incident. But it was suggested that the white flags were meant to symbolise surrender. Direct connections were drawn to the threat of terrorism. Weeks later, Berlin artists Mischa Leinkauf and Matthias Wermke claimed responsibility for hoisting the two white flags, causing a security panic and another police investigation. In their official statement, the artists claimed that the flags were meant to celebrate ‘the beauty of public space’ and the anniversary of the death of German-born John August Roebling, the designer of the famous bridge. Roebling died in 1869 on July 22, the day the white flags appeared.

The film screening at SISU was followed by a Skype conversation with Mischa Leinkauf. The artist denied any kind of political statement related to the work, while keeping the interpretation of the work open. And yet the German background of the

Kuid saksa kunstnike aktsioonist on teisigi tõendeid peale filmi “Sümboolsed ohud”. Mischa selgitas SISU uudishimulikule publikule, et nad käivad USA valitsusega endiselt kohut, et saada tagasi valged lipud, mille nad kolm aastat tagasi Brooklyni sillale jätsid. Projekti tohutu ulatus ja ka film üksinda püstitab küsimuse kunsti ühiskondlikust tähtsusest ja mõjust. “Sümboolsed ohud” näitab meile, kuidas ametlik meedia juhtumit tõlgendas, ja meedia mõju üldiselt. See on hea näide sellest, kuidas kartust vägivalda ees kasutatakse ära inimeste hirmutamiseks. Inimesed on alati tundmatust peljanud.

1 White Flags Stump
New York Police. – BBC
News, 23. juuli 2014.

authors and the act of replacing the U.S. national flags in a public space, one of the most guarded places in New York, definitely places the work in a political context. Also the white colour and the format of a flag itself are imbued with references to countless political manifestations. Nevertheless, it is society, fear and constant paranoia that have taught us to search for these meanings. Leinkauf admitted that they made an intentional reference to American artist Gordon Matta-Clark and his performance *Clockshower* (1973) during which the artist climbed the famous Clock Tower Building in Lower Manhattan. Matta-Clark also recorded a video of the performance, which now 44 years later, is the only existing proof of the event.

Nevertheless, *Symbolic Threats* is not the only evidence of the happening that took place in New York. Mischa explained to the curious audience at SISU that they are still in court with the U.S. government, trying to get back the white flags that were left on top of the Brooklyn Bridge three years ago. The massive scope of the entire project, as well as the film, makes us question the social scope and power of art in the present day. *Symbolic Threats* shows us an interpretation of the incident through official media channels and the overall impact of media. It is a fine example of how the fear of being threatened by terrorism can infect people with horror. People will always fear the unknown.

1 White Flags Stump
New York Police. – BBC
News, 23 July 2014.

Ingel Vaikla on fotograaf ja filmitegija, kes tegeleb arhitektuuri ja inimese suhete ning arhitektuuri representatsiooniga kaamerapõhistes meediumites. Hiljuti linastus tema dokumentaalfilm "Majavalvur" nii ETV ekraanil kui ka rahvusvahelistel filmifestivalidel Hollandis, Austrias ja Ungaris. Ingel kuulub meeskonda, kes esindas Eestit 2012. aasta Veneetsia arhitektuuribiennaalil. Praegu täiendab ta end Belgias Genti Kuningliku Kunstiakadeemia magistriõppes, kirjutab disaini- ja arhitektuuriajakirjas *Idee* ning kureerib SISU sümposiumi filmiprogrammi.

www.vaiklastudio.ee/ingel

Ingel Vaikla is a photographer and film-maker who deals with the relations between architecture and people and the representation of architecture in camera-based media. Her documentary *Majavalvur* was recently screened on Estonian Television and at international film festivals in the Netherlands, Austria and Hungary. Ingel was part of the team that represented Estonia at the Venice Architecture Biennale in 2012. She is currently working toward a master's degree at the Ghent Royal Academy of Art in Belgium, writing for the design and architecture magazine *Idee* and curating the SISU symposium's film programme.

www.vaiklastudio.ee/ingel

Modulor

Digivideo, 6 minutit, 2015
Kunstnik-lavastaja: FREAKS
Režissöör: Patox

Šveitsis sündinud prantsuse arhitekt Le Corbusier on üks kõige mõjukamaid moderniste, kes tegeles projekteerimise ja arhitektuuri mõtestamisega alates 1910. aastate algusest.¹ Õppides arhitektuuri põhiliselt Prantsusmaal, oleme pidanud seisma silmitsi Le Corbusier' isaliku eeskuju ja hiiglasuure pärandiga, mistõttu on ta üks meie peamisi uurimisobjekte.

Modulor

Digital video, 6 minutes, 2015
Art direction by FREAKS
Film direction by Patox

The Swiss-born French architect Le Corbusier, who built and conceptualised architecture from early 1910s, is considered one of the most influential figures of modernity.¹ Having studied architecture mostly in France, we have been faced, even more than others, with Le Corbusier's paternal figure and his sometimes mammoth legacy, making him one of our preferred subjects of investigation.

Modulor on kuldlõikel põhinev antropomeetriline proportsioonisüsteem, mille Le Corbusier töötas 1940. aastatel välja selleks, et ühendada Inglise ja meetermõõdukust. Viidates otseselt Leonardo da Vinci "Vitruviuse mehele"², sai Modulorist kõikide Le Corbusier' elamuprojektide, sh näiteks aastail 1947–1952 Marseille'sse ehitatud ikooniliste korteritega Cité radieuse'i (Särav linn) mõõtude alus.

Modulor kehastab väidetavalt keskmiste mõõtudega meest, kes on 183 cm pikk ja tõstetud kätega ulatub 226 cm kõrgusele.³ Arvestasime välja, et ta silmade kõrgus on umbes 170 cm.

Püüdes nii interjööri kui ka arhitektuuri ülestandardiseerimisest lähtunud modernismi ümber mõtestada, hakkasime kavandama lühifilmi, millega saaksime mõõtude küsimumust pildi kaudu vahetult käsitleda.

Meil tekkis õnnekombel suurepärase võimalus filmida Cité radieuse'i tühjas korteris. Korter avaneb ühes suunas ja ulatub läbi kahe korruse, kusjuures sissepääs asub ülemisel korrusel, laskudes hoone lõunaküljel kuuendalt korruselt allapoole.

Nii-õelda ebahariliku pikkusega näitlejaid otsides jõudsimme lõpuks Brahim Ahmadouchi ja Jean-Yves Tualini. Modulor Brahim on 215 cm pikk ja modulor Jean-Yves 130 cm pikk. Algatuseks rääkisid nad meile avameelselt oma argielukogemustest ja sellest, missugune on nende vahekord kujundatud keskkonnaga. Tänu neile tajusime oma naiivsust, mõistes, kui keerukad standardesemed ja -mööbel õigupoolest olla võivad. Nende naljad panid meie mõtted tööle, aitasid kindlaksmääratud reeglid ümber mõtestada ja mõjutasid seega kogu projekti.

Läksime Marseille'sse ühel väga kenal soojal suvisel nädalavahetusel ning veetsime seal kaks vöttepäeva, salvestades nii pilti kui ka heli. Brahim ja Jean-Yves ööbisid Cité radieuse'is asuvas Le Corbusier' hotellis, mille arhitekt oli algusest peale kompleksi sisse kavandanud. Nõnda kogesid näitlejad ruumi ja kujundust vahetult, olles näitlemiseks hästi ette valmistatud.

The Modulor is an anthropometric system of dimensions based on the golden ratio developed by Le Corbusier in the 1940s with the aim of combining the Anglo-Saxon and metric measurement systems. Openly alluding to Leonardo da Vinci's *Vitruvian Man*¹, the Modulor became the basis for the dimensioning of all Le Corbusier's housing projects, including the Cité radieuse (Radiant City) in Marseille, built between 1947 and 1952, with its rather iconic flats.

The Modulor man supposedly embodies the average proportions of a man who is 183 cm tall, and 226 cm with his hands raised.³ We deduced that his eyes are at a height of approximately 170 cm.

Seeking to rethink modernity that is driven by an over-standardisation of production in both interior design and architecture, we started to devise a short film project in which we could directly address those issues of dimension in a very visual way.

We had the great chance and opportunity to shoot our film in an empty flat at the Cité radieuse. This two-floor mono-orientated flat, with the entry on its second floor, descends from the sixth floor on the southern façade.

We looked for professional actors of 'unusual' sizes and ended up meeting and hiring Brahim Ahmadouch and Jean-Yves Tual. Modulor Brahim is 215 cm tall and Modulor Jean-Yves is 130 cm. First, they openly shared their experiences of daily life and their relationship with their designed environments. We then naively realised how tricky standardised items and furniture could be for them. Their anecdotes fed our mind and thinking and started to mould the project by helping us to redefine fixed rules.

Over a very nice and hot summer weekend, we went down to Marseille and spent two full days capturing images and sounds. Brahim and Jean-Yves slept at the Hotel Le Corbusier, actually located within the Cité radieuse from the very beginning, and designed by Le Corbusier as part of the complex. Therefore the actors were able to fully experience the space and design and were in the most engaged state to act.

Otsustasime, et me ei kasuta üksikasjalikku stsenaariumi ja kogu film põhineb sellistel argistel korduvatel tegevustel nagu hammaste pesemine, duši all käimine, treppidest üles ja alla kõndimine, uste, kappide ja garderoobide avamine ja sulgemine. Filmi heliriba moodustub neid tegevusi tavapäraselt saatvatest müradest (dušivee solin, puitpõranda krigin, naabrite hääled). Brahim ja Jean-Yves sooritasid neid lihtsaid tegevusi ning kaamera filmis neid kas samal ajal (kahe kraanikausiga vannitoas) või kordamööda (köögis, elutoas, magamistoas, koridoris). Kõik korteris filmitud kaadrid on tahtlikult mustvalged. Et korteris, kus filmisime, olid säilinud algupärased, modernistlikule paletile vastavad

We decided that there would be no proper screenplay and the entire film would be based on the actors' daily routines, such as brushing their teeth, showering, walking up and down the stairs, opening and closing doors, cupboards, wardrobes. The soundtrack contains domestic sounds (water dripping in the shower, the creaking of wooden floors, noises made by neighbours) that were directly related to these activities. Both Brahim and Jean-Yves re-enacted those simple actions, while being filmed by the camera either at the same time (in the double bathroom) or one after the other (in the kitchen, living room, bed room, corridors). All the images shot inside the flat

erksad värvid (peamiselt põhivärvid), oleks pidevalt muutuvate värvidega tausta tõttu olnud raske keskenduda ruumile ja tegevusele.

Kaamera asus üldjuhul kummagi näitleja silmade kõrgusel. Iga kord tühjas korteris filmides paigutasime kaamera Brahimi ja Jean-Yvesi silmade kõrgusele. On lihtne näha, et enamik ruumikujundusdetailide on täiusliku Modulori silmade kõrgusel kaadrist osaliselt väljas, mis paistab ekraanil kohati üsna kohmakas. Näitlejaid filmides paigutasime iga kord kaamera Modulori silmade kõrgusele (170 cm), rõhutades modernistliku ruumi ebamugavust.

Freaks

100

SISU—LINE #3

are deliberately black and white. Like all the original flats, our flat was filled with strong hues based on the modernist range of mostly primary colours and it would have been difficult to focus on the space and actions in a disruptive and the ever-changing colourful background.

The height of the camera typically matched the height of the eyes of one of the actors. Each time we shot the empty flat, we positioned the camera at the exact eye heights of both Brahimi and Jean-Yves. One can easily see that most of the interior design details are partially out of frame when shot from the eye height of the perfect

Lae kõrgus, trepi kõrgus, akna kõrgus, koridori ja köögi kitsus... Korteri ruumi kogemine paljastas järjest selle piirangud ja puudused.

Kuid see video ei mõista Le Corbusier' töö üle kohut. See on visuaal-esteetiline essee, mis piidleb neid ikoonilisi kortereid uuest vaatepunktist, otsides vastust küsimusele, kuidas ja miks välistab meie moodne ühiskond mõningad inimesed sootuks, ehkki selle ülim eesmärk on arvestada kõigiga, võttes aluseks keskmise kodaniku, keda tegelikult ju ei eksisteeri.

1 Le Corbusier oli rahvusvaheliste moodsa arhitektuuri kongresside ehk CIAM-i (Congrès internationaux d'architecture moderne) üks asutajaid. Ta kirjutas mitu manifesti, milles määratles moodsa arhitektuuri viis põhimõtet: sammastele tõstetud hoone, paindlik põhiplaan, ebaregulaarne fassaadikujundus, lintaknad ja katusaed.

2 Da Vinci "Vitruviuse mees" (*Le proporzioni del corpo umano secondo Vitruvio*) on u 1490. aastast pärit kuulus joonistus, mis kujutab üheaegselt nii ringi kui ka ruudu sees kahes asendis seisvat meest.

3 Kõik mõõdud põhinevad kuldloikel, mille suhtarv on ligikaudu 1,618.

Modulor man, which sometimes looks rather awkward on the screen. On the contrary, each time we shot the actors, we positioned the camera at the exact eye height of the Modulor man (170 cm), emphasising how uncomfortable a modernist space could be. The ceiling height, the stair height, the window height, the narrowness of the corridors and kitchen... One after another, all the simple experiences of the space in the flat revealed its limits and failure.

However, this video is not meant as an indictment of Le Corbusier's work, but as a visual and aesthetic essay in motion, offering a new perception of the iconic flats and trying to resolve the problem of how and why our modern societies, despite themselves, tend to exclude some people, while a priori, seeking to take everyone in consideration by always addressing an average citizen that does not really exist.

1 Le Corbusier was the founding member of the CIAM International Congresses of Modern Architecture. He also wrote several manifestos in which he established the five points of modern architecture: pilotis, free design of the ground plan, free design of the façade, horizontal window and roof gardens.

2 Da Vinci's *Vitruvian Man* (*Le proporzioni del corpo umano secondo Vitruvio*) is a famous drawing from circa 1490 featuring a man in two different positions inscribed within both a square and a circle.

3 All dimensions are based on the golden ratio, approximately 1.618.

Freaks on Pariisis tegutsev arhitektuuribüroo, mis on kavandanud peamiselt kultuurihooneid (MECA Bordeaux's, CIAV Meisenthalis, Fondation Fiminco Romainville'is jt), loonud näitusekujundusi ja vahel ka arhitektuuri käsitlevaid videoid.

www.freaksarchitecture.com

Freaks is a Paris-based architectural practice, working mainly on buildings used for cultural activities (MECA in Bordeaux, CIAV in Meisenthal, Fiminco Art Foundation in Romainville, etc.), exhibition set-ups, and occasionally directing architecture-orientated videos.

www.freaksarchitecture.com

E42: märkmed maastikust

Rooma EUR-i linnajaos filmitud “E42” (16 mm, 33 min, 2015) lõimib kokku tantsu, tegevuskunsti, stsenaariumipõhise narratiivi, *cinéma vérité* ja intiimse usutluse, et uurida kollektiivsete teadmiste säilitamise ja muutumise probleeme ja protsesse ruumis, millest pidi saama täiuslik fašistlik linn. Film toob nähtavale selle linnaosa ja fašismi sümboolilise vahekorra, käsitledes üksiti kollektiivse mälu ebamääraseid ja tihti vastuolulisi ilminguid.

“Märkmed maastikust” koosneb 22 kaadrikust, mis pärinevad videost “E42”, ning mõtiskleb selle modernistliku maastiku paatose ja kõheduse üle.

Cynthia Madansky

E42: Notes on a Landscape

E42 (16mm, 33 min, 2015), filmed at the EUR district in Rome, integrates dance, performance, scripted narrative, cinema vérité, and direct address interview to explore the challenges and processes of preserving and shifting collective knowledge over time in a space that was intended to be the perfect Fascist city. The film reveals the symbiotic relationship between this urban landscape and Fascism, while unravelling the ambiguous and often contradictory expressions of collective memory.

Notes on a Landscape is a selection of twenty two stills from *E42*, reflecting on the pathos and spectre of this modernist landscape.

EUR-i linnajagu Roomas on 420-aakrine ala, kus Mussolini plaanis 1941. aastal korraldada Rooma maailmanäituse (Esposizione Universale di Roma). Riik lükkas ehitustandri sisseõnnistamise 1942. aastasse, et tähistada sellega fašistliku võimu 20. aastapäeva. EUR-ist pidi saama avalike ürituste areen, kus fašistlik režiim etendab oma kollektiivset üksmeelt.

The EUR district of Rome is a 420-acre landscape that Mussolini envisioned as the site for the 1941 World Fair, entitled the Universal Exhibition in Rome (Esposizione Universale di Roma). The regime shifted the inauguration date of the site to 1942 in honour of the twentieth anniversary of the Fascist regime. The EUR was intended as a place for public performance and collective acts of solidarity with the Fascist regime.

Näiliselt demokraatlikul arhitektuurivõistlusel valiti EUR-i peaarhitektiks Marcello Piacentini, kes pidi kujundama n-õ Mussolini linna Versailles'le sarnaneva imperaatorliku foorumina.

Under the pretence of a democratic architectural competition Marcello Piacentini was chosen as the main architect of the EUR, envisioning the 'City of Mussolini' as an imperial forum, similar to that of Versailles.

Esimesena pidi EUR-is kerkima Palazzo degli Uffici dell'Ente Autonomo (1937–1939). Kirjad fassaadil jutustavad uhkusega Rooma laienemisest mere suunas ning Publio Morbiducci kujundatud travertiinist madalreljeef paigutab Mussolini Rooma ajaloo suhtluse juhtrolli mänginud isikute seas keskselle kohale.

The Palazzo degli Uffici dell'Ente Autonomo (1937–1939) was the first building to be completed at the EUR. The inscription on the façade celebrates the expansion of Rome towards the sea, and the travertine bas relief designed by Publio Morbiducci places Mussolini in a central position amongst the protagonists of Roman history.

107

Arhitekt ja ajakirja Casabella toimetaja Giuseppe Pagano kirjutas 1941. aastal artikli "Kaotatud võimalused" ("Occasioni perdute"), milles kritiseerib EUR-i arhitektuurivõistlust ja kujunduslahendust. Varsti pärast seda pani fašistlik võim ajakirja kinni ja Pagano saadeti Mauthauseni koonduslaagrisse, kus ta suri 13 päeva enne laagri vabastamist.

In 1941, Giuseppe Pagano, an architect and editor of the journal *Casabella*, wrote 'Lost Occasions' (*Occasioni perdute*), criticising the architectural competition process and design direction of the EUR. Shortly thereafter, the Fascist regime seized *Casabella* and Pagano was sent to Mauthausen concentration camp where he died 13 days before the camp was liberated.

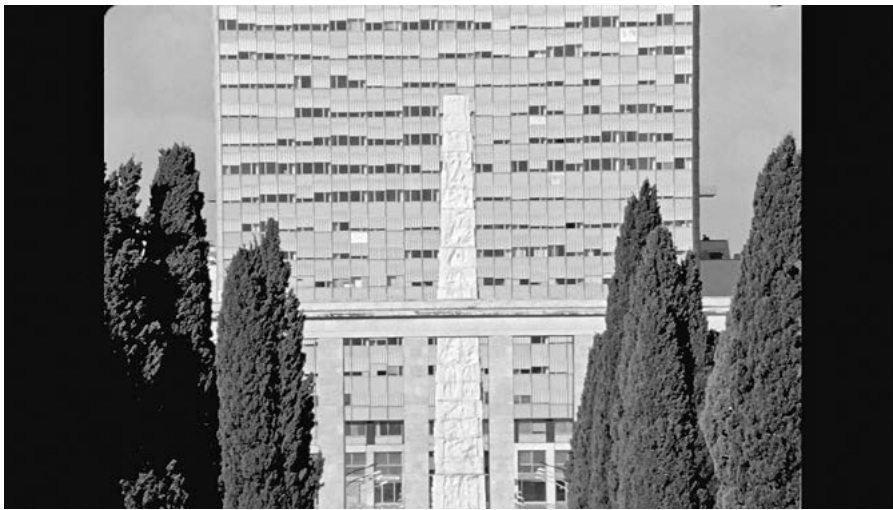
Sõja tõttu katkestati EUR-i ehitamine 1943. aastal ja mitmed hooned jäid lõpetamata. EUR ärkas uuele elule 1951. aastal, mil fašismi ülistamise asemel sai sellest koht valitsus- ja ärihoonetele, peentele villadele ja keskklassi elamutele ning riiklikele muuseumitele.

Due to the ongoing war, construction at the EUR was abandoned in 1943 and many of the buildings remained unfinished. The EUR district was revived in 1951 and was transformed from its original intention as a celebration of Fascism into a government and business district, a residential area comprised of exclusive villas and middle-class housing, and a site for national museums.

1960. aasta Rooma olümpiamängudega seoses algas EUR-is järgmine ehitusetapp. Rajati kilomeetripikkune ja 130 meetri laiune järv, kunstkaljud, kosed ning istutati tuhat Tōkyō linnalt kingituseks saadud kirsipuud. Piirkonna arengu eest vastutas riiklik ettevõtte Ente EUR. 1990. aastatel muudeti Ente EUR ümber äriühinguks EUR S.p.A. Ühingu vara kuulub endiselt riigile, kuid selle tegutsemisloogika meenutab pigem eraõiguslikku kinnisvaraettevõtet.

In 1960 the Olympic Games took place in Rome and the EUR went through a new phase of construction. A lake, one kilometre long and 130 metres wide, artificial cliffs, waterfalls, and a thousand cherry trees donated by the city of Tokyo were constructed. Ente EUR, a public firm was in charge of the development of the area. In the 1990s Ente EUR transformed into a private company called EUR S.p.A. The property under its control remained public, but the building procedure became a privatised real estate company.

EUR-i kõige ikoonilisem hoone on Palazzo della Civiltà Italiana ehk Colosseo Quadrato (Kandiline Colosseum). Hoonet ilmestav raidkiri tuletab igapäevaselt meelde Mussolini fašistlikku retoorikat:

UN POPOLO
 DI POETI
 DI ARTISTI
 DI EROI
 DI SANTI
 DI PENSATORI
 DI NAVIGATORI
 DI TRASMIGATORI

The most iconic building of the EUR is the Palazzo della Civiltà Italiana or the Colosseo Quadrato (Square Coliseum). The epigraph on the building serves as a daily reminder of the Fascist rhetoric of Mussolini:

UN POPOLO
 DI POETI
 DI ARTISTI
 DI EROI
 DI SANTI
 DI PENSATORI
 DI NAVIGATORI
 DI TRASMIGATORI

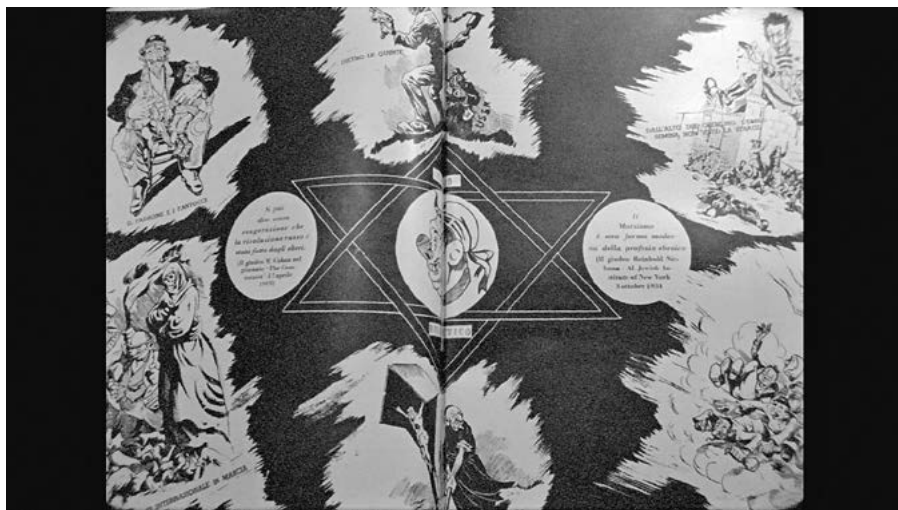
Fašistlik režim viis sisse ja arendas järjekindlalt pealekaebamise, süüdistamise ja häbimärgistamise süsteemi. Inimesed pandi üksteise järele nuhkima, et võime "õonestavast" ja "ohtlikust" käitumisest teavitada. Poliitilisele politseile (Casellario Politico Centrale, CPC) saadeti anonüümkirju ja enamik võimude huviorbiiti jõudnud inimesi kas tapeti või saadeti pagendusse. See jälitustegevus ei teinud vahet ühiskondlikul klassil, ametil, sool ega vanusel.

Delation, the process of informing, accusing and denouncing was systematically administered and developed during the Fascist regime. It consisted of appointing people within communities to spy and report on any 'subversive' or 'dangerous' behaviour. Anonymous letters were sent to the police (Casellario Politico Centrale, CPC) and most of the people targeted in such way were either killed or sent into exile. This form of surveillance transcended social classes, occupational status, gender and age.

8. septembril 1943. aastal hõivasid Uffici hoone Saksa väed, kes kasutasid seda haiglana. 1945. aastal kasutas Briti armee seda ühe oma peastaabina. Praegu tegutseb majas riigile kuuluv ettevõtte EUR S.p.A.

On 8 September 1943, the Uffici building was occupied by German troops and used as an infirmary. In 1945, the British Army used it as one of their main headquarters. Today it houses the offices of the government-owned EUR S.p.A. company.

Fašistlikul perioodil ilmunud ksenofoobne, rassistlik ja antisemitlik propagaandajakiri *La difesa della razza* kuulutas puhast "itaalia rassi", mida peeti Lääne-Euroopa Vahemere rasside, juutide, asiaatide ja aafriklaste suhtes üliluslikuks.

La difesa della razza, a xenophobic, racist, anti-Semitic propaganda magazine produced during the Fascist regime proclaimed a pure 'Italian race' that is distinct and superior to the Mediterranean races of Western Europe, the Jews, Asians and Africans.

Kaks identset hoonet ühes nende vahel paikneva ümara Piazza delle Nazioni Unitega ehitati 1942. aasta maailmanäituse jaoks. Hoonete ehisreljeefid nõretavad fašistlikust retoorikast. Praegu kasutavad neid hooneid INA (Riiklik Kindlustusinstituut) ja INPS (Riiklik Sotsiaalhoolekandesüsteemi Instituut). Ühtlasi on see avalik ruum, kus saavad varju kodutud.

The Palazzo dell'INA/Piazza of the United Nations is formed by the concave space between two identical buildings designed for the exhibitions of E42. The Fascist rhetoric embedded in the decorative reliefs on the buildings is omnipresent. Today the INA (the National Insurance Institute) and INPS (the National Social Security Institute) have their offices here. It is also a public space where homeless people take refuge.

Orgaaniline efemeerne demarkatsioon. An organic ephemeral demarcation.

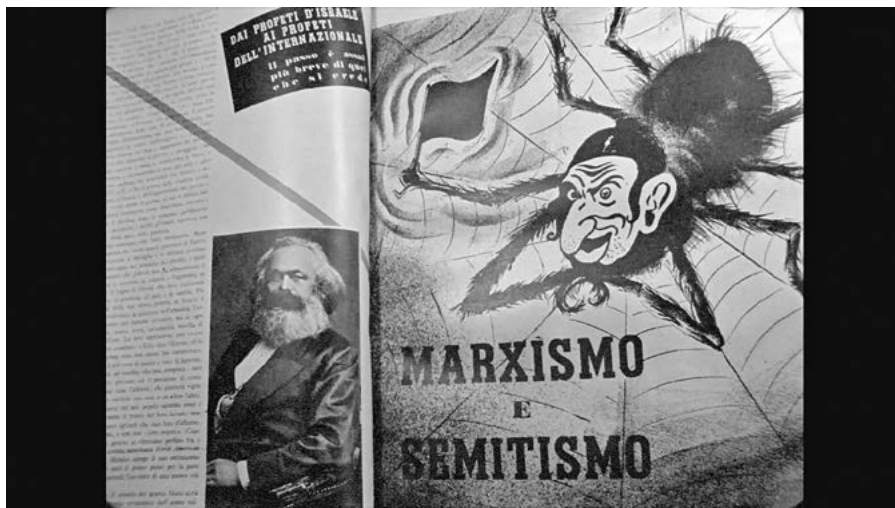
Vaade EUR-ile 1942. aasta Rooma maailmanäituse jaoks kavandatud Rooma Tšivilisatsiooni Muuseumi trepilt. 1950. aastail jätkas Rooma linn projekti ja muuseum avati külastajatele 1955. aastal. Selle suure muuseumi 59 osakonda ilmestavad koopiate, makettide ja valitud esemete abil Rooma tsivilisatsiooni ajalugu selle algusest kuni 4. sajandini. Oluline tõmbenumber on keiserliku Rooma hiiglaslik makett. Muuseumi kõrval asub planetaarium ja astronoomiamuuseum.

A view of the EUR from the steps of the Museum of Roman Civilisation, designed for the Universal Exhibition of Rome in 1942. The municipality of Rome recommenced the initiative in the 1950s and the museum was opened to the public in 1955. Through replicas, models and a selection of artefacts, the 59 sections of this grand museum illustrate the history of Roman civilisation from its origins to the 4th century. A major highlight is a massive model of Imperial Rome. Adjacent to the premises is the Planetarium and Astronomical Museum.

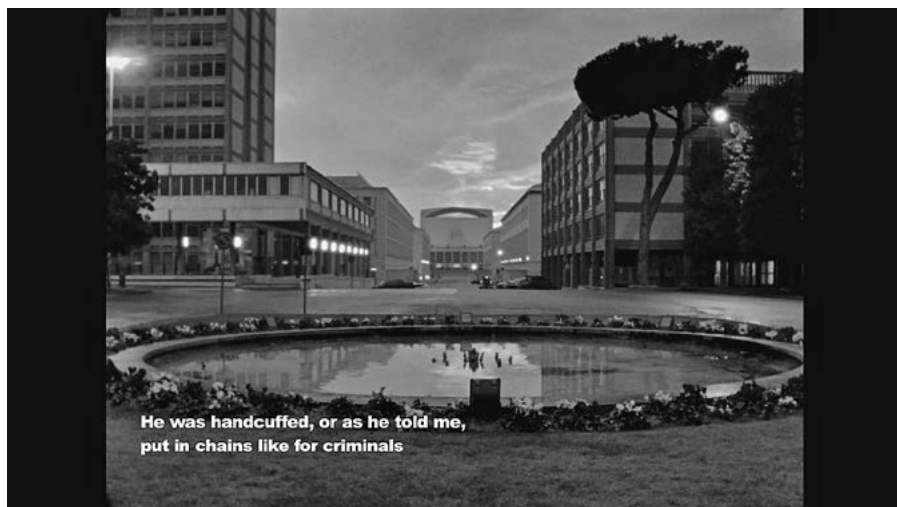
Suurplaanis kaader Riigi Keskarhiivi seinast, kus säilitatakse fašistliku partei (Partito Nazionale Fascista, PNF) ning Mussolini mõjuvõimsa ja argielu kõikidesse kihtidesse imibunud Itaalia salapolitsei (Organizzazione per la Vigilanza e la Repressione dell'Antifascismo, OVRA) dokumente. Üks OVRA põhiülesandeid oli "õõnestajate" kohta süstemaatiliselt teavet kogunud politseieriüksuse CPC tegevuse korraldamine. Need rahvusarhiivis säilitatavad toimikud sisaldavad üksikasjalikke isikuandmeid, sh teavet inimese hariduse, kultuuritausta, harjumuste, iseloomu, sõpruskonna ja seksuaalse sättumuse kohta.

A close-up of a wall at the Central State Archive which houses the records of the Fascist Party (Partito Nazionale Fascista, PNF) and of the Organisation for Vigilance and Repression of Anti-Fascism (OVRA), Mussolini's extensive secret police force that infiltrated all aspects of domestic life in Italy. One of the chief duties of the OVRA was to facilitate the CPC, a special police force that systematically gathered personal information about 'subversives'. These files, housed at the National Archives, present a detailed personal profile containing all data concerning the subjects' education, culture and habits, character, friendships, as well as sexual orientation.

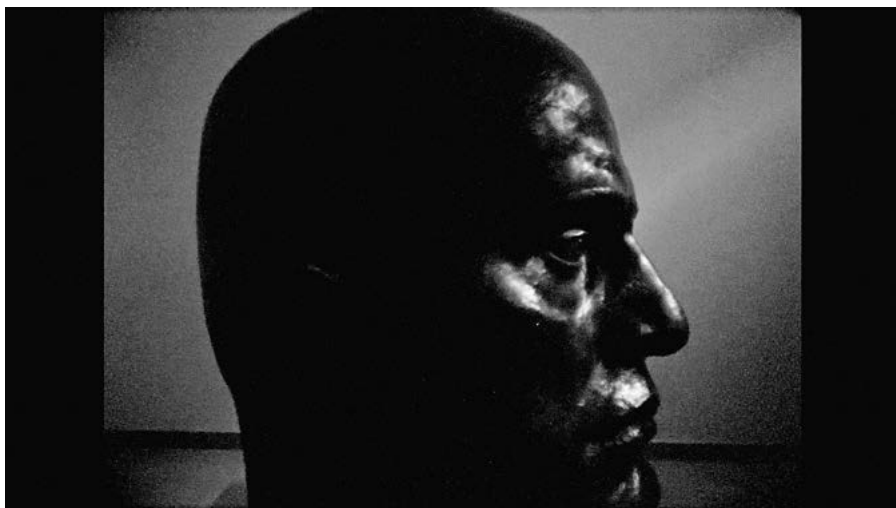
1933. aastal kuulus Itaalia juudi kogukonda, mis on üks vanimaid Euroopas, umbes 50 000 inimest. 14. juulil 1938. aastal avaldatud rassimanifest kuulutas, et juudid ei tohi töötada koolides, riigiasutustes, sõjaväes ega meediaväljaannetes. Samuti keelati sellega abielu juudi ja mittejuudi vahel.

The Italian Jewish community, one of the oldest in Europe, numbered about 50,000 in 1933. The Racial Manifesto, published on 14 July 1938 proclaimed that all Jews are forbidden to be employed in schools, governmental offices, the armed forces and to hold positions in the mass media. Marriages between Jews and non-Jews were also illegal.

Katia Tennenbaum jutustab oma vanemate loo: kaks juudi pagulast, kes põgenesid sõja päevil Firenze, et jätkata seal oma studiumi. Kui Itaalia 1940. aastal sõtta astus, saadeti "võõrjuudid" interneeritute laagritesse. Katia perekond saadeti San Donato linnakesse. 6. aprillil 1944. aastal vahistasid Wehrmachtis sõdurid San Donatos 16 juuti. Esmalt hoiti neid vangis Roomas, seejärel saadeti Modena lähedal asuvasse Fossoli koonduslaagrisse ja lõpuks Auschwitzi. Ainult neli San Donato juuti pääses Auschwitzist. Katia ja ta vanemad ei olnud vahistamise päeval linnakeses ja neil õnnestus põgeneda Rooma.

Katia Tennenbaum tells the story of her parents, two Jewish refugees who fled to Florence during the war to continue their university education. When Italy entered the war in 1940, 'foreign Jews' were sent to internment camps. Katia's family was sent to San Donato. On 6 April 1944, 16 of the Jews in San Donato were arrested by Wehrmacht soldiers. They were first imprisoned in Rome, then sent to the camp of Fossoli (Modena), and ultimately deported to Auschwitz. Only four people from San Donato survived Auschwitz. Katia and her parents were not in the village on this day and escaped safely to Rome.

Mussolini pronkspea Uffici hoone keldris asunud varjendis. Giovanni Prini ja Domenico Rambelli modelleerisid kuningas Vittorio Emanuele III ja Benito Mussolini üleelusuuruses pead 1942. aasta Rooma maailmanäituse avamise tarvis.

A bronze head of Mussolini housed in his former bunker located in the basement of the Uffici building. The artists Giovanni Prini and Domenico Rambelli sculpted larger-than-life heads of King Victor Emmanuel III and Benito Mussolini for the inauguration of the Universal Exhibition of Rome, 1942.

Ventotene saart tunti varem maailmast eraldatud kinnipidamiskoha ehk *confina*'na, kus hoiti ööpäevaringse valve all fašistliku režiimi vastaseid. Tänapäeval on Ventotene kuulus puhkusesaar.

The island of Ventotene, formerly known as a 'confina', is an isolated place of confinement where opponents to the Fascist regime were sent and kept under 24-hour surveillance. Today Ventotene is a well-known vacation island.

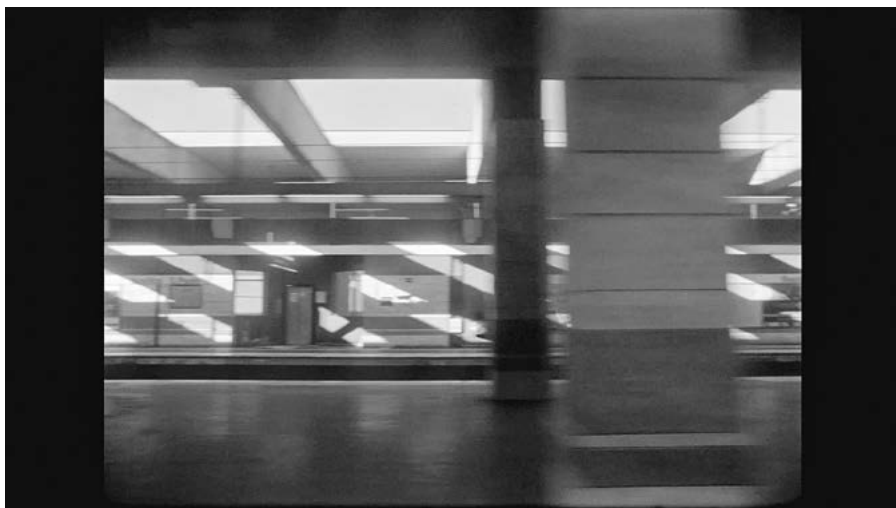
Quadrato neljas nurgas paiknevad Kreeka kangelasi kujutavad ratsaskulptuurid. Kõigi 28 kaare all seisab 3,4 meetri kõrgune kuju, sümboliseerides oskusi ja omadusi, mida tõeline fašist peab oskama ja kehastama. Skulptuurid kujutavad oskusi järgmistes valdkondades: meresõit, juura, arhitektuur, ajalugu, astronoomia, leiutamine, arheoloogia, tööstus, äri, filosoofia, põllumajandus, lihttöö, loodusteadused, geograafia, füüsika, keemia, arstiteadus, teater, skulptuur, maal, luule, käsitöö, muusika, kangelaslikkus ja sõjandus.

A series of equestrian sculptures, representing Greek heroes, situated at the four corners of the 'Quadrato'. Under each of the twenty eight arches stands a statue, 3.4 metres high, representing the competencies and qualities that a true Fascist needs to master and embody. These statues highlight the expertise in navigation, law, architecture, history, astronomy, inventions, archaeology, industry, commerce, philosophy, agriculture, labour, natural sciences, geography, physics, chemistry, medicine, theatre, sculpture, painting, poetry, handicrafts, music, heroism and the military.

Adalberto Libera kavandatud Palazzo dei Congressis paikneb suur elegantselt kujundatud vastuvõtusaal ristuvate treppide, marmormustris seinakujunduse ja klaasfassaadiga. Hoone fuajees on Achille Funi fašistlikku võimu ülistav seinamaal "Kõik teed viivad Rooma". Tänapäeval üürib EUR S.p.A. kongressihoonet välja ürituste ja konverentside tarvis.

Designed by Adalberto Libera, the Palazzo dei Congressi houses a grand reception hall elegantly designed with criss-crossing staircases, patterned marble wall designs and a glass façade. At the entrance to the building is a mural entitled *All Roads Lead to Rome* by Achille Funi, depicting the intended apotheosis of the Fascist regime. Today, EUR S.p.A. rents out the Congress building for private events and conferences.

Rooma metroo B-liinil on EUR-is kolm peatust: Magliani, Palasport ja Fermi. Magliani jaam avati 1942. aastal Rooma maailmanäituse jaoks ja asub EUR-i lõunaküljel otse Quadrato taga. See piirkond on tuntud ka ühe Rooma peamise punaste laternate rajoonina. See on nii-öelda lubatud ala, kus prostituudid võivad ohutult oma tööd teha.

There are three metro stops on the B line to the EUR: Magliani, Palasport and Fermi. The Magliani station was opened in 1942 for the Esposizione Universale di Roma and is situated on the southern edge of the EUR directly behind the Quadrato. This area is also well known as one of the red light districts of Rome. It has been designated as a 'zone of tolerance', a safe area for prostitution.

EUR-is on filme vandanud paljud Itaalia režissöörid. Michelangelo Antonioni linateoses "Varjutus" (*L'Eclisse*, 1962) määrab peategelane Vittoria (Monica Vitti) oma kallima Pieroga (Alain Delon) päikeseloojanguks kohtumise EUR-is Fungi torni juures. Filmi lõpustseenis astub kummituslikult tühja maastiku taustal bussist välja mees, kes loeb ajalehe juhtartiklit "Rahu on habras", kuid kumbki armastaja ei jõua kohale.

Many Italian filmmakers have shot films in the EUR. In *L'Eclisse* (1962), Michelangelo Antonioni's heroine Vittoria (Monica Vitti) arranges to meet her lover Piero (Alain Delon) at sunset at the Fungi tower in the EUR. In the final scene, the landscape is hauntingly empty, a man steps from a bus reading a newspaper with the headline 'Peace Is Weak' and neither lover arrives.

Cynthia Madansky on mitmete auhindadega pärjatud režissöör ja maalikunstnik. Oma ekraaniteostes kombineerib ta mitmesuguseid kinematograafilisi väljendusvorme, nagu autobiograafia, eksperimentaalsed meetodid, *cinéma vérité*, stsenaariumipõhine narratiiv, etnograafiline vaatlus, aga ka tantsu ja *performance*'it. 2017. aastal pälvis ta Guggenheimi stipendiumi ning on külaliskunstnik ja -filmidotsent Hampshire College'is (Amherst, Massachusetts, USA).

www.madansky.com

Cynthia Madansky is an award-winning filmmaker and painter. Her films integrate hybrid forms of cinematic traditions including autobiographical and experimental methodologies, *cinéma vérité*, scripted narrative, ethnographic observation, dance and performance. In 2017 she was awarded a Guggenheim Fellowship and she is a Visiting Artist/Associate Professor of Film at Hampshire College in Amherst, Massachusetts, United States.

www.madansky.com

Intervjuu Jüri Kermikuga

Tunnistan, et teen oma elu esimest intervjuud. Kuid mulle tundub, et kuna olen vaba professionaali stampidest, annab see mulle võimaluse esitada neid küsimusi, mis mind tõeliselt huvitavad.

Pille Lausmäe (PL): Jüri, kas sa kitarril mängid veel?

Jüri Kermik (JK): Sihipärast muusikategemist pole ma harrastanud pärast ERKI¹ lõpetamist ja Päratrustist² lahkumist 1983. aastal. Sisearhitekti ja mööblidisaineri karjääri algust tõsiselt võttes ei jäänud selleks enam vajalikku aega. Oma kitarril hoian küll hääles ja ka mängin aeg-ajalt. Turisti kolmekümnendal aastapäeval ei saanud ma jätta kasutamata ettekäänat Tallinnasse lendamiseks, et ühineda Päratrusti koosseisuga Rock Cafe laval.

Seosed minevikuga avalduvad mitmeid liine pidi. Viimased paar aastat olen tegelenud suurema uurimisprojektiga 1980. aastate Eesti noore disainigeneratsiooni kujunemisest ja läbilöögist viimase nõukogudeaegse kümnendi keerulistes tingimustes. Sellega seoses on mu huvi disaineri ja ajaloolasena pöördunud tolleaegse olustiku, ideede ja loominguliste väljaastumiste mõtestamisele. Päratrusti liikme ja noore disainipõlvkonna ühe esindaja nii-öelda "kohalolija pilgu läbi" avaneb selle töö käigus huvitavaid tagasivaatelisi perspektiive. Eesti Kultuurkapitali ja kaasautorite toel on see projekt saanud konkreetse ajakava ja väljundi 2018. aastal ilmuva raamatu ja näituse kujul.

Pille Lausmäe

Interview with Jüri Kermik

I have to admit that this is the first interview I've ever done. But it seems to me that since I'm free of any professional preconceptions, it gives me the opportunity to ask the questions that really interest me.

Pille Lausmäe (PL): Jüri, do you still play the guitar?

Jüri Kermik (JK): I haven't played regularly since I graduated from ERKI¹ and left Päratrust² in 1983. Unfortunately, I didn't have enough time for music when I started to seriously focus on a career as an interior architect and furniture designer. I do keep my guitar tuned and still play from time to time. On the Trust's thirtieth anniversary, I couldn't resist taking advantage of the occasion to fly to Tallinn and join the band on stage at the Rock Cafe.

The connections to the past run along several lines. During the last couple of years I have been working on a large research project on the development of the young Estonian design generation of the 1980s and its breakthrough under the complex circumstances of the last decade of Soviet rule. In this connection, my interests as a designer and historian have turned to an articulation of the situation, ideas and creative interventions at the time. Through the 'gaze of someone who was present' as a member of Päratrust and a representative of the young designer generation, some interesting

PL: Sa lahkusid Eestist ajal, mil enamik mujal maailmas ringi vaatavatest eestlastest otsisid paremat elu ja suuremat teenistust. Sina läksid õppima, ennast täiendama siin Eestis omandatud erialal. Kummalisel moel oskasid sa siis teha kõrged ja kaugeleulatuvad panused oma tuleviku suunas. Kõrvalt vaadates oli see julge ja ambitsioonikas otsus. Rumal on ilmselt küsida, kas see otsus tuli kergelt, äkki või pika heitlusega. Kuid siiski...

JK: Otsus Londonisse ennast täiendama minna tulenes uutest võimalustest ja ka vajadustest. 1980. aastate lõpus oli avanenud võimalusi välismaailmaga suhtlemiseks. Minu süvenev huvi mööblidisaini vastu väljendus eelkõige koostöös Soome firmaga Avarte. 1991. aasta sai selles kontekstis minu jaoks eriliselt tähtsaks. Avartes tootmisse läinud ON tool oli toomas positiivset tagasisidet. Tooli eksponeeriti rahvusvaheliselt Soome juubelinäitusel koos disainiklassikute Alvar Aalto ja Yrjö Kukkapuro töödega, selle vastu tunti huvi Jaapanis ning valiti kandidaadina samal aastal valmiva Helsingi Ooperimaja kohviku sisustamiseks. Helsingi kui üks Põhjamaade aktiivsemaid disainikeskusi oli Avarte kaudu saanud minu teiseks kodulinnaks. Optimistlikust energiast üksinda aga ei piisanud. 1990. aastate alguses saabunud sügavas majanduskriisis, mis vapustas Skandinaavia maid ja kogu Euroopat, tekkis tühimik. Ehitus ja tootmine seiskus, uute ideede realiseerimine samuti. Paljud arhitektid ja disainerid jäid tööta. Mulle tundus ainuõige otsusena aeg maha võtta. Siit sündiski idee proovida jätkata oma õpinguid Londonis.

Saatsin oma portfoolio Kuningliku Kunstikolledži (Royal College of Art) mööbli-osakonda. Mäletan, et selleks, et kindlustada paki jõudmine adressaadini, palusin ühel Soome kolleegil postitada see Helsingist. Eestis olid ajad segased ja postiühendust välismaaga kontrollis ikka veel Moskva. Portfoolio esitlus osutus edukaks ja mulle pakuti koht MPhil kraadi alustamiseks 1992. aasta sügisel. Kui Londonisse lendasin, oli Eestis iseseisvus välja kuulutatud.

retrospective viewpoints are being revealed in the course of this project. With the support of the Cultural Endowment of Estonia and the co-authors, the project now has a definite schedule for a book to be published with an accompanying exhibition in 2018.

PL: You left Estonia at a time when most of the Estonians looking around in the world were seeking a better life and higher earnings. You left to continue your studies and supplement the professional knowledge you had acquired in Estonia. And in a strange way, you were able to make excellent and far-reaching contributions toward your future. Looking from the outside, it was a daring and ambitious decision. It would probably be unwise of me to ask whether the decision came easily or as the result of a long struggle. But still...

JK: The decision to go to London to continue my studies was based on new opportunities but also on necessity. The opportunity to communicate with the outside world had opened up in the late 1980s. My deepening interest in furniture design was expressed first of all in my collaboration with the Finnish company Avarte. In this context, 1991 became an especially important year for me. The ON chair, which went into production at Avarte, started to receive positive feedback. The chair was displayed at the international Finnish jubilee exhibition along with the works of Alvar Aalto and Yrjö Kukkapuro. The Japanese were interested in it and it was chosen as an option for the furnishings in the Helsinki Opera House café, which was being completed at the time. Through my association with Avarte, Helsinki, as one of the most active Nordic design centres, had become my second hometown. But optimistic energy alone was not enough. The serious economic crisis that occurred in the early 1990s, shocking Scandinavia and all of Europe, caused a void. Construction and manufacturing stalled, as did the execution of new ideas. Many architects and designers lost their jobs. In the middle of all this, it seemed that taking some time

PL: Kas sa vahel meenutad seda lahkumist, kas see on nüüd juba nostalgiline periood?

JK: Minu otsuse ajendas eelkõige soov mööblidisainis alustatud jätkata. Võimalus konkreetselt tootmist silmas pidades projekteerida oli saanud minu keskseks huviks. Teiselt poolt, arvestades nii-öelda teistsugusesse kultuuriruumi asumist, oli kahtlemata tegemist uue algusega. Meenutustes nostalgiat ei ole. Kaksikümmend viis aastat ajalist distantsi näitab selgelt, et tegemist on olnud valikutega. Huvitav on aga see, kuidas isiklikud valikud välisteguritega põimuvad.

PL: Jah, tõesti. Tagasivaatavalt on tihti kummastav aduda, kuidas meie isiklikud otsused või pöördelised momendid haakuvad muutustega ühiskonnas. Sina valisid Londoni, mitte meile ehk kultuuriruumilt lähedasema Soome või Taani. Miks?

JK: Peamine tõukejõud oli eespool mainitud majanduskriis, sest see puudutas eriti teravalt just Skandinaaviat. Samal ajal tundusid ahvatlevad need võimalused, mida maailm ja prestiižikas õppeasutus pakkusid. Londonis Kuninglikus Kunstikolledžis tekkisid silmaringi avardavad kontaktid uue rahvusvahelise disainipõlvkonna esindajatega, õppejõududega (Floris van den Broecke, Vico Magistretti, Ron Arad) ning firmadega Itaalias ja Ameerika Ühendriikides (Joseph, Herman Miller). Suhteid Eesti ja Soomega pidasin samuti jätkuvalt tähtsaks. 1994. aastal, kui majandus oli uuesti jalgu alla võtmas, töötasime Avartega juba järgmise tooli (MOON) prototüübi kallal.

PL: Sa lahkusid Nõukogude Eestist. Pisut naiivne on küsida, mis oli erinev. Kuid mis oli teisiti, kui sa lootsid või eeldasid? Pean silmas eeskätt hoiakuid, töökultuuri, haridussüsteemi.

off was the most viable option. That is when the idea emerged to try and continue my studies in London.

I sent my portfolio to the furniture department at the Royal College of Art. I remember that, in order to make sure the package would reach its destination, I asked a Finnish colleague to mail it from Helsinki. The times were very chaotic in Estonia and the sending of mail to the outside world was still controlled by Moscow. The portfolio presentation turned out to be a success and I was offered a place in the MPhil programme to commence my studies in the autumn of 1992. When I flew to London, independence had been declared in Estonia.

PL: Do you sometimes think about that departure? Is it a nostalgic period now?

JK: My decision was motivated primarily by the wish to continue what I had started in furniture design. The opportunity to design something that would actually be produced was most important to me. On the other hand, considering the fact that I was about to move into a different cultural space, it became also a new beginning. There is no nostalgia in my reminiscences. Twenty-five years of temporal distance clearly shows that these were my choices. However, it is interesting to see how personal choices have been intertwined with external factors.

PL: Yes, indeed. In retrospect it is often strange to realise how our personal decisions or revolutionary moments fit in with changes in society. You chose London, why not something closer to our cultural space, like Finland or Denmark?

JK: The impetus was the economic crisis I mentioned before, because it most acutely affected Scandinavia. At the same time, I was tempted by the opportunities that a global city and prestigious educational institution seemed to offer. In London, at the

JK: Kõige suuremat erinevust ja õppimisruumi kogesin hoiakute osas. Juba Avartes Yrjö Kukkapuro kõrval oma ideid tooteks arendades õppisin hindama disaini kui protsessi avatust ja väärtustama selle erinevates etappides saadavat tagasisidet potentsiaalselt kasutajalt, tootjalt, turustajalt ja ka kriitiliselt kolleegilt. Nõukogude olustik oli meid lükanud suletuse poole – disainitud ese, suure tõenäosusega näitusel eksponeerimiseks valminud unikaalobjekt, oli küll sündinud ehedast looja ambitsioonist ning leidlikkusest piiratud materjalide ja teostusvõimaluste kombineerimisel, kuid ohtlikult kaugel reaalsusest ja tarbija-kasutaja vajadustest.

Läänes õppides ja töötades avanes mulle disaini kui tegevusala tegelik potentsiaal oma võimaluste, aga ka vastutusega valikute tegemisel. Minu isiklik kujunemine haakus selles mõttes 1990. aastate alguses rahvusvahelises disainidiskursuses aset leidnud kriitilise pöördega, millega kaasnes niinimetatud “pillavate kaheksakümnendate” hukkamõistmine. Keskkonnas, kus näiliselt on kõik lubatud ja kättesaadav, muutub valiku tegemine disaini erinevatel tasanditel eriti kriitiliseks.

PL: Või oli hoopis midagi, mille tajumine andis sulle lisakindlust liikuda edasi tehtud valikute ja otsuste suunas. Ehk ei olegi me nii erinevad, kui vaid lastetuba on korras...

JK: Lastetoas ja õpinguaastatel alustatu omab kindlasti suurt tähtsust otsuste kaalumisel ja – nagu sina siinkohal väljendad – “valikute kaudu edasi liikumises”. Oma kogemuste põhjal julgen väita, et meie omaaegne haridus suutis anda sisearhitektile vajalikku ettevalmistuse, kaasa arvatud üldisema arusaamise erialast kui ühiskondlikust struktuurist ning sellega seotud loomingulistest, tehnoloogilistest ja eetilistest valikutest. Väino Tamme ja Vello Asi kooli edukuse aluseks oli nõudlikkus enese vastu, kõrged professionaalsed standardid ja töökultuur. Nõukogude olustikus alustanud 1980. aastate generatsioonile, kuhu meie kuulume, oli see muidugi abstraktne

Royal College of Art, contacts developed with representatives of a new international generation of designers, faculty members (Floris van den Broecke, Vico Magistretti, Ron Arad), and companies in Italy and the US (Joseph, Herman Miller) that expanded my horizons. But I still placed great importance on my relations with Estonia and Finland. By 1994, when the economy was starting to recover, I was working with Avarte on the next chair prototype (MOON).

PL: You left Soviet Estonia. It would be a bit naive to ask what was different. However, what did not meet your hopes or expectations? I mean primarily in regard to the attitudes, work culture and educational system.

JK: The greatest differences and room for growth that I experienced were related to attitudes. Already at Avarte, working alongside Yrjö Kukkapuro developing my ideas, I learned to value the openness of design as a process and to appreciate the feedback I received at its various stages from the user, manufacturer, marketer and a critical colleague. Soviet life had pushed us toward seclusion – the designed item, a unique object, which most probably had been produced to be displayed at an exhibition, was born of the genuine ambition of the designer, the resourceful combination of limited materials and possibilities for execution, but was dangerously detached from reality and the needs of the consumer-user.

As I studied and worked in the West, the actual potential of design as a field of activity was revealed to me by its opportunities, but also by making responsible choices. In this sense, my personal development conformed to the critical turn that occurred in the international design discourse in the early 1990s, and the accompanying condemnation of the so-called ‘excessive Eighties’. In an environment where everything is seemingly allowable and available, the awareness of critical choice-making at various design levels becomes especially critical.

käitumisjuhhis. 1990. aastate alguse võtmeküsimuseks oli paljude jaoks, kuidas seda uue poliitilise ja majandusliku süsteemi tingimustes ellu rakendada.

PL: Sa oled ennast sidunud Inglismaaga ja selle haridussüsteemiga. Mida sa seal üldse hetkel teed?

JK: Minu õpingud Londonis kestsid kauem, kui algselt kavatsetud. 1994. aastal lisandus praktilisele tööle teoreetiline. Tutvumine sellega, mida oli vineermööbli ajaloost avaldatud Läänes, kinnitas, kui oluline oli Tallinnas 1940. aastani tegutsenud Lutheri vabriku roll vineeritehnoloogia arengus. Samal ajal tundus mulle, et siin oli tegemist justkui kahe erineva ajalooga: see, mida me Eestis Lutheri toodangust teadsime kõrvutatuna Läänes kujunenud arusaamaga firma rahvusvahelisest rollist. Ilmselgelt oli tegemist vajadusega – ja võimalusega – need kaks ajalugu kokku viia. Alustasin doktorantuuri, mille lõpetasin väitekirjaga 1998. aastal.³ Selleks ajaks olin alustanud tööd ka õppejõuna. Esimeses akadeemilises rollis olin kursuse juhataja Newcastle'is Northumbria Ülikoolis.

Akadeemilises elus tuleb ette situatsioone, kus on oluline jätkata alustatud kursil, ning ka olukordi, kus on ülesandeks uue arendamine. Minu osaks, alates Newcastle'ist, kus oli tekkinud vajadus disainikursuse kaasajastamise järele, on enamasti saanud uue alustamine. Brightoni Ülikoolis, kus töötan alates 2003. aastast, on olnud eriti põnevaid võimalusi otsida uusi erialaseid kooslusi või alustada täiesti tühjalt kohalt. Olen töötanud arhitektidega (tehnoloogiad ja materjalid), disainerite ja tarbeksuntnikega ühiste nimetajate leidmiseks ning viimastel aastatel konkreetselt tänapäeva disaineri muutuvat rolli kajastava õppeprogrammi rajamiseks.

PL: Vaevalt on see intervjuu õige koht hakata lahkama haridussüsteemide erinevusi, kuid mis olid peamised erinevused siis, kui sa lahkusid Eestist, ja kas oleme liikunud erialase hariduse omandamises teineteisele lähemale või hoopis kaugenenud?

PL: Or was there something, the perception of which provided you with an additional sense of security when moving forward based on your choices and decisions. Perhaps we're not all that different, if we have the proper upbringing...

JK: One's upbringing combined with years of study is definitely a very important basis when weighing important decisions and – as you said – 'moving forward based on your choices'. Based on my experiences, I dare say that the education we received in the early Eighties provided interior architects with the necessary preparation, including a more general understanding of the profession as a social structure and the creative, technological and aesthetic choices related thereto. The bases for the success of the school developed by Väino Tamm and Vello Asi were (self-) rigor, high professional standards and work ethics. For the 1980s generation that started under Soviet conditions, which we were members of, this was of course an abstract behavioural code. For many, the key issue in the early 1990s was how to implement this within the reality of a new political and economic system.

PL: You have tied yourself to England and its educational system. What are you doing at the moment?

JK: My studies in London took longer than initially planned, and by 1994, theoretical work was added to the practical. Learning about what had been written on the history of plywood production and furniture in the West confirmed the important role that the Luther Factory, which operated in Tallinn until 1940, had played in the development of plywood technology. At the same time, it appeared to me that two different histories existed – what was known to us about the Luther products in Estonia and the understanding of the company's international role that had developed in the West. Clearly, there was a need – and an opportunity – to bring these two histories together.

JK: 1990. aastate alguseks Eestis välja kujunenud haridussüsteem oli rõhutatult erialakeskne. Viis aastat kestnud õpingute jooksul omandatud baasteadmised pidid tagama professionaalse tasandi ja edukuse omandatud erialal. 1980. aastate disainiekspriimentide transdistsiplinaarsust võiks selles kontekstis kirjeldada kui reaktsiooni ametlike õppeprogrammide piiratusele. Palju huvitavat toimuski siis nii-öelda omas ajas ametlike õppekavade kõrval.

Laias laastus oli 1980. aastate Inglise haridussüsteem ehitatud samadel alustel. Arhitektuur, sisearhitektuur ja tootedisain olid oma õppekavades tihedalt seotud vastavate erialaliitude vajaduste, ettekirjutuste ja traditsioonidega. Erinevus tollaegsetes haridussüsteemides laiemalt väljendub ehk selgemini niinimetatud uute ja hübriidsete erialade esilekerkimises. 1990. aastate lõpus võis eriti disainiga seonduvatel aladel täheldada muutusi, mis pidasid oluliseks peegeldada ühiskonnas, tööstuses, tehnoloogias ja kunstides toimuvaid arenguid ja kooslusi.

PL: Kas sa tahaksid meile midagi südamele panna? Äkki on midagi, millest võiksime õppida, et teiste vigu vältida. Pean siin silmas eeskätt erialast haridust.

JK: Mul on olnud viimastel aastatel palju võimalusi suhelda Eesti kolleegidega kunstiakadeemias ja ka Sisearhitektide Liidus. Sisearhitektuuri eriala on arenenud kiiresti ja dünaamiliselt. Siin on näha uuenemise märke ning teadlikku suhestumist disaini väljakutsete ja võimalustega kas siis uurimuslikul tasandil või uute erialase sekkumise vormidega katsetades. Samal ajal on Sisearhitektide Liidus toimunud nähtav pööre, et süstemaatiliselt tegelda eriala arengu ja jätkusuutlikkusega tänapäeva muutuva maailma vajaduste ja ohtude kontekstis. Liidu ja akadeemia vastastikune koostöö ja tagasid on vigade vältimisel parim abinõu.

I started my PhD studies, which I completed with my thesis in 1998.³ By that time I had already started teaching. In my first academic role I became a course leader at the Northumbria University in Newcastle.

In academic life, we encounter some situations where it is important to continue the course that has been set, and others, where developing new is necessary. In my case, starting in Newcastle where an existing design course needed updating, it has mostly been starting something new. At the University of Brighton, where I have worked since 2003, there have been exciting opportunities to search for new interdisciplinary associations or to start something from scratch. I have worked with architects (technologies and materials), designers and craftspeople in search of common denominators and, during the last few years, more specifically to set up study programmes that reflect the changing role of today's designers (design futures).

PL: This interview is probably not the best place to start dissecting the differences in educational systems, but what were the main differences you encountered when you left Estonia? Have we moved closer to, or to the contrary further from, each other in the acquisition of a professional education?

JK: The educational system that had developed in Estonia by the early 1990s was clearly specialised and vocationally orientated. During five years of study, core knowledge was acquired that was supposed to ensure professionalism and success in one's chosen field. In this context, the trans-disciplinary nature of the 1980s design experiments could be described as a reaction against the restrictions of the official study programmes. Lots of interesting things took place on one's own time, outside of the official curricula.

Generally speaking, the English educational system of the 1980s was built on the same foundation. The architecture, interior architecture, and product design curricula

PL: Eesti sisearhitekt õpib kolm aastat ja saab bakalaureusekraadi. Edasi on valiku küsimus, kas õppida veel ja omandada magistrikraad või minna tööle. Paraku enamik tudengeid töötab paralleelselt õpingutega. Kuidas on lood Inglismaal?

JK: Professionaalse karjääri alustamine Inglismaal kas siis bakalaureuse- või magistrikraadiga erineb suuresti erialade kaupa. Näiteks arhitektuuris, tulenevalt erialaliidu professionaalse akrediteerimise nõuetest, jätkuvad õpingud reeglina pärast bakalaureusekraadi kaitsmist ja praktikat arhitektuuribüroos. Disainerialadel ja tarbekunstis esineb rohkem variatsioone, kaasa arvatud nelja-aastaste kursuste näol, kus üks aasta veedetakse tööstuses praktiseerides. Magistrikraad ei ole siin tingimata professionaalse akrediteerimise eeldus või karjääriuste avamise garantii. Paljud tudengid võtavad magistrikraadi kui võimalust pühenduda oma valikute avardamiseks konkreetsele teemale või uurimustööle.

Kunsti- ja disainiõpingud on intensiivsed, aega ja pühendumist nõudvad ning ka kulukad, seda eriti Inglise kõrgharidussüsteemis, kus hiljuti seati sisse kõrged õpemuksud. Paljud tudengid on seetõttu sunnitud õpingute kõrval tööd otsima ja piirduma kolmeaastase bakalaureusekraadiga.

PL: Kas sa näed tudengite ettevalmistuses suuri erinevusi?

JK: Tudengite ettevalmistuses ma suuri erinevusi ei näe. Õppeasutuste kaupa on küll täheldatav tendents universaalsusele ja paindlikkusele, et valmistada ette professionaale, kes on võimelised tegutsema sisearhitektuuris või disainis väga erinevates rollides. Oluliseks väärtuseks, mida noorelt professionaalilt oodatakse, on tõusnud paindlikkus kiiresti ja töö käigus õppida. Hariduse jaoks on see muidugi toonud uue dilemma – kuidas saavutada optimaalne tasakaal spetsiifiliste ja üldiste oskuste vahel.

were all closely tied to the needs, dictates and traditions of the professional associations. More generally, the difference in the educational system of the day was perhaps most clearly expressed in the development of new and hybrid specialisms. In the late 1990s, changes were especially noticeable in the design-related fields, in which reflecting the developments and associations occurring in society, industry, technology and the arts were regarded as important.

PL: Would you like to admonish us about something? Maybe there is something we should learn in order to avoid the mistakes of others. I mean primarily in professional education.

JK: During the last few years, I have had many opportunities to converse with my Estonian colleagues at the Academy of Arts and the Association of Interior Architects. The interior architecture profession has developed rapidly and dynamically. There are signs of reform and a conscious engagement with design challenges and possibilities is occurring at the research level or by testing out new forms of professional intervention. At the same time, a visible change is occurring at the Association of Interior Architects, in order to deal with the development and sustainability of the profession in the context of the needs and dangers of today's changing world. The mutually informative cooperation between the association and the academy is the best means of avoiding mistakes.

PL: An Estonian interior architect studies for three years and gets a BA. Thereafter there's a choice: to continue studying towards an MA degree or to get a job. Unfortunately most students work and study at the same time. How are things in England?

...tööd, mille me täna eeskujuks võtame, suure tõenäosusega kolme või viie aasta pärast enam ei eksisteeri.

PL: Sind näeb ka tihti Eestimaal. Muidugi suvel, kui Eestis on hea ja kaunis olla. Kuid ka talvel. Mis toob sind siia? Peale siinsete lähedaste loomulikult.

JK: Kakskümmend viis Inglismaal veedetud aastat on mul tegelikult aidanud hoida ja arendada seoseid Eesti kultuuriruumiga. Olulise osa sellest moodustab side ajaga ja kohaga, geograafilise ruumiga, kus saavad kokku ka lähedased ning kus vahelduvad kevad, suvi, sügis ja talv. Inglismaal sellist ehedat aastaegade vaheldumist ei näe.

Kas teadlikult või alateadlikult, kuid enamik minu töid ja projekte on kuidagi Eestiga seotud. Ka vastupidine suund – huvi Eesti kultuuri vastu väljaspool – on saanud minu jaoks täiesti reaalseks ja toimivaks suuruseks. Kaheksa kuud Tallinnas teostatud uurimistööd eespool mainitud 1980. aastate Eesti disainipõlvkonna projekti arendamiseks sai teoks tänu Brightoni Ülikooli toetusele.

PL: Kui praegu mõni tudeng tuleks sinult nõu küsima sarnase suure elumuutuse eel, kas sul oleks mõni kogemus või nõu jagada?

JK: Minu nõuandeks oleks minna kaasa võimalusega, kus näib avanevat midagi uut ja huvitavat. Püüd järgida kindlust sisendavat loogikat (“nii on ju varem tehtud ja läbi proovitud”) võib osutada ajast maha jäänud tupikuks. Noorele, kes on akadeemiasse pürgimas kinnisideega mingist konkreetsest ja stabiilsest disaineri töökohast, mis mingil maagilisel moel pärast õpinguid avaneb, vastaksin, et tööd, mille me täna eeskujuks võtame, suure tõenäosusega kolme või viie aasta pärast enam ei eksisteeri. Eduka õppeprogrammi üheks kriteeriumiks pean noorele esitatud väljakutset oma tulevane roll õpingute käigus ise “disainida”.

JK: Whether you need a BA or MA degree to start a professional career in England depends to a great extent on the particular profession. For example, in architecture, based on the accreditation requirements of the professional association, students usually continue their studies after obtaining their BA degree and working as an intern in an architectural office. There are more options in the fields of design and applied arts, including four-year courses, of which one year is spent training in industry. And an MA is definitely not a requirement for professional accreditation or a guarantee that career doors will open. Many students regard an MA as an opportunity to broaden their choices in a specific field or dedicate themselves to research.

Art and design studies are intensive by nature. They demand time and dedication, and are also expensive, especially in the English higher education system, where high tuition fees were recently instituted. Therefore, many students are forced to work during their studies and limit themselves to a three-year BA(Hons) degree.

PL: Do you see any great differences in the education of the students?

JK: I don't see any great difference. Looking at the individual educational institutions, one can see a trend toward universality and flexibility, in order to educate professionals who will be able to function in very different roles in interior architecture or design. The flexibility to learn fast while on the job has become an important attribute that is expected from the young professional. For education, this has resulted in a new dilemma – how to achieve the optimal balance between specific and general skills?

PL: You are often seen in Estonia. Especially during the summer, when it's fun and the weather is beautiful. But also in the winter. What brings you here? Besides your family, of course.

JK: The twenty-five years I have spent in England have actually helped me maintain and develop my connections within Estonia's cultural space. An important part of this is the link of time and place, to geographical space where all my close ones can get together, and where the seasons change. In England, you don't see a real change of the seasons.

Whether consciously or unconsciously, but most of my projects are somehow related to Estonia. And vice versa – an interest in Estonian culture from the outside has become a real and operative dimension in my work. The eight months of research I recently conducted in Tallinn to develop the aforementioned project on the Estonian design generation of the 1980s was accomplished thanks to the support I received from the University of Brighton.

PL: If a young student came to you today, and asked your advice in the face of such a great life change, what would be the experience or advice you'd share?

JK: My advice would be to take advantage of an opportunity if it seems to be leading to something new and interesting. Trying to observe a logic that engenders security ('that has been tried and tested before') may turn out to be an outdated dead end. To a young person, aspiring to enter the academy with the fixed idea of a specific and stable job as designer opening up magically after his or her studies are completed, I would say, that the job that we set as a goal today most probably will not exist after only three to five years. I consider one of the criteria of a successful study programme to be a challenge for the young person to 'design' his or her future role in the course of the studies.

...the job that we set
as a goal today most
probably will not exist
after only three to
five years.

1 Eesti NSV Riiklik Kunstiinstituut (ERKI), alates 1996. aastast Eesti Kunstiakadeemia.

2 1979. aastal grupi ERKI tudengite poolt asutatud Päratrust arendas oma interdistsiplinaarset profiili, kombineerides muusikat, *performance*'it ja filmi. Oma avalikult poliitiliste valjaastumistega seondub Päratrust Eesti punkliikumisega.

3 Uurimustöö põhjal on järgnevalt avaldatud: J. Kermik, A. M. Luther 1877–1940, *Materjalist võrsunud vormiuendus*. Tallinn: Sild, 2002; J. Kermik, *The Luther Factory: Plywood and Furniture*. Tallinn: Museum of Estonian Architecture, 2004.

Jüri Kermik, PhD, on õppejõud ja disainer, kes töötab Brightoni Ülikoolis Suurbritannias, keskendudes vineeri ajaloole, uutele materjalidele ja disainiõppe arendamisele. Ta on kirjutanud tunnustust pälvinud monograafia "Lutheri vabrik. Vineer ja mööbel" (2004) ning jätkab rahvusvahelise näituse- ja loengutegevusega.

Pille Lausmäe on Eestis tegutsev sisearhitekt, kes juhib omanimelist sisearhitektuuribürood. Tema büroo on kujundanud mitmeid muuseume, sealhulgas Kumu kunstimuuseumi ja Eesti Rahva Muuseumi sisearhitektuursed lahendused, arvukalt restorane ja erinevaid büroohooneid. Büroo töid on hinnatud kolmel korral Eesti Kultuurkapitali arhitektuuri sihtkapitali aastapreemiaga ja viiel korral Eesti Sisearhitektide Liidu aastapreemiaga.

1 Estonian acronym for the State Art Institute of the Estonian SSR, now Estonian Academy of Arts.

2 Päratrust, formed in 1979 by a group of students of the State Art Institute, developed its interdisciplinary profile by combining music, performance and film-making. With its openly anti-establishment stance Päratrust became associated with Estonian punk movement.

3 Materials of this research have been subsequently published in J. Kermik, A. M. Luther 1877–1940. *Materjalist võrsunud vormiuendus*. Tallinn: Sild, 2002; J. Kermik, *The Luther Factory: Plywood and Furniture*. Tallinn: Museum of Estonian Architecture, 2004.

Jüri Kermik, PhD, is a scholar and designer, based in University of Brighton, UK. He is interested primarily in the research of the history of plywood, material-related innovation and the development of design curricula. He has published an award-winning monograph titled *Luther Factory: Plywood and Furniture* (2004) and continues to exhibit and lecture internationally.

Pille Lausmäe is an Estonian interior architect leading her own interior design office. The Pille Lausmäe Interior Design Office has designed interiors for several museums, including the Kumu and Estonian National Museum, numerous restaurants and various office buildings. The firm's work has been recognised on three occasions with the annual Architecture Endowment Award and five times with the annual award of the Estonian Association of Interior Architects.

Kohvi morfoosid – jäätmest ressursiks

Annika Kaldoja

Juhendajad: Kärt Ojavee, Eik Hermann, Edina Dufala-Pärn, Hannes Praks

Tänapäeva mitmekesisusele vaatamata on digitaliseerumise ja industrialiseerumise tagajärjel vähenenud meie side taktiilse ruumi ja materjalidega. Teave materjalidest ja nende valmistamise meetoditest kuulub eelkõige teadlaste ja tööstuse kitsale ringile, jättes arhitektid pigem tarbija kui kaasarääkija rolli. "Kohvi morfoosid" on praktiline uurimus disaineri ja arhitekti autonoomsest materjalitootmise võimalikkusest. Lisaks suurtööstuse toodangule alternatiivi pakkumisele arutletakse töös 20. sajandil kujunenud lühiaegse tarbimismudeli ja materjalide pikaajase kestvuse taustal nn programmeeritava elueaga materiale võimalikkuse üle.

Kohvijäätmel võib vaadelda mitte kui prügi, vaid kui potentsiaalset ainelist ressursi. Maailmas tarbitakse aastas umbes üheksa miljonit tonni kohvi. Jäätmel jääb sellest järele 80%. Kohvipaks koosneb peamiselt tselluloosist ja muudest orgaanilistest ühenditest. Ühendades kohvitööstuse ja -tarbimise jäägid looduslike sideainetega, on tulemuseks ajutised materjalid, mis ei ole loodud igavesti kestma, kuid pikendavad oluliselt muidu äraviskamisele kuuluva kohvipaksu "kasutusaega". Kohvi morfooside materjalid on inim- ja keskkonnasõbralikud, bioloogilisel taaskasutatud toorainel põhinevad, väärikalt vananevad, haptilised ning esteetiliselt ebatäiuslikud.

www.annikaldoja.com

Coffee Morphoses – From Waste to Resource

Annika Kaldoja

Supervisors: Kärt Ojavee, Eik Hermann, Edina Dufala-Pärn, Hannes Praks

Despite current diversification, digitalisation and industrialisation have resulted in the reduction of our contact with tactile space and materials. Information about materials and their methods of production are primarily within the purview of a narrow circle of scientists and industries, leaving architects in the role of consumer or commentator. *Coffee Morphoses* is a practical study regarding the possibilities for a designer and architect to autonomously produce materials. In addition to offering an alternative to the products of large industry, the work discusses the feasibility of so-called matter with a programmed lifespan against the background of short-term consumption vs. the long-term durability of materials.

Used coffee grounds can be seen not as trash, but a potential material resource. In one year, about nine million tons of coffee is consumed in the world. About 80% of it is left behind as waste. Coffee grounds are comprised primarily of cellulose and other organic compounds. By binding the wastes from the production and consumption of coffee with a natural binder, temporary materials can be produced that are not meant to last forever, but prolong the 'serviceable life' of the coffee grounds that would otherwise be discarded. Coffee morphoses materials are friendly to humans and the environment, are based on biologically reusable raw materials, age gracefully, and are perceptible to the touch and aesthetically imperfect.

www.annikaldoja.com

COFFEE SHOP

input

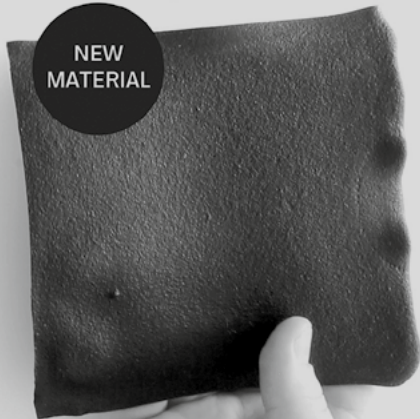

product use

output

resource

NEW MATERIAL

Munitsipaalplatvorm tänavatoidule

Helen Oja

Juhendajad: Eik Hermann, Hannes Praks, Edina Dufala-Pärn, Kärt Ojavee

Söömine on inimese esmavajadus ja igapäevane tegevus. Söömise puhul on meil valida formaat – seda nii toidu kui ka koha näol, kus toitu tarbida. Väljas einestamise traditsiooniliste võimaluste kõrval eksisteerivad ka alternatiivsemad variandid: kaasamüügikioskid tänavatel, toitlustusautod ja toidufestivalid linnaruumis, mis kõik on osa tänavatoidust. Just niisugused lahendused mängivad olulist rolli linnaruumi elavdamisel. Tallinna tänavatoidukultuuri oleks veel mõne aasta eest võinud kokku võtta, nimetades vaid tanklaid ja rahvasuus “rotiburgereid” pakkuvaid putkasid. Nüüdseks on tänavatoidust saanud aga kasvav trend, mida ilmestavad mitmesugused üritused ja toitlustusautod. Minu magistritöö keskendubki toitlustusautode nähtusele, mis mitmekesistab just tänavaruumi ja on mobiilne. Suur osa avalikust ruumist, kus linnarahvas oma igapäevastel trajektooridel liigub, asub linnale kuuluval maal. Toiduentusiaste takistab täna linna maa legaalne kasutamine. Pakun välja munitsipaalplatvormi – idee laialdasest püstakute võrgustikust Tallinna linnas. Püstak on väike objekt, mis pakub tänavatoitlustajatele vajalikku taristut. Tegu on seega ühe väikese nähtava muutusega mingis konkreetses kohas linnaruumis, kuid suure muutusega, kui rääkida linnale lisatud võimalustest. Munitsipaalplatvormi füüsilist poolt toetab digitaalne platvorm ja rakendus. Digitaalse platvormi eesmärk on luua läbipaistev ühendus linna, toitlustajate ja tarbijate vahel. Platvormi kasutamiseks näen mitmesuguseid stsenaariume, kuid täpsemalt vaatan oma magistritöös sellise infrastruktuuri tekkega tänavaruumis kaasnevaid võimalusi toiduvallas.

www.helenoja.com

A Municipal Platform for Street Food

Helen Oja

Supervisors: Eik Hermann, Hannes Praks, Edina Dufala-Pärn, Kärt Ojavee

Eating is one of a person's primary needs and daily activities. And when it comes to eating, we can choose our format in regard to both the food and the place where we consume that food. Besides the traditional forms of eating out, there are also alternatives: take-away street kiosks, food trucks and food festivals in the urban space, all of which are forms of street food. Such solutions play a significant role in enlivening the urban space. Only a few years ago, Tallinn's street food scene could have been summarised by listing gas stations and stalls offering 'rat burgers' as they were known colloquially. Today, street food has become a growing trend, which is illustrated by the various food-related events and food trucks. My MA thesis focuses on the phenomena of food trucks, which bring diversity to the streets and are mobile. A large part of the public space, where the city residents move during their daily routines, is comprised of land belonging to the city. Today, the activities of food enthusiasts are hindered by the lack of legal access to city land. I am proposing a municipal platform – the idea of a broad network of stands in the city of Tallinn. Stands are small structures that would provide street caterers with the necessary infrastructure. Therefore, this would be a small visible change in a specific place in the urban space, but a large change if we consider the additional opportunities for the city. The physical side of the municipal platform is supported by a digital platform and app. The goal of the digital platform is to establish a transparent connection between the city, the caterers and the consumers. There could be various scenarios for using the platform, but in my MA thesis, I look specifically at the food-related opportunities that would be created in the streets thanks to the development of such infrastructure.

www.helenoja.com

Võimalus väärikaks vananemiseks: seenioride üürikorteritest koosnev sotsiaalkeskus Väike-Õismäel

Elina Steinpilm

Juhendajad: Tõnu Laigu, Karin Paulus

Vanadekodude teemat uurides selgub, et asjad ei muutu, ehkki on tehtud palju korralikke ja põhjalikke uuringud. Elamispiindade puudulikkus, eakatele mõeldud majutusasutuste nappus ja nõudmistele mittevastavus peegeldavad minevikupärandit ja osutavad meie ühiskonna valukohtadele. Integratsioon on võimalik alles siis, kui kõik ühiskonna liikmed saavad stardiks võrdsed või sarnased positsioonid. Näited välismaalt töid esile, et Tallinnas puudub eakate inimeste eluruumide osas valikuvõimalus. Süsteem, milles pensionär müüb oma vara ning kolib vanadekodusse, on vale ja häiriv. Süsteem ja vanadekodude asukohad jätavad vanurid isolatsiooni. Eakad on ühiskonnast eraldatud ja see ei vasta Euroopa Liidu aktiivse vananemise printsiibile. Probleemi lahendus seisneb kvaliteetsete ja taskukohaste elupaikade loomises kõigisse linna piirkondadesse ja väiksematesse asulatesse. Magistritöös pakun üht võimalust – sotsiaalkeskus Väike-Õismäe siseringi rohelises pargialas. Eakas inimene saaks seal endale sobiva elamispinna üürile võtta. Nõnda saab ka eakas inimene olla aktiivne ja panustada ühiskonda. Kardetavasti läheb aga veel kaua, enne kui mõni arendaja hakkab ilma riigi osaluseta selliseid elamispiindu pakkuma või sotsiaalkeskust rajama.

Opportunity for Dignified Aging: Social Centre Comprised of Rental Flats for Seniors in Väike-Õismägi

Elina Steinpilm

Supervisors: Tõnu Laigu, Karin Paulus

When researching the topic of homes for the elderly, it turns out that things are not changing, despite many sensible and thorough studies. The deficiencies of residential space, scarcity of accommodations intended for the elderly and their non-conformity with requirements reflect the legacy of the past and point to the flaws in our society. Integration will only be possible when all the members of society can start from equal or similar positions. Examples from abroad have highlighted the fact that the elderly have no choices when it comes to living space in Tallinn. The system whereby the pensioner sells his or her assets and moves into a home for the elderly is wrong and annoying. The system and the locations of the homes for the elderly leave them in isolation. The elderly are separated from society and this does not conform to the EU's principle of active aging. The solution for the problem lies in the creation of high-quality and affordable living space in all the city districts and in smaller settlements. In the MA thesis I propose one solution – a social centre in the green park area of the inner circle in Väike-Õismägi. The elderly could rent suitable living space there. Thus, the elderly would be active and contributing to society. Unfortunately, it will probably take some time before a developer starts to provide such living space or establishes such a social centre without the participation of the state.

Magistritööd 2016

139

MA Theses 2016

Enneaegsete laste perekeskne ravi. Ühisalad – ruumilised võimalused emadele ja peredele

Mari Pöld

Juhendajad: Edina Dufala-Pärn, Kärt Ojavee, Eik Hermann, Hannes Praks

Konsultant: Liis Toome

Ühiskond on palju edasi arenenud, teadvustades vanemate olulisust enneaegsete laste ravis. Uurimusest selgub, kui keeruline on see etapp emadele, kes viibivad imikute kõrval haiglas 24/7. Pere saab praegu olla vaid külaline.

Emad võivad sattuda tavapärasest keskkonnast haiglasse kuni kuueks kuuks ning sel ajal on nad seotud haigla normidega. See muudab nad endid justkui patsientideks. Emadel puuduvad võimalused ja kohad teha tavaelu mõistes argiseid toimetusi.

Magistritöö toob välja vanemate seisukohast olulisemad kitsaskohad ja kaardistab vanemate igapäevased minimaalsed ruumilised vajadused. Nende keskkondadega tegeldes on oluline mõista, et lapse heaolu jätkuvaks tõstmiseks peame tähelepanu suunama ka vanemate vajadustele.

Õnnelik ja rahulolev lapsevanem = kiiremini taastuv vastsündinu

Magistritöö eesmärk on tuua esiplaanile nüansid, kus tekib vajadus ruumi järele ja milleks on see oluline. Samuti huvitas mind, mida vajab konkreetse ruumi kasutaja ning kuidas saab ruum pakkuda emotsionaalset tuge. Töö olulisus seisneb sotsialiseerumise aspektis: tuua kokku erineva tausta, kuid sarnaste probleemidega võõrad inimesed ja panna nad omavahel suhtlema, muresid jagama.

Nimetan oma magistritöö "lähteülesandeks", sest soovin koostada teatava raamistava pealisehituse vastsündinute ja imikute osakonna ühisalade projekteerijale. Magistritöö ise ei paku täpsemat disaini. Selliseid ühisalaid peetakse luksustooteks ning nende tasuvust ja olulisust alahinnatakse. Oma tööga saan ühisalade väärtust esile tõsta ja tähtsustada taustauringuga, mis tihti peale tavalisest tööprotsessist välja jääb.

Family-centred Care for Premature Babies. Common Space – Spatial Possibilities for Mothers and Families

Mari Pöld

Supervisors: Edina Dufala-Pärn, Kärt Ojavee, Eik Hermann, Hannes Praks

Consultant: Liis Toome

Society has made great progress by realising the importance of parents in the care of premature babies. Studies have shown how complicated it is for the mothers who must stay with their babies 24/7 during their care. Today, the families can only be visitors.

Mothers may end up in ordinary hospital environments for up to six months, and during this time, they must follow the hospital's rules. In a way, this makes them into patients. The mothers lack the opportunities or spaces where they could perform their everyday activities.

The MA thesis highlights the significant shortcomings from the parents' viewpoint and maps the minimal daily spatial needs of the parents. When dealing with these environments, it is important to understand that, in order to continue increasing the wellbeing of the child, the needs of the parents must also be addressed.

Happy and satisfied parent = a faster recovery for the newborn

The goal of the MA thesis is to highlight the nuances of why additional space is needed and why this is important. I am also interested in what the users of specific space need, and how space can provide emotional support. An important aspect of the paper is socialisation – bringing together strangers with different backgrounds but similar problems, and helping them to communicate and share their concerns.

I call my MA thesis an 'initial task', because I wish to construct a superstructure that can serve as a framework for the designers of a department for newborns and babies. The MA thesis does not propose a precise design. Such common spaces are often considered to be luxuries and their profitability and importance is often underestimated. With my work, I can highlight and prioritise the value of common spaces with a background study that is often excluded from the work process.

Skeem: Uute ühisalade peamised eesmärgid. Eraldada erinevate vajadustega inimesed ja nende tegevused. Kokkupõrgete vältimine erinevate vajaduste puhul.

Diagram: The main objectives of the new common areas. To separate people's various needs and their activities. To avoid conflicts if the needs differ.

Pakkuda võimalusi üksiolemiseks ja mõtiskluseks

Provide opportunities for being alone and contemplating

Viia lahku perega tegevused emade tegevustest

Separate family activities from the mothers' activities

Tuua emad oma mugavustsoonist välja ja pakuda erinevaid võimalusi ühisteks tegemisteks

Bring the mothers out of their comfort zone and provide various possibilities for joint activities

Liita lahkus olnud perekond

Join separated families

Panna emad omavahel suhtlema

Get the mothers to communicate amongst themselves

SISE+: sisearhitektuuri praktiseerimisvõimalusi väliskeskonnas

Kadri Tonto

Juhendajad: Kalle Komissarov, Katrin Koov

Arhitektuur on pidevas muutumises, kombates oma piire ning otsides uusi lähtepunkte ja sihte. Selle protsessi käigus tekkivad uued hallid alad annavad julgust katsetada ning avastada uusi mõisteid ja võtteid. Sellest tulevalt tekkis ka minul soov asetada sisearhitektuur mitte tavapärasesse olukorda, et vaadelda ruumi ja mu enda suhet ruumiloomesse uue nurga alt. Seadsin oma lähtepunktiks indiviidi positsiooni praeguses ühiskonnas, tuues välja järjest kasvava elutempo ning informatsiooni hulga mõju inimesele. Üha veenvam tundus kasvav vajadus nii vaimse kui ka füüsilise eraldatuse järele. Vaatlesin ruumi kontseptuaalse ruumitaju ja lingvistilise meetodika nurga alt, sidudes sõna "sise" vabalt valitud vormi või nähtusega, et tekitada uued hübriidsed mõisted.

Selleks et tagada sees olemise tunnetus, saab aluseks võtta piiratud kasutajaskonnaga ruumi, piiratud nägemisvälja, piiratud ligipääsetavuse. Sisearhitekt saab valida sobiva võttestiku ning luua siseruumi erinevaid astmeid. Pea igas ruumilises kogemuses saab proovida leida üles teatud atmosfääri eripärasid, seesmisi kogemusi ja kasutusvõimalusi. Nii seob erinevate siseruumide pealtnäha lahenduslikud erinevused kokku kogemuse sarnasus – emotsioon.

Erialale omaste võtetega saab sisearhitekt olla abiks ruumiemotsiooni võimendamisel, leides üles ruumimõju alged ning lastes kasutajal ruumi mõjutada.

INTERIOR+: The Opportunities for Practicing Interior Architecture in an External Environment

Kadri Tonto

Supervisors: Kalle Komissarov, Katrin Koov

Architecture is constantly changing, testing boundaries and seeking new points of departure and goals. The new grey areas that develop in the course of this process give one the courage to test and discover new concepts and methods. Based thereon, I also developed the wish to place interior architecture into an unconventional situation, in order to examine space and my own relationship with the creation of space from another angle. I established the individual's position in today's society as the point of departure, by highlighting the impact that the increasingly fast pace of life and amount of information has on people. It seemed to me that the growing need for both spiritual and physical solitude seemed increasingly irrefutable. I examined space from the viewpoint of a conceptual sense of space and linguistic methodology, by connecting the word 'interior' with freely chosen forms or phenomena, in order to create new hybrid concepts.

The cognition of being inside can be achieved in a space with a limited number of users, a limited field of vision, and limited accessibility. An interior architect can select a suitable set of devices and create various stages in an interior space. Certain atmospheric features, inner experiences and possible uses can be found for almost every spatial experience. Thus, various interior spaces are seemingly connected by a similarity of experience – by emotion.

Using the methods of one's profession, an interior architect can help to intensify the spatial emotion, by finding the rudiments of the spatial impact and letting the user impact the space.

*Kas peaksime lukustama
ukse või hoopis sosistama
läbi tuulte neile, kes seal
väljas võivad olla:
“Tere tulemast, võõras!”?*

*Do we lock our doors or do
we whisper through the
wind to whatever might be
out there –
welcome stranger!?*

Lærke Grøntved

“Enne tormi – kontsert poliitikast ja ilmast”

Before the Storm – A Concert about Politics and Weather

SISU-LINE #3 põhineb sisearhitektuuri sümposiumil
"SISU 2016: Welcome Stranger!"
1.-3.6.2016
Hobuveski, Tallinn

Väljaandja
Eesti Sisearhitektide Liit

Peatoimetaja
Tüüne-Kristin Vaikla, PhD
tyyne.vaikla@artun.ee

Tegevtoimetaja
Eva Näripea, PhD
eva.naripea@artun.ee

Kolleegium
Edina Dufala-Pärn (Eesti Kunstiakadeemia)
Jüri Kermik, PhD (Brightoni Ülikool)
Martin Melioranski (Eesti Kunstiakadeemia)
Triin Ojari (Eesti Arhitektuurimuseum)

Graafiline disain
Stuudio Stuudio

Tõlkijad
Juta Ristsoo
Martin Rünk

Keeletoimetaja
Tiina Hallik

Kontakt
Eesti Sisearhitektide Liit
Kairi Rand, kairi@esl.ee
Rüütli 4, 10130 Tallinn, Estonia
Tel: +372 646 4056

Trükikoda
Tallinna Raamatutrükikoda

SISU

SISU-LINE #3 is based on the Interior Architecture
Symposium *SISU 2016: Welcome Stranger!*
1-3 June 2016, Hobuveski, Tallinn

Publisher
Estonian Association of Interior Architects

Editor-in-Chief
Tüüne-Kristin Vaikla, PhD
tyyne.vaikla@artun.ee

Editor
Eva Näripea, PhD
eva.naripea@artun.ee

Editorial Board
Edina Dufala-Pärn (Estonian Academy of Arts)
Jüri Kermik, PhD (University of Brighton)
Martin Melioranski (Estonian Academy of Arts)
Triin Ojari (Museum of Estonian Architecture)

Graphic design
Stuudio Stuudio

Translations
Juta Ristsoo
Martin Rünk

Proofreading
Tiina Hallik

Contact
Estonian Association of Interior Architects
Kairi Rand, kairi@esl.ee
Rüütli 4, 10130 Tallinn, Estonia
Tel: +372 646 4056

Printed by
Tallinn Book Printers